


יומן ילד יהודי בברזיל


נחום מנדל

**יומן
ילד יהודי
בברזיל**



נחום מנדל

יומן ילד יהודי בברזיל



נחום מנדל

נחום מנדל, 86, חבר קיבוץ געש, בהיותו בברזיל, ילד בן-שמונה, החליט לנהל יומן. בטרם ידעתי קראו-וכתוב... לאחר הפסקה של שנתיים וחצי, מיד אחרי הבר-מצווה, הוסיף ליומנו מיספר חוויות שהיו חסרות והפסיק לטפל בו.

יומן ילד יהודי בברזיל

Diary of an Illiterate

יומן ילד יהודי בברזיל

Jewish Boy in Brazil

2014 מעת נחום מנדל

by Nahum Mandel 2014

נחום מנדל - **CopyRight** © - Nahum Mamdel

ISBN #####

- 2014 -

עיצוב העטיפה: נחום מנדל, קיבוץ געש

עריכה: עדי מנדל, קיבוץ יקום

נחום מנדל

יומן ילד יהודי בברזיל

2014

הקדשה

לזכר

אימי מרים (מירל, מבית פרל) מנדל ז"ל

אבי משה לייב מנדל ז"ל

אחותי רייזל (רוזה, רוזיניה, ורדה) הופמן-ארן ז"ל

יומן ילד יהודי בברזיל

מבוא לגרסה בעברית

לפני למעלה משבעים שנה, בהיותי ילד בן שמונה בברזיל, התחלתי לנהל יומן בטרם ידעתי קרוא-וכתוב והמשכתי אותו עד בר-המצווה.

כילד יצירתי, שופע מחשבות, רעיונות והמצאות, מצאתי את הדרך לעשות זאת. כיצד? ההסבר נמצא ביומן עצמו. אין בו תאריכים, כי בזמנו לא ידעתי על קיומם.

פה ושם הוספתי בגוף היומן פרטים מעטים על התרחשויות שקרו אחרי-כן – לפי הצורך וההקשר. הם ספורים, קצרים וכמובן לא הכול, כי ספר זה אינו ביוגרפיית חיי המלאה.

ברשותי רק צילומים בודדים ביותר מהתקופה המסופרת ביומן. הם משובצים במקומות הרלבנטיים, בתור קוריוז. ענתיקות...

*

הערה

יום הולדתי חל בסוף אפריל וגורם לקושי מסויים ביומן לקביעת גילי. אצל מבוגרים הפרש של שנה איננו חשוב – אצל ילדים, כן. למשל, ב-1936 הייתי בן שמונה כשהתחלתי לנהל את יומני, בלי שידעתי לקרוא. בהמשך אותה שנה, כאשר כבר הייתי בן 9, נרשמתי לכיתה ג' בבית-הספר ולמדתי לקרוא ולכתוב. אקווה שהסבר זה יפיג את הבלבול, כביכול, בגילאים שלי במהלך היומן.

נ"מ

פרק 1 – היומן

יומן יקר, כרגע אני מתחיל לספר לך את הדברים החשובים שקורים לי עתה ושקרו לי בעבר. אשתדל לעשות זאת מדי יום. אנחנו בראשית 1936, אני בן שמונה ובסוף אפריל אהיה בן תשע. אינני יודע קרוא-וכתוב – עוד אתאר את הסיבות בהמשך. קודם כל אספר לך איך למדתי מה זה יומן, כיצד גיליתי אותך חבוי עמוק בקרבי ואת השיטה כיצד, מבלי לדעת לכתוב, רשמתי בך את הסיפורים שלי.

כי הרי כעת אני ילד בן תשע, סקרן, האוהב לחשוב. תמיד צצים לי מיני מחשבות, רעיונות והמצאות חדשות... נכון שלפעמים אני זומם תעלולים – אבל אינני שובב ולא משתולל בחוץ עם ילדי השכנים. אני מה שנקרא "ילד ביתי" - שקט, רק קצת "יצירתי", כדברי אימא. אינני מבין בדיוק את מובנה של המילה... אימא בוודאי יודעת את פרושה.

אתחיל בזאת איך נודע לי על ניהול יומן.

*

אנחנו, המשפחה שלי – אבא, אימא, אחותי רוזיניה, שצעירה ממני בכשנתיים, ואני – גרים בעיר הזאת שקוראים לה טקואריטינגה (Taquaritinga). היא יותר קטנה מאשר גדולה – הרבה יותר גדולה מגליה (Galia), בה גרנו קודם, והרבה יותר קטנה מסאן פאולו (São Paulo), בה ביקרנו לא מזמן.

השכנים בבית הצמוד לבית שלנו, גם הם משפחה בה שני הורים – אבא, אימא – בת ובן. אבל אצלם הבן הליו (Hélio) הוא הצעיר והבת פילומנה (Filomena) היא המבוגרת.

לפעמים אני נכנס לביתם, כשאימא שולחת אותי לקרוא לאחותי, שמשחקת שם עם הליו. הם החברים הכי טובים. הליו, בן תשע כמוני ובכל זאת נראה מבוגר ממני. הוא מגודל וחזק מאוד, אבל טיפש, אין לו שכל בראש וקשה להבין את דיבורו, מה הוא אומר. אימא סיפרה לי שהוא ילד מפגר, כי נולד "מונגולואיד", מילה קשה שאינני מבין. הליו ואחותי מסתדרים נפלא. כשהם הולכים ביחד, הוא מחזיק בידה, שומר עליה מכל משמר ולא מרשה לאף אחד לפגוע בה.

אמו של הליו, דונה איזידורה (dona Isidora), אישה מכובדת, לא כל כך גבוהה ולא כל כך שמנה – גם לא נמוכה ורזה – מקבלת אותי תמיד בסבר פנים יפות ומגישה לי עוגייה או עוגה, ולפעמים אפילו צלוחית גלידה. אני לא מכיר כל כך את אביו, הבעל שלה, כי הוא עובד מחוץ לבית וחוזר בשעות מאוחרות, שבהן אני לא נמצא אצלם.

פילומנה היא בעיניי נערה יפה מאוד, עם עיניים ירקרקות כאלה ושערות שחורות ארוכות היורדות עד המותניים. היא מחבבת אותי ומזמינה אותי לשבת לידה בספה שבסלון, כדי שנשוחח. היא שמה לפעמים את ידה בעדינות על הכתפיים שלי, בעורפי מאחורי צווארי – מה שנעים לי – ואומרת לי "אני מחבבת אותך, כי אתה ילד טוב וחכם". יש לי חשק לענות לה "גם אני מחבב אותך, כי את נערה יפה ונעימה", אבל מתבייש – אני ביישן – ושותק.

אנחנו לא ממש "חברים" כמו שאומרים... רק ידידים. היא הרבה יותר מבוגרת ממני – בת שש-עשרה – ואני רק בן-תשע.

אחת הפעמים שישבנו ככה ביחד ושוהחנו, שמתי לב שבידה השנייה ספר מוזר עם עטיפת בד ורודה מקושטת בפרחים צבעוניים ובציודו קשור עיפרון לבן דקיק, שנועל את הספר.

"מה זה?" ,שאלתי.

"היומן שלי".

"מה זה יומן?"

"זה ספר פרטי ואישי מאד, בו כותבים דברים שקורים לנו ומחשבות שאנחנו חושבים. הוא כמו חבר שסומכים עליו ומספרים לו את הכול. היומן הזה הוא הסוד שלי – רק לי מותר לקרוא את הכתוב בו. לך אני מוכנה להראות, כי אינך יודע לקרוא".

התלהבתי מן הרעיון והחלטתי בו במקום שאני רוצה יומן משלי. הבעיה הכי חשובה – איך לרשום ביומן מבלי לדעת לכתוב? אצטרך כנראה לחכות עד שאלך לבית הספר ואלמד לכתוב...

*

פרק 2 – משוגע-גע-גע

בגיל 11 הבנתי בהיסח הדעת שאבא לא היגר לברזיל בגלל שאחותי נולדה, אלא בשל רצונו לשפר את תנאי החיים חסרי התקווה שלנו בפולין. הבנתי שאימא לא הייתה באמת מסוגלת לטפל לבדה בשני

תינוקות, לכן סבא אברום לקח אותי לביתו בקולקיי. אימא לא זנחה אותי – היא פעלה לטובתי. אימא אהבה אותי מאוד!

נכון שהייתי דוחה את אחותי וגם התאכזרתי בה, כי הייתי מרוגז עליה, בגלל סיבות משלי (לדעתי מוצדקות). אך בתוכי תמיד חיבבתי אותה על השובבות, הפיקחות והחברתיות שלה. אין כמוה טובת-לב.

בנוסף לכל אלה, חייב אני לרוזיניה אחותי את חיי, שהצילה אותי כשחילצה אותי מטביעה במי השיטפון בוואדי בעיר גליה. כשהבנתי את הדברים האלה, יחסי כלפיה השתנה מקצה לקצה – היא הפכה לידידתי הטובה והמסורה ביותר בחיי.

כעת אני אוהב ומעריץ אותה ממש.

*

יומני היקר, עכשיו כשאתה כבר יודע איך נודע לי מה זה יומן, עלי לספר לך היום כיצד למדתי את השיטה להתקשר אליך, בכדי לספר לך מה עליך לרשום. תהיה סבלני, כי הסיפור קצת ארוך.

*

ובכן, יש איזה זקן שכאשר הוא עובר במדרכה שלנו, הילדים מהשכונה הולכים אחריו וצועקים לו "משוגע-גע משוגע-גע משוגע-גע-גע-גע". אינני יודע מדוע – נדמה שאף פעם לא הפריע לאיש. אני לא מצטרף ל-"מקהלת" הילדים וצועק איתם "משוגע-גע משוגע-גע-גע משוגע-גע-גע-גע".

הוא זקן מאוד, כי פניו מלאי קמטים. הוא גם הולך כפוף, נשען על מקל עץ פשוט, בלי גילופים ובלי קישוטים. זכוכיות המשקפיים שהוא מרכיב עבות מאוד, חובש כובע אפור שמוט עד האוזניים ולובש בגדים ישנים, די מרופטים. עושה רושם של אביון חסר-כול, המיסכן. אולי הוא קבצן החי מקיבוץ נדבות. אני מרחם עליו, אבל לא מנסה להרגיע ולהשתיק את הילדים, כי זה לא יעזור – לא ישמעו אותי. עדיף שאשתוק.

*

יומני. היום לא ראיתי ילדים הולכים אחרי הזקן הצורחים "משוגע-גע משוגע-גע משוגע-גע-גע". הייתי בחנות של אבא כאשר עבר וניגשתי לסף הדלת להסתכל. הוא הלך באיטיות, מושך בכבדות את רגליו, בצעדים קטנים, כי לא צריך היה לברוח מילדים שצועקים לו "משוגע-גע משוגע-גע משוגע-גע-גע".

הוא התיישב על המדרגה בכניסה לחצר שלנו. אני חושב שהיה עייף ורצה לנוח. ריחמתי עליו, רצתי למטבח, הבאתי כוס מים והגשתי לו. הוא הסתכל אלי והסתכל, לקח את הכוס והחל ללגום את המים. המשכתי לעמוד, לחכות שיגמור לשתות, כדי לקחת את הכוס בחזרה. "בוא, בני, שב לידי". פחדתי, אבל הוא הושיט לי יד וחיך אלי בצורה כזאת שלא יכולתי לסרב. ישבתי. הזקן הניח את ידו על עורפי, כמו שפילומנה עושה ואמר לי "אתה ילד טוב וחכם". לא הצטרכתי שיגיד – ידעתי זאת, כי פילומנה ודונה פפינה, שעוד אספר עליה, כבר אמרו לי זאת.

"איך קוראים לך, ילד?"

"נ'שום".

"איזה שם מוזר..."

"השם האמתי שלי הוא נחום, שהוא בשפה הקדושה עברית, שאני לא מבין אותה. אבא קורא לי באידיש "נוחים" ואימא "ניומלי", שאני לא יודע מאיפה. הברזילאים אינם יודעים להגיד "ח" וקוראים לי "נ'שום". ככה שיש לי הרבה שמות, שהם אותו דבר..."

"למה לא תחליף לשם ברזילאי - Antonio, Carlos, Pedro או אחר, משהו יותר פשוט?"

"אני לא יכול – גם לא רוצה". הסברתי לו שאני נושא את שמו של סבא נחום דודיק, שהיה אבא של סבתא מלכה, אימא של אבי, שהגיעה לא מזמן מפולין. אם אחליף את השם הזה, אבא וסבתא ייפגעו מאוד. חוץ מזה, אני לא רוצה – סבא נחום היה אדם חשוב ומכובד בכפר שלו בפולין. היה "איש משכין שלום" – מיישב מחלוקות בין אנשים מסוכסכים. באו אליו והוא היה מפשר ביניהם, מיישר את ההדורים. ה-"פאריץ" של הכפר – אימא קראה כך לגוי בעל שררה עשיר מאד שהתגורר בארמון ענקי מחוץ לכפר – שכר את סבא נחום כשומר היער שלו. סבא נחום מת בגיל 105 בתאונת עבודה – הוא כרת ביער עץ שרצה לקחת לאספקת חתיכות עץ לבישול ולחימום הבית בחורף, והעץ הכרות נפל עליו והרגו. כשנולדתי קיבלתי את שמו ובשום אופן לא אסכים להחליפו. שמו הוא כבוד בשבילי.

"נ'שום, אני מסכים עימך. אתה מאה אחוז צודק!"

פרק 3 – היומן שבלב

יומני, גם היום ראיתי את הזקן המשוגע-גע-גע יושב על המדרגה בכניסה לפרוזדור הלא-מקורה לחצר האחורית שלנו. שוב הבאתי לו כוס מים לשתייה. הוא לקח אותה מידי והתיישבתי לידו, לפני שהזמין אותי. לא פחדתי ממנו, כי אנחנו כבר ידידים. הוא שוב שם יד על הכתפיים שלי ושוחחנו כחברים ותיקים. על מה? על כל מיני דברים. למשל, הוא סיפר לי שהוא מדען ופילוסוף.

"מה זה?"

"קצת מסובך להסביר לילד בן שמונה. כשתגדל, תדע".

"המבוגרים תמיד עונים לי כך לשאלות שלי... אולי מתביישים לומר שלא יודעים את התשובה..."

הוא כנראה הבין שתשובתו הרגיזה אותי – לא מצאה חן בעיני – והתחיל להסביר לי בהרחבה מה זה מדען ומה זה פילוסוף. להגיד לך את האמת, יומן? הזקן צדק, ההסבר מסובך. לא הבנתי היטב את העסק של חקר ו"קונספציה" ועוד מילים שלא הכרתי, אבל לא שאלתי שאלות. התביישתי. היה לי מעניין – היו דברים שכן הבנתי. אולי כשאגדל ואהיה גדול. אבין. אולי אפילו ארצה להיות מדען ופילוסוף. אני לא יודע, כי לא החלטתי מה אהיה כשאהיה גדול. אימא אמרה לי שהיא מקווה שאהיה רופא ואני חושב שאבא מצפה ממני שאהיה אדם חשוב ומפורסם, אבל לא גילה לי איזה. כשלעצמי, לא החלטתי עדיין – יש לי זמן... עוד אחשוב על כך.

המשכנו לדבר, סיפרתי לו על פגישותי עם פילומנה ושברצוני לנהל יומן כמוה, אבל אינני יודע קרוא-וכתוב.

"מדוע ילד חכם כמוך לא הולך לבית הספר?"

"אה... יש הרבה סיבות. בגליה, העיירה בה גרנו קודם, לא אהבתי את בית הספר בגלל בתי השימוש המסריחים. בנוסף אני ילד נורא רזה, חלש וחולני. אימא נורא מפחדת שאחלה בשחפת ועושה הכול בכדי להשמין ולחזק אותי – ללא הצלחה. היא לא נותנת לי לצאת מהבית. אבא טען שיש לי במעיים תולעים שאוכלות את המזון שאני אוכל ובאמת יצאו תולעים מהטוסיק שלי. להרבה ילדים בעיירה גליה היו תולעים. אבא אמר שתנאי ההיגיינה שם לא בסדר. אתה יודע מה זה היגיינה?"

הזקן לא ענה. רק חייד.

"עזבנו את גליה ובאנו לחיות בטקואריטינגה. אנחנו עדיין חדשים פה ואבא עסוק מאוד בסידור הבית והחנות. אין לו פנאי לקחת אותי להירשם בבית הספר".

"אם תרצה, אני מוכן לבוא לקחת אותך לבית הספר".

"לא! תודה, אין צורך. אם אבא לא יתפנה, אלך לבד בעצמי – אני כבר ילד גדול, עוד מעט בן תשע!"

"אתה ילד אמיץ..."

"אני רק מצטער שאינני יכול להתחיל את היומן שלי – יש לי כל כך מה לכתוב בו ואינני יודע לכתוב..."

"מי אמר לך שבכדי לרשום ביומן צריך לכתוב? אתן לך דוגמה. יש לכם גרמופון?"

"בוודאי! הוא מדגם שקוראים "אר-סי-איי ויקטורס" ויש לנו גם תקליטים ברזילאים, גם תקליטים באידיש ואפילו אחד בשפה עברית – "כל נדרי", שאימא אינה מבינה, אבל אוהבת לשמוע וגם אני. זאת חזנות, אתה יודע מה זאת "חזנות"?"
"לא!"

"זאת זימרת תפילות בשפה העברית. לא דומה כלל לשירי קרנבל. זה משהו אחר – שירת קודש בשפה העברית, עם סלסולים. אימא בוכה כשהיא שומעת את התקליט, למרות שאינה מבינה את השפה".

"יפה. האם שמת לב שהתקליט זוכר ומשמיע את מה שרשמו בו, בלי עיפרון ובלי נייר? בזמן המודרני ישנם הרבה שיטות ומכשירים כאלה. אני המצאתי שיטה לרישום יומן בלב. היא יותר בטוחה מלזכור בראש. הזיכרון שוכח, הלב לא".

"אתה מוכן ללמד אותי איך עושים זאת?"

"רק אם תשבע שלא תגלה את השיטה לאף אחד. ההמצאה שלי היא סוד כמוס שלי. אני לא רוצה לגלותה לאיש, אבל אם תישבע לא לגלות לאיש, אני מוכן לגלות לך, כי אתה ילד טוב וחכם".
"כן. איך עלי להישבע?"

"פשוט מאד. שמים אצבע של יד אחת על האצבע של היד השנייה, בצורה של צלב, מקרבים אותו לפה, אומרים לו "אני נשבע שלא אגלה לאיש את סוד הזקן" ומנשקים את הצלב. זה הכול".

"חבל, לא בא בחשבון... את זה אני לא יכול לעשות – ההורים שלי לא מרשים שאנשק צלב. אנחנו לא קתולים, לנו אסור ללכת לכנסיה ולנשק צלבים. אסור לנו!"

"אם כך, פתח את כף ידך, קרב אותה לפה, אמור לה "אני נשבע שלא אגלה לאיש את סוד הזקן", נשק את מרכזה ונשבעת".

פתחתי את כף ידי, קרבתי אותה לפה, אמרתי לה "אני נשבע שלא אגלה לאיש את סוד הזקן" ונשקתי אותה במרכזה.

"טוב מאוד, נושום. נשבעת! עכשיו אלמד אותך את השיטה שהמצאתי".

*

הזקן לימד אותי את שיטתו לרישום יומן בלב, בלי כתיבה, בלי נייר ובלי עיפרון. היא גם מסובכת וגם פשוטה. מסובכת להבנה וללימוד, אבל פשוטה כשמבינים ויודעים אותה. הנה, בימים האחרונים אני מכתוב לך את היומן שלי בקלות, בלי לכתוב, ואתה רושם בלבי, יומני. אני יכול גם לבדוק בקלות את מה שכבר רשמתי.

תסלח לי, יומני היקר, שאינני מספר לך איך אני עושה זאת. אני מצטער, אסור לי, כי נשבעתי עם השיקה בכף ידי הפתוחה שלא אגלה לאף אחד את שיטתו של הזקן המשוגע-גע-גע לרישום יומן בלב, בלי כתיבה. אסור – שבועה זו שבועה, במיוחד אם נשבעים עם נשיקה בכף יד פתוחה.

*

אינני יודע מה קרה שהזקן המשוגע-גע-גע לא מופיע. לא ראיתי אותו יותר – נעלם! אולי הוא קוסם שבא במיוחד כדי ללמד אותי לספר לך,

היא סבתא, עם בנים ונכדים. לא ראיתי אותם אף פעם מבקרים אצלה. נדמה לי שאני היחיד שמבקר אצלה, כשהיא מזמינה אותי לביתה להתכבד בעוגיות הטעימות שאפתה.

הבית שלה צנוע, יחסית למי שיש לה קבוצה של חמישה בתים ברחוב הראשי של העיר. אני מכיר רק את חדר הכניסה – הסלון לאורחים, שאינו גדול במיוחד ויש בו רהיטים כבדים מאוד, מגולפים ומעניינים, כנראה עתיקים ביותר. אבא שלי אמר לי שרהיטים כאלה יש רק במוזיאון. את יתר חלקי הדירה לא ראיתי.

דונה פפינה האיטלקייה באמת זקנה – היא הולכת מכופפת, רכונה על מקל מעץ עבה מגולף, מרכיבה משקפיים בעלי מסגרת עגולה וכשהיא מדברת רואים שחסרות לה שיניים בפה. מי שלא מכיר אותה, נבהל ומפחד ממנה. אני לא, כי אני מכיר אותה והיא מחבבת אותי ונותנת לי עוגיות.

שאלתי את הילדים מדוע הם מצייקים לדונה פפינה בצעקות "פי-פי-פפינה-פפינה פי-פי-פפינה-פפינה פי-פי-פפינה-פפינה", הרי היא לא מזיקה לאיש. אני מכיר אותה – היא זקנה טובה.

"לא נכון. היא מכשפה".

"אם היא מכשפה, היא מכשפה טובה".

"לא! היא מרשעת. כשאנחנו משחקים קרוב לבית שלה היא מנפנת במקל ומגרשת אותנו".

"כי אתם מקימים הרבה רעש".

הנימוקים שלי לא שכנעו אותם. הם ממשיכים לצרוח אחריה "פי-פי-פפינה-פפינה פי-פי-פפינה-פפינה פי-פי-פפינה-פפינה".

פרק 5 – המשפחה שלי

יומני, היום אספר לך מה אני חושב על ההורים שלי, כי אתה לא תגלה זאת לאיש. אני לא רוצה שהם ידעו מה אני חושב עליהם, למרות שאף פעם לא חשבתי עליהם משהו רע.

קודם כול עלי לומר שלא רק פילומנה, השכנה החמודה שלנו, הייתה אומרת לי שאני ילד טוב וחכם. כולם אומרים לי שאני ילד טוב וחכם. אם כולם אומרים שאני ילד טוב וחכם, כנראה שאני באמת ילד טוב וחכם. על כך אני לא מתווכח... אם זה נכון שאני ילד טוב וחכם, אני חושב שזה בזכות ההורים שלי, שהם באמת טובים וחכמים.

אימא היא אישה טובה ופשוטה. היא סיפרה לי שלא למדה משום שבמקום ללכת לבית הספר, הייתה צריכה לעזור לאימא שלה לטפל בשלוש אחיותיה וחמשת אחיה הקטנים. אחותה הגדולה, שהיתה מבוגרת ממנה ב-12 שנה, התחתנה צעירה מאוד ועזבה את הבית, כך שאימא שלי נשארה היחידה שהייתה יכולה לעזור לאימא לגדל את שמונת ילדיה הקטנים. היה לה קשה – לא היה לה זמן לשחק. היא התלוננה פעם בפני אימא, הסבתא שלי רחל-לאה, "מתי כבר תפסיקי לעשות ילדים?". אבא שלה שמע וגער בה – פעם היחידה בחייה – "שלא תעזי עוד פעם להגיד דבר כזה לאימא שלך!".

איך אני יודע על ילדותה של אימא ועל החיים שלה בפולין? משום שמאז שאחותי ואני היינו קטנטנים, היא נוהגת לספר לנו שוב ושוב על ילדותה ועל משפחתה – אביה ואמה, אחיה ואחיותיה, הדודים ובני-הדודים...

כל כך הרבה פעמים שמענו את סיפוריה, עד שאנחנו יודעים אותם בעל-פה. נדמה לי שהיא לא יודעת סיפורים אחרים. מה פלא? היא לא קראה מעולם ספרים ובבית שלנו אין ולא היו כלל ספרי ילדים שייקראו לנו. אולי היא גם לא יודעת להקריא. היא רק יודעת לספר, שוב ושוב, על ילדותה ומשפחתה.

למשל, היא סיפרה לנו שהתחתנה בגיל מבוגר מאוד. בתעודתה רשום שנולדה ב-1898, אבל באמת נולדה שנתיים קודם. היא ביקשה שלא נספר לאבא, כי לא רצתה שבעלה ידע שהיא מבוגרת ממנו. אנחנו יודעים לשמור סוד – לא סיפרנו!



1924. אבא עדין רחוק

מדוע התחתנה כל כך מבוגרת, לכאורה בגיל 25 ולמעשה בגיל 27? כי הייתה צריכה לעזור לאימא בבית ולאבא בחנות – הוא היה חייט מכובד מאד של מעילי "קפוטה" וחנותו הייתה מהחשובות ברחוב יגולונסקה, הרחוב הראשי בעירו לוצק. אף אחד מהשידוכים שהציעו לה השדכנים, לא מצא חן בעיניה. לכולם היו

מגרעות – זה גבוה מדי, זה שמן מדי, זה גס מדי, זה... וכך הלאה.

במקרה הכירה את אבא והוא עשה עליה רושם טוב. בחור אדיב ומלומד – הוא סיים גימנסיה אוקראינית עם תעודה (ראיתי אותה!). הוא דיבר ברהיטות אידיש, פולנית, רוסית ואוקראינית. גם היה סימפטי, נאה וממש יפה, לפחות לפי התמונות באלבום שלנו. בינינו, הוא טיפ-טיפה נמוך מאימא, אבל זה לא ניכר כמעט, משום שאימא אף

פעם לא נועלת נעליים עם עקבים גבוהים (אני חושב שבגלל הגובה של אבא). הוא הציע לה נישואין והיא הסכימה.

ההורים שלה לא היו כל כך מרוצים – אבא היה עני מרוד מהכפר קולקי הקרוב מאד ללוצק – ועבד כספר במספרה, מקצוע לא מספיק מכובד עבור חייט "קפוטות" מיוחס בעיר וחסיד הרבי מטריסק (סבי מצד אימא, מרדכי פרל, כונה באידיש "מוטל דער טריסקער"). אימא אמרה להוריה שהיא רוצה להתחתן עם בן-אדם ולא עם הכסף שלו. לבסוף התרצו הוריה – הם חששו שמא ביתם תישאר רווקה זקנה.

בכך שאימא שלי טובה, אין לי צל של ספק. אך מניין אני יודע שהיא חכמה? פשוט מאוד – היא מנהלת את ענייני הבית בחוכמה רבה, עד כדי כך שלמרות שאבא משוכנע שהוא המחליט בכל דבר ודבר בבית, זה לא נכון – למעשה באמת היא המחליטה!



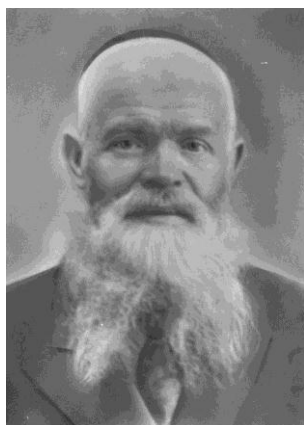
1932. גליה. עם ההורים, אחותי ודוד שייקה

לא ראיתי אף פעם את הוריי רבים ביניהם – עם אימא בלתי אפשרי לריב. יש לה חוכמה וכישרון להיחלץ בשלום מכל מצב ומצב. האם זו לא חוכמה גדולה?

*

ומה עם אבא? אחרי החתונה השיג עבודה בבית מרקחת, משרה שנראתה מכובדת יותר לסבא מרדכי. אבל המשכורת שהרוויח לא הספיקה להשכרת דירה ולפרנסה, לכן הוא ואימא התגוררו בבית

הגדול של הוריה. אימא הסבירה לי שלנוהג זה קוראים באידיש "קעסט", כלומר נדוניה שהורים נותנים לזוג שמתחתן, על מנת לעזור להם להסתדר.



מרדכי פרל "מוטל דער טריסקער"

מייד לאחר לידת אחותי, אבא היגר לברזיל עם אחיו שייקה, בכדי "לעשות אמריקה", כלומר לשפר את החיים, כי לא ראו עתיד עבורם בפולין.

אימא נשארה לבדה עם שני ילדיה הקטנים, אחותי רייזלי בת החודש ואני, "הגדול" בן שנתיים. היה לה קשה לטפל בשנינו לבדה, לכן אותי שלחו לבית של הורי אבא בכפר קולקי, ליד לוצק, העיר בה התגוררה אימא...

*

פרק 6 – זכרונות מקולקי

1929. סבא אברום חזר ברגל לביתו בקולקי ואני בזרועותיו. בדרכנו חצינו שדה ירוק יפה של צמחייה דמויית דשא. עברנו על גשרון צר,



1931. קולקי. הורים והאים של אבא ודוד שייקה

המיועד להולכי רגל. כשהיינו באמצעו, סבא הצביע על משהו רחוק "זעי, ניומלי, הקיעלע" (ראה, פרה קטנה). ראיתי פרה בעלת פרווה שחורה עם כתמים

לבנים גדולים מלחכת לאיטה עשב באחו. נדמה לי שזו הפרה הראשונה והיחידה שראיתי בפולין.

דרך אגב, גם הסוס הרתום לעגלה שלקחה אותנו לטריסק הוא היחידי שאני זוכר מפולין. אני בטוח שהיו עוד, כי אבא סיפר שקירצף סוסים באורות גדוד התותחנים בצבא הפולני, אבל אני לא ראיתי...

גם לא ראיתי כלבים, מה שלא מעיד שבפולין אין חיות כאלה ואחרות. אני לא ראיתי אותם, ואולי פשוט איני זוכר – הייתי ילד בן פחות משלוש וחצי כשעזבתי את פולין.

*

כשסבא אברום לקח אותי בזרועותיו, אהבתי לשחק בזקנקן שלו. לא היה אכפת לו והוא לא מנע ממני לעשות זאת. עד כדי כך התרגלתי למשמש בשער, שעד היום, בשינה, אני מחזיק בשערי שלי...

*

יומני, כעת אספר לך על האירוע הכי חשוב שקרה לי בקולקי ושעד שהסבים אברום ואסתר-מלכה הגיעו לברזיל, לא גיליתי לאיש. היה חורף ואני, לבוש היטב היטב ביגוד חם, כי היה קר מאוד, שיחקתי בשלג ליד הבית של הסבים.

פתאום שמעתי לידי רעש גדול של חבטות עצומות ונעשה חושך מצריים סביבי! נשארתי לכוד, בלי יכולת לנוע, אבל לא כאב לי כלום. שמעתי את סבתא צורחת "העלף! העלף!", "הצילו" באידיש.

על גג הבית היה מה שהסבים קראו "סקלאד הולץ", מאגר של גזעי עצים, ששימשו להסקת הבית ולבישול, אחרי שקיצצו אותם לחתיכות.

הם נפלו עלי מהגג וכיסו אותי לגמרי. בגלל זה נעשה לי חושך.

שמעתי שמוציאים גזעים מהערימה. חיכיתי בשקט ולא בכיתי, כי כאמור לא כאב לי כלום.

נוצר "חלון" מעליי והרגשתי בשתי ידיים שתופסות אותי בחוזקה ומרימות אותי החוצה יצאתי ללא פגע אפילו בלי שום שריטה.

סבא אברום לקח אותי בידיו וחיבקתי את צווארו. ראיתי דמעות בעיניו. "ניומלה, אל תספר לאימא מה שקרה". "לא אספר, סבא". לא סיפרתי.

*

פרק 7 – המעבר לברזיל

1930. עברה שנה. אימא קיבלה "chamada", הזמנה רשמית להגירה לברזיל, וכרטיסי אונייה, לה ולשני ילדיה, כדי להצטרף אל אבא.

אבא הוא הבכור בין שלושת הבנים ושלוש הבנות של הוריו. שלוש שנים לאחר, אבא ואחיו הביאו לברזיל את הוריהם, את שלוש האחיות ואת האח הצעיר.

*

לאימא הייתה בעיה רצינית: איך תפליג לבדה במשך חודש ימים עם שני תינוקות במיוחד שאני הייתי מדי פעם נופל על הרצפה ושוכב

רועד כולי, מנפנף בידיים ורגליים, מפי גלש ריר וכדי להחיות אותי, היה צורך למשוך לי את הלשון. אימא אומרת שהיו לי התקפות "אפילפסיה", שאינני יודע מה זה.

אז מה עושים? סבא מרדכי הציע לאימא שתיקח אותי לטריסק לרבי שלו, כי הוא נחשב בעל-נס – עושה ניסים.

טריסק לא רחוקה מלוצק. אינני זוכר את התקפות הנפילה שהיו לי, אבל מהנסיעה נחרטו בזיכרוני שני דברים בלבד. הראשון: נסענו, אימא ואני, בעגלת-עץ ארוכה בעלת גלגלים גדולים עשויים עץ, אליה רתום סוס לבן גדול ושמן. סביב צווארו מסגרת עץ שהתרוממה כלפי מעלה ולצדדים, עליה תלויים פעמונים קטנים. עם ההליכה הקפיצית והקצבית של הסוס, הם צלצלו "דלין דלין דלין". העגלון ישב קדימה על מושב עץ ואנחנו, אימא ואני, שכבנו עטופים בשמיכות צמר עבות וחמות, על מזרן בחלק האחורי של העגלה. היה חורף קר. "דלין דלין דלין".

הדבר השני שאני זוכר הוא החזר של הרבי. רק זה ולא יותר – לא את הבית ולא את העיר.

הרבי לא היה מה שתיארתי לעצמי: גבוה, רב-מידות ומרשים עם זקן לבן גדול, כמו סבא מרדכי, שהיה חסיד שלו. אני לא יודע בדיוק מה זה "חסיד". אני חושב שתלמיד או מעריץ.

הרבי, רזה וגוץ, עם זקנקן קטן דליל וכיפה שחורה גדולה (אני חושב שלכן אומרים לא להסתכל בקנקן, אלא במה שיש בו), ישב בכיסא גדול עם ידיות בצדדים ומשענת-גב גבוהה, מעל ראשו. הכיסא עמד

על דוכן עץ קצת מוגבה מהרצפה, כמו כס מלכות. עבור האורחים עמדו כיסאות רגילים על הרצפה.

"אישה, מדוע באת אלי?" אימא סיפרה לו שעליה להפליג לברזיל לבעלה, עם שני ילדיה הקטנים והבן, אני, סובל מהתקפות נפילה. היא פוחדת לנסוע כך.

"בוא הנה, בני" סימן הרבי בידו שאתקרב אליו. אימא דחפה אותי קלות ואני עליתי על הדוכן, המוגבה מדרגה מהרצפה. הרבי תפס אותי בזרועותיו, משך אותי בין ברכיו שהחזיקו אותי, עטף את אפרכסות האוזניים שלי בשתי כפות ידיו ומלמל מלמולים שלא הבנתי, אולי התפלל. עמדתי דום בלי תזוזה-והיכיתי שיגמור את מעשיו.

הוא שיחרר אותי ואמר לי "ילדון, חזור לאימא שלך!". לא היכיתי שיגיד פעמיים...

לאימי אמר "אישה, קחי את ילדך ותפליגו בשלום לבעלך בברזיל. לבנך לא יהיו יותר התקפות נפילה!".

באמת לא היו לי... אימא מאמינה שבזכות הנס של הרבי. אבא – לא. הוא חושב שההתקפות פסקו בזכות ההפלגה באונייה, אוויר הים והשפעת שינוי האקלים. לי לא אכפת מי צודק – לי חשוב שלא מושכים יותר את לשוני.



1930. עם אימא ורחמי בדרסון הפולני

*

מחודש הימים שהפלגנו בים זוכר אני שבגלל החום הגדול ששרר, התהלכתי בסיפון כמעט ערום, רק בתחתונים,

כשגופי כולו מרוח ביוד, אינני יודע מדוע. אני מניח שנראיתי כמו אינדיאני קטן אדום-עור.

האירוע היחידי שזכור לי היטב הוא שאימא הכינה בתא שלנו מים פושרים באמבטיית-פח על שולחן באמצע החדר, כדי לרחוץ את אחותי ואותי. בתא שלנו היו 4 מיטות, בשתי קומות. אימא ישנה עם אחותי, בת-שנה ומשהו, במיטה אחת למטה ואני במיטה העליונה מעליהן. במיטה התחתונה ממול שכבה אישה זקנה, שאין לי מושג מי היא הייתה.

אימא הסתובבה כדי להביא בקומקום עוד מים מהכירור. אני תפסתי את אחותי שישבה על הרצפה לידי, הרמתי אותה והשלכתי אותה לתוך המים שבאמבטייה. היא שכבה בתחתית בלי לצעוק ובלי לזוז. מי שצעקה הייתה הזקנה, שקפצה מהמיטה, רצה והוציאה את אחותי מהמים.

אף אחד לא הרביץ לי, גם לא אמרו לי מילה, אך כשאימא חיבקה לחיקה את אחותי ושתייהן בכנ, הצטערתי נורא על מעשי ונדרתי בלבי שלא אעשה עוד פעם דבר כזה.

טוב שאחותי לא מתה. כפי שעוד אספר, היא הצילה את חיי. ובנוסף, אולי היו משליכים אותי לבית-סוהר.

אבל בינינו, יומן, היו לי שפע סיבות להתנהגותי – לאחר לידת אחותי, אבא היגר לברזיל, אביו סבא אברום (אברהם) לקח אותי לביתו בכפר קולקי למשך שנה כמעט, ואחותי נשארה לבדה עם אימא. כך שבעיני, בגלל לידתה של אחותי איבדתי את אבא והורחקתי מאימא.

תגידי לי, יומן, אתה לא חושב שהייתה לי קצת הצדקה?

*

כאשר הגענו לברזיל, לנמל סאנטוס (Santos), אבא לא היה שם. הסתבר אחר-כך שהאונייה הקדימה ביום והוא לא ידע. מישהו, שהציג את עצמו כנציג ה-Joint, לקח אותנו לסאן-פאולו והשאיר אותנו על המדרכה בכניסה של הפנסיון של מר שוחט – הפנסיון היחיד באזור היהודי. אימא השאירה את המזוודה הכבדה בכניסה ועלתה איתנו במדרגות. אבא התחיל לרדת בהן מהקומה השנייה, מבלי שידע שהגענו ונפגשנו באמצע. אבא לקח את אחותי ואותי לידיו, חיבק ונישק אותנו ואת אימא. אני שאלתי אותו, באידיש, כי לא ידעתי שפה אחרת, "טאטע, ווי ביסטו געווען?" (אבא, היכן היית?). גם אחותי שאלה אותו "טאטע, ווי ביסטו געווען?". היא לא הכירה אותו, משום שהיתה בת שבועות ספורים כאשר נסע. אבא ואימא פרצו בבכי.

*

פרק 8 – אחותי ואני

אני משחק רוב הזמן לבדי בבית. אחותי רוזיניה, שצעירה ממני, משחקת לרוב עם ילדי השכנים על המדרכה מול הבית. אני לא יוצא כמעט מהבית ואחותי לא עוזבת כמעט את הרחוב. השכנים אומרים שהייתה טעות – אחותי הייתה צריכה להיות ילד ואני ילדה. לא אכפת לי מה שהם אומרים...

*

אני אוהב לשחק במשחק היחידי שיש לי – חצי עיפרון. אני נשכב על רצפת הסלון ליד עיתון ישן מערמת עיתונים ישנים בחנות, איתם אבא אורז את הסחורה שהוא מוכר.

החנות של אבא היא לא גדולה במיוחד – בסך הכול החדר הראשון של הבית, שנכנסים אליו מהרחוב הראשי דרך דלת רחבה מאוד. בפנים, בפינה השמאלית ממול, דלת רגילה לחדר הסלון שלנו. בין דלת זו לבין הפינה בצד ימין, מדפי עץ מונחים על השלבים של סולמות הניצבים לקיר וקשורים אליו, כמעט עד גובה התיקרה, שעליהם הסחורה שאבא הציע למכירה – חולצות, בדים ועוד פריטים כגון אלה.

במקביל, במרחק מה, הדלפק הארוך, שמאחוריו עמד אבא. הדלפק היה סגור בחזית שבה קיבלו את הלקוחות ופתוח מאחור. בתחתית, בפינה, הייתה ערימת עיתונים ישנים לאריזת המוצרים. למעלה, שורה של מגירות ובאחת מהן, קופסת-עץ עם כסף.

ליד הקיר עומד מתקן עץ מדורג, עמוס צעצועים – כל מיני בובות, דובונים, כדורים צבעוניים שונים, ועוד ועוד... אותי עניינו סוסי העץ בעלי הגלגלים, שהיו בגדלים שונים. במיוחד חשקתי לרכוב על הגדול מכול – רק חשקתי...

אבא הסביר לי שמותר לי להסתכל בצעצועים כאוות נפשי, אבל לא לגעת בהם, שמא אלכלך או אקלקל אותם. הם רק למכירה. אם לא ימכור, לא תהיה לו פרנסה ולא יהיה כסף בשביל לקנות למשפחה אוכל ובגדים. הבנתי, כילד טוב, ואף פעם לא נגעתי בצעצועים האלה.

יומני, האיסור לגעת בצעצועים מזכיר לי סיפור שאימא סיפרה לי – בגן העדן היה עץ שאסור היה לגעת בפירותיו... אני לא רוצה להיות מגורש מהחנות...

*

ציירתי ועדיין אני מצייר, בשטחים הריקים של דפי עיתונים ישנים, קווים ועיגולים, צורות קטנות של בתים, אנשים, חיות ודברים שונים. אני לא חושב שהם ממש דומים, אבל זה מה שאני מצליח לצייר.

אימא סיפרה לי שבפולין הייתי מקשט עם קשקושים בעיפרון את השוליים של המכתבים ששלחה לאבא וכשאבא ראה אותם, בכה והתגעגע אלינו. היא שומרת בקופסת קרטון את המכתבים ששלחה לאבא ושקיבלה ממנו ומהמשפחה. לפעמים היא מראה לי אותם ואני מתגאה בהם.

היא סיפרה לי עוד משהו שאינני זוכר – שכאשר אחותה חייקה הייתה מאושפזת בבית החולים, היא לקחה אותי בעת שביקרה אותה. אימא ישבה בכיסא לידה ואני על המיטה.

רופא נכנס לבדוק את הדודה החולה. בדק מה שבדק ולקח את הלוח עם הטופס התלוי על הדופן האחורי של המיטה, כדי לרשום מה שרצה. חיפש בחלוק הלכן במה לכתוב. הוצאתי מכיסי עיפרון ונתתי לו. הוא השתומם שילד כל כך קטן הולך עם עיפרון, כי לא הכיר אותי.

נחזור לשירבוטים בעיתון היעל השן ריצפה.

*

יומני, רציתי ללמוד לכתוב והתחלתי להעתיק אותיות מתוך העיתון. איזה אותיות להעתיק? האותיות הגדולות והיפות. הראיתי לאבא מה ש-"כתבתי", כדי לשמח אותו. הוא הסתכל ולא שמח. הוא אמר לי לא להעתיק יותר מה שכתוב בתוך מסגרות עם פס עבה שחור מסביב, משום שאלה מודעות אבל על אנשים שמתו. להעתיק שמות של מתים לא מביא מזל טוב.

"לא ידעתי, אבא. לא אעשה זאת יותר".

חיפשתי משהו אחר להעתיק. ראיתי מולנו את חנות הבדים מעבר לרחוב – חנות הרבה יותר גדולה מהחנות של אבא, עם דלתות רבות – ועליה מתנוסס שלט ארוך "Pernambucanas Casas".

התיישבתי על הסף של דלת הכניסה, שמתי את העיתון לפניי על הרצפה, הסתכלתי בתשומת-לב רבה על השלט והעתיקתי בזהירות ובקפדנות, אות אחרי אות, "Casas Pernambucanas".

הפעם אבא אמר לי "נוחים, הכתוב שלך יפה מאוד ומדויק", חיבק אותי ונתן לי נשיקה במצח.

*

יומן יקר, היום אספר על אחותי. כבר סיפרתי על ידידותה עם הָלִיו, הילד המפגר השכן שהיה "שומר-הראש" שלה. גם גיליתי לך מדוע לא אהבתי אותה כשהייתי קטן. הייתה עוד סיבה – היא הייתה ילדה פעלתנית מאוד, יותר ממני... לא הלכה כמו בן-אדם, אלא בקפיצות

מרגל לרגל והתביישתי ללכת איתה, אבל הייתי חייב. הורינו לא הסכימו לי ללכת לאף מקום בלי לקחת אותה איתי. לא הייתה לי ברירה – מכיוון שלא רציתי להישאר בבית, לקחתי אותה. היא הלכה לידי בקפיצות, מרגל לרגל, מרגל לרגל... ואני התביישתי.

"רוזיניה, אולי תפסיקי עם הקפיצות ותלכי כמו בן-אדם?", אמרתי לה – לא עזר!

"רוזיניה, אולי תפסיקי עם הקפיצות ותלכי כמו בן-אדם?", אמרתי לה בשנית – לא עזר!

בפעם השלישית לא אמרתי כלום – הורדתי לה "פליק", סטירה בפרצוף – זה כן עזר...

*

בחזרתנו הביתה אחותי התלוננה לאבא "ניומלה הרביץ לי". לאבא זה היה יותר ממספיק. בלי לשאול שאלות, שלף את חגורת העור שלו ו"פלאק" צלף על אחורי. לא בכיתי, כי המכות הגיעו לי, דבר שהרגיז את אבא והגביר את מכותיו.

תיכף בצליפה הראשונה, אחותי התחילה לבכות בקול רם וצרחה "אימא, בואי מהר – אבא מרביץ לניומלה". אימא באה במרוצה ותצילני מידיו.

"רוזיניה, אם את לא רוצה שאבא ירביץ לי, למה את מלשינה בפניו שנתתי לך "פליק"?, שאלתי את אחותי. "אני לא יודעת..." השיבה.

*

יומני, אל תחשוב שאבא לא אוהב אותי – בדיוק ההיפך הוא הנכון, אין בעולם אדם האוהב אותי יותר מאבא. הוא מרביץ לי? אז מה? אז מרביץ... זה לא משום שאינו אוהב אותי. זה בגלל אחותי, רק בגללה. הוא מעניש אותי כשמגיע לי עונש, אך להרביץ, רק בגלל אחותי. בינינו, יומני, תמיד בצדק! אני ילד טוב, אבל לפעמים עושה כל מיני קונצים...

אימא שלי לא מרביצה לי אף פעם, למרות שלפעמים סיפקתי לה סיבה טובה לכך. כשהיא מתרגזת עלי, תופעה נדירה ביותר, היא נותנת לי "קניפ", צביטה עם האגודל והאצבע בזרועי קרוב לכתף, שאינה כואבת בכלל. אותי זה אפילו מצחיק, אבל אני לא צוחק – מאימא לא צוחקים.

*

פרק 9 – רוזינה מצילה את חיי

יומן שלי, היום הגיע הזמן שאקיים מה שהבטתי – לספר לך איך אחותי רוזינה הצילה את חיי.

בעיירה בה גרנו קודם, גליה, זרם פלג מים קטן לא הרחק מאחורי הבית שלנו, בתחתית של ואדי צר ועמוק. במשך רוב ימות השנה זרמו בו מים מעטים והוא היה כעין שלולית, אבל בגשם כמותם גדלה וטפחה. לאחר שבוע גשום נורא, המים עלו על גדות הוואדי והציפו את הסביבה. שיטפון ממש!

עם הפסקת הגשמים, פני המים ירדו והותירו דגיגים קטנים שנלכדו בשיחים. רוזיניה ואני הלכנו עם ילדים אחרים מהשכונה שלנו לאסוף אותם בעזרת פחיות.

בחיפושי אחרי דגיגים, ניגשתי לשיח בקצה הוואדי. הקרקע הייתה מעט בוצית, החלקתי ישר לתוך המים וזרם אדיר סחף אותי במהירות רבה. למרות שאינני יודע לשחות הצלחתי לתפוס ענף של שיח גדול שבלט מהגדה אל מעל המים. נאחזתי בו, החזקתי בשתי הידיים בכל כוחותיי וצעקתי לעזרה, "הצילו!!!".

כל הילדים, בראותם שאני טובע, ברחו, הסתלקו – נעלמו! רק אחותי הקטנה בת השש לא הפקירה אותי – היא נשארה. השטח היה מכוסה בענפים וזרדים שנסחפו לשם עם השיטפון ונשארו אחרי שמפלס המים ירד. היא חיפשה ביניהם ומצאה ענף ארוך ודק של שיח, תפסה אותו והתקרבה כלפיי. צעקתי לה לא להתקרב לזרם, שמא תחליק לתוכו. היא עמדה כמה שיותר רחוק מהמים, הגישה לי את קצה הענף והחזיקה בקצה השני. תפסתי את קצה הענף ביד אחת מבלי לעזוב את השיח שהחזקתי בשנייה ואמרתי לה למשוך. היא משכה בכל כוחותיה, שלא הספיקו כדי למשוך אותי מהמים, אבל איפשרו לי לטפס ולהזדחל בעצמי לגדה.

הגעתי מותש ושכבתי על הקרקע הבוצית עד שהתאוששתי במקצת. הבגדים שלי היו רטובים ומרוחים בבוץ. ביקשתי מאחותי לחזור הביתה להביא לי מכנסיים וחולצה יבשים. היא רצה ובינתיים הורדתי את הבוץ מהנעליים בעזרת זרדים. הייתי כולי מלא התפעלות והערצה

לתושייתה של אחותי הקטנה, שלא הפקירה אותי והצילה את חיי. כן, הצילה את חיי, פשוטו כמשמעו!

אחותי חזרה עם מכנסיים וחולצה נקיים. החלפתי את בגדי ונכנסנו הביתה, בלי שההורים הרגישו בנו.

לא ידענו מה לעשות עם הבגדים המלוכלכים. דחסנו אותם מתחת ל-"קאראזינא" (ארגז נצרים קלוע, גדול) שעמד בסלון על לבנים. התנהגנו בטבעיות, כאילו כלום לא קרה.

כשאימא רחרחה ריח מוזר נודף מהארגז, היא חשבה שמדובר בעכבר מת. אבל בחיפושיה מצאה את ה-"מציאה" ונאלצנו לספר לה את האמת על מה שקרה... אימא לא הרביצה לנו ואפילו לא אמרה כלום, רק בהתה בנו.

אמרתי "אמא, את צריכה להיות גאה מאוד ברוזיניה שלנו – היא הצילה את חיי! בלעדיה לא הייתי עכשיו כאן...". זאת הפעם הראשונה שהתייחסתי באופן חיובי, ואפילו בהערצה, לאחותי. הרי היא הצילה את חיי!

יומני, לא שאלתי, אבל אני בטוח שאימא לא סיפרה לאבא מה שקרה...

*

פרק 10 – אירועים בגליה

יומני היקר, אם סיפרתי לך על הצלת חיי בעיירה בה גרנו קודם, גליה, אוסיף לספר אירועים אחרים שאני זוכר משם.

גליה הייתה עיירה לא גדולה, ללא מים זורמים בצינורות וללא ביוב. איני זוכר אם היה חשמל או לא, כנראה שלא. גם אינני יודע אם פרט לרחוב בו גרנו היו עוד רחובות. מחוץ לחצר האחורית שלנו היה הוואדי עליו סיפרתי ומעבר לו לא ראיתי בתים.

היינו שם כמעט המשפחה היהודית היחידה. הייתה רק עוד משפחה יהודית אחת – משפחת פרייזינגר. היה להם ילד אחד בגילי, שלא אהבתי אותו בכלל, – משום שמגיל צעיר היה כזה יהיר ואגואיסט, שמזלזל בכל דבר. לכן לא שיחקתי ולא דיברתי איתו. כשפגשתי אותו שנים אחרי-כן, מבוגר יותר, התרשמתי ממנו עוד יותר לרעה – טיפוס דוחה... האב, סניור פרייזינגר, היה בדיוק ההפך הגמור! אדם נחמד וחביב, ידיד קרוב של אבי שהיה ניפגש איתו לשיחה פעם-פעמיים ביום. הוא היה רזה, נמוך וקרח. הוא נשא תמיד אקדח בנרתיק תלוי בחגורת המכנסיים וניסה לשכנע את אבא לעשות כמוהו, אבל ללא הצלחה – אבא התנגד בתוקף לשאת עמו נשק.

בבית אבא כן החזיק אקדח, מתחת לכרית במיטה. אחותי ואני הוזהרנו באזהרה חמורה לא לגעת בו. "שלא תעזו לגעת באקדח אף פעם – מסוכן מאוד! הוא יכול להרוג!". לא העזנו.

שמת לב, יומן, עד כמה אחותי ואני ילדים טובים וממושמצים?

*

הבית שלנו היה מוארך. בחדר הקדמי הייתה דלת רחבה בעלת שתי כנפיים, והוא שימש כחנות שלנו. יתר החדרים לא הופרדו בדלתות והיו, לפי הסדר: הסלון ששימש גם כחדר האוכל, החדר של אחותי

ושלי, החזר של ההורים, והחזר האחרון – המטבח. השירותים היו תא עץ בחצר, שעמד מעל משטח עץ. באמצע המשטח היה חור ובתחתיתו נחפר בור עמוק. לנו הילדים היה אסור להיכנס אליו ולכן היה לרשות כל אחד מאיתנו סיר לילה מתחת למיטה.

אימא קילחה אותנו, הילדים, במטבח בגיגית עגולה גדולה. אינני יודע איך ההורים התרחצו.

את המים שאבו בעזרת מתקן ברזל קטן עם ידית ארוכה, שעמד בחצר.

לבישול היה תנור עצים גדול בנוי מאבנים ומטויח בוץ. אבא היה קונה גזעי עץ וקוצץ אותם בחצר לחתיכות קטנות. בעזרת גרזן. לצד התנור, מול החלון, היה שולחן ועליו לוח שיש, להכנת האוכל. שם הייתה גם קערה גדולה לרחיצת כלים.

*

יום אחד שיחקתי על רצפת המטבח ואימא שלי עבדה ליד השולחן. פתאום ראיתי שדרך החלון מזדחל פנימה נחש טורף ענק, שנקרא בברזיל jibóia. אימא התאבנה כמשותקת, גם אני – לא יכולתי לזוז ממקומי או לצעוק.

בדיוק ברגע זה, ממש במקרה, נכנס למטבח ידיד המשפחה פרייזינגר, שנשא תמיד אקדח בחגורתו. הוא הגיע ברגע הקריטי. כמו במערבונים בקולנוע, שלף את אקדחו, התקרב לאימא שעמדה כפסל, ירה "פום..." ופוצץ את ראשו של הנחש!

*

מקרה נוסף שאירע לאימא בגליה: היא עבדה במטבח ליד השולחן ופתאום התיישבה על הרצפה בצעקות כאב וחלצה אחת מנעליה. הרגל הייתה נפוחה ומהנעל, למעשה סנדל, נפל עקרב מעוך, עם העוקץ זקוף.

אבא הגיע מייד ורץ לבקש עזרה. אחריהם באה אימם, זקנה גוצה ומצומקת בעלת מראה אינדיאני, ופנים מלאי קמטים.

אימא ישבה על הריצפה, נאנחה מכאב והחזיקה את הרגל הכואבת. בראותה את העקרב המעוך, הזקנה ביקשה שנמתין, רצה לביתה והביאה חופן עלים קטנים ובקבוקון עם נוזל צהוב-ירקרק. ביקשה צלחת, הניחה בתוכה את העקרב המעוך והעלים, שפכה עליהם מהנוזל שבבקבוק, ומעכה את הכול במזלג. כאשר הפכו לדייסה מרחה אותה על הנפיחות ברגלה של אימא. ממש מול עינינו הנפיחות שככה אט-אט, עד שנעלמה. אימא נרגעה וקמה על רגליה. לא יאמן כי יסופר...

*

אימא התעניינה בצמחי מרפא הללו והשכנה הזקנה, עימה היא התיידדה, לימדה אותה מסודות הרפואה האינדיאנית. אימא דאגה שיסדרו לה אצטבא על קיר במטבח והניחה עליה סידרה של צנצנות עם כל מיני צמחים, זרדים ופטריות שהזקנה נתנה לה או שאספה בעצמה.

הייתה לה נטייה לרפואה בצמחים ואינטואיציה מפותחת לאבחנה, והיא נעשתה מומחית בזכות עצמה. מספיק שיתארו לה את התחושות והיא ידעה מייד מאיזה צנצנת להכין תה למרפא – וזה עזר! היא התפרסמה בשכונה ובסביבה. שכנות באו להתייעץ איתה, דונה מריה – אנשים עם כאבי בטן ומכאובים אחרים פנו לעזרתה.

אימא סיפרה לי שכילדה חלמה להיות רופאה כשתגדל ובגליה הגשימה בחלקו את חלומה... אין לי צל של ספק, יומני, שאם הייתה לומדת רפואה, הייתה הופכת לרופאה מצוינת.

*

פרק 11 – המכשיר היפני

שני יפנים נכנסו לחנות שלנו והציעו לנו לקנות מכשיר-לעיסוי בעזרת תנודות של זרמי חשמל, פטנט יפני על סוללות. הם הדגימו את פעולתו והסבירו את תכונתו לשיכוך כאבים בגב ובחלקי גוף אחרים. אימא סובלת מארטריטיס (שיגרון, דלקת פרקים) בידיים והמכשיר אמור היה להקל עליה. אבא קנה אותו ואימא משתמשת בו מידי יום. זהו אמנם מכשיר פשוט ורועש מאוד, אך מחירו היה סביר, יש לו כפתור לכיול עוצמת הפעולה ונראה שהוא עושה את העבודה.

יומני, אבא איננו הסוחר הכי מוצלח בעולם, אך נדמה לי שהפעם עשה עסקה טובה.

*

פרק 12 – המצאת הקולנוע

יומן, תאמין לי, מאז שהייתי קטן תמיד היה לי דמיון עשיר, וכפי שכבר סיפרתי לך, המצאתי המצאות. לדוגמה, אספר כיצד בגיל שבע המצאתי קולנוע, בעיירה גליה.

ובכן, לקחתי קופסת קרטון לנעליים, שלא הייתה בשימוש. בעזרת עיפרון סימנתי בחלקה האחורי מלבן גדול בעל פינות מעוגלות, מבלי להתקרב לקצוות, כדי שהקופסה לא תתעוות. גזר י במספריים החוצה את החלק המסומן והשתמשתי בו לסימון מלבן זהה במכסה הקופסה, שגם אותו גזרתי החוצה.

הרטבתי מפה לבנה קטנה מהמטבח, סגרתי בעזרתה את הפתח שגזרתי בצד האחורי של הקופסה, וסגרתי עליה את המכסה, כך שהמפה נשארה מתוחה בין הקופסה לבין המכסה – והנה מכונת הקולנוע שהמצאתי, מוכנה ומזומנה להפעלה.

הזמנתי את אחותי רוזיניה להצגת הבכורה בחצר ההורים. הבאתי מהמטבח, מבלי שאף אחד ישים לב, נר לבן, קופסת גפרורים וקערה קטנה עם קצת מים. מהחנות הבאתי דף מתוך עיתון ישן, ממנו גזרתי מיני צורות קטנות של אנשים, חיות ועצים – ששמתי בתוך קערית המים. מיקמתי את ה-"מכונה" שלי בפינת המיטה הרחבה, כשהצד עם ה-"מסך" הלבן הרטוב פונה לפינה הנגדית של המיטה, בה הושבתי את אחותי – הקהל.

הצמדתי למסך מספר צורות שהוצאתי מקערית המים, נעלתי את דלת החדר, הגפתי את החלון ו... התחילה ההצגה!

הדלקתי בעזרת גפרור את הנר, כרעתי על ברכיי והזזתי את הנר הדולק מול החלק הפתוח של ה-"מכונה" – צלליות הצורות הצמודות ל-"מסך" התנועעו, רקדו ממש, לשמחת רוזיניה, ה-"קהל", שצחקה ומחאה כפיים.

לאחר זמן מה, החלטתי להחליף את ה-"סרט" – הצורות הרטובות הצמודות ל-"מסך". הנחתי את הנר הדולק בצד, על המיטה, על מנת לקחת צורות חדשות מהקערית. הנר הדולק נפל ועשן סמיך נפלט מהשמיכה...

לא איבדתי את העשתונות... אמרתי לאחותי שאלך להביא מים לכיבוי הדליקה ושלאחר שאצא מהחדר, עליה לנעול את הדלת ולא לפתוח אותה לאף אחד מלבדי.

בחזרה מהמטבח עם קנקן מים, עברתי בשקט ליד השולחן בסלון, כשאבא ואחיו, דוד שייקה, משחקים דומינו ולא חושדים בכלום.

נקשתי בעדינות בדלת של חדר ההורים "זה אני!". רוזיניה פתחה לי את הדלת ואחרי שנכנסתי, נעלה אותה מחדש.

שפכתי את המים מהקנקן על השמיכה במקום ממנו עלה העשן... ואז... כמה עשן שיצא משם! כל החדר התמלא עשן מחניק.



1932. גליה. עם ההורים, אחותי ודוד שייקה

נבהלתי נורא וכנראה שהפעם כן איבדתי את העשתונות – פתחתי את החלון, קפצתי החוצה וברחתי.

*

דוד שייקה לקח אותי בידי, מאחורי השיח בחצר, שבתוכו הסתתרתי מכורבל כולי מרוב פחד – נרדמתי, איני יודע במשך כמה זמן... "אני לא רוצה לחזור הביתה. אני מפחד". "אל תפחד, ניומלה, אני אגן עליך".

חיבקתי את דודי חזק. פחדי היה מיותר – לא נזקקתי להגנה. לא עשו לי שום דבר! לא הרביצו, לא גערו, אפילו לא אמרו כלום. אחותי שמחה כשראתה אותי "טוב שחזרת, ניומלה". אימא השיבה אותי ליד השולחן במטבח ונתנה לי לשתות כוס קקאו חמים. הבנתי שהפעם יצאתי מהתקרית בשלום.

*

יומני, בוא נסכם את עניין המצאת הקולנוע. עד שהנר הדולק נפל, הכול התרחש לפי התוכנית ופעל באופן מוצלח להפליא. אפשר לומר ללא ספק שהמצאת הקולנוע שלי הצליחה! הנר הדולק נפל ונפלט עשן מהשמיכה – אין לתקלה זו קשר להמצאה שלי.

ברצוני לציין שאבא ודוד שייקה הרגישו בריח העשן ורצו לדפוק על דלת של חדר ההורים, אבל רוזיניה לא פתחה... הם נאלצו לפרוץ אותה.

יומן ילד יהודי בברזיל

"למה לא פתחת את הדלת?"

"בנימלה אמר לי לפתוח רק לו".

*

פרק 13 – המצאות נוספות

יומני, אל תחשוב שהקולנוע הוא ההמצאה היחידה שלי – יש לי הרבה! למשל, כלי שייט שיכול גם לטוס ללא דלק. הכיצד? פשוט מאוד: מדליקים נר ו... סליחה, יומני, אסור לי לגלות את הסוד! בכדי להשתכנע בצדקתי, עליך להמתין עד שאגדל, אעבוד, ארוויח הרבה כסף ואוכל לרכוש את כל החומרים הדרושים לבניית הספינה המעופפת שנמצאתי.

דע לך, יומן, שאחת התכונות העיקריות של העם היהודי היא יכולת ההמתנה – כבר אלפיים שנה שהוא ממתין לביאת המשיח ואינו מתייאש, כי הוא מאמין באמונה שלמה שגם אם יתמהמה, המשיח בוא ייבוא.

*

פרק 14 – המצאות נוספות

יומני, אל תחשוב שהקולנוע הוא ההמצאה היחידה שלי – יש לי הרבה! למשל, כלי שייט שיכול גם לטוס ללא דלק. הכיצד? פשוט מאוד: מדליקים נר ו... סליחה, יומני, אסור לי לגלות את הסוד! בכדי להשתכנע בצדקתי, עליך להמתין עד שאגדל, אעבוד, ארוויח הרבה

כסף ואוכל לרכוש את כל החומרים הדרושים לבניית הספינה המעופפת שנמצאתי.

*

דע לך, יומן, שאחת התכונות העיקריות של העם היהודי היא יכולת ההמתנה – כבר אלפיים שנה שהוא ממתין לביאת המשיח ואינו מתייאש, כי הוא מאמין באמונה שלמה שגם אם יתמהמה, המשיח בוא ייבוא.

*

פרק 15 – המתקן בבית

יומני, לא סיפרתי לך עדיין על מעשיי בבית, חוץ מאשר לשחק, לחשוב מחשבות ולהמציא המצאות. ובכן, אני מתקן דברים.

נניח שהנורה בסלון נשרפת. אני פורש עיתון על השולחן, מניח עליו כיסא, עולה עליו בעצמי, כשאימא מחזיקה בכיסא, ושולף את הנורה השרופה. אני נותן אותה לאימא ומקבל ממנה אחרת טובה, שאני מבריג-במקום השרופה... ויהי אור!

בזמן שאימא עובדת במכונת התפירה והמחט נשברת או החוט נקרע, מי מתקין מחט חדשה ומשחיל את החוט מחדש? אני.

אם דלת חורקת, מי משמן את ציריה בשמן של מכונת התפירה? אני.

מי מבעיר את הפחמים בתנור כאשר אימא אינה מצליחה? שוב אני.

אל תצחק, יומן! אתה רשאי לחשוב שכל המעשים האלה הם דברים של מה-בכך, ריבותא פורטא, אבל אני מי שעושה אותם בבית.

ההורים מאמינים בי וסומכים עלי. אימא מתפארת בפני חברותיה שבזמן שרוב הילדים מקלקלים ושוברים, בנה – כלומר אני – מתקן.

*

פרק 16 – המצאות נוספות

יומני, אל תחשוב שהקולנוע הוא ההמצאה היחידה שלי – יש לי הרבה! למשל, כלי שייט שיכול גם לטוס ללא דלק. הכיצד? פשוט מאוד: מדליקים נר ו... סליחה, יומני, אסור לי לגלות את הסוד! בכדי להשתכנע בצדקתי, עליך להמתין עד שאגדל, אעבוד, ארוויח הרבה כסף ואוכל לרכוש את כל החומרים הדרושים לבניית הספינה המעופפת שנמצאתי.

דע לך, יומן, שאחת התכונות העיקריות של העם היהודי היא יכולת ההמתנה – כבר אלפיים שנה שהוא ממתין לביאת המשיח ואינו מתייאש, כי הוא מאמין באמונה שלמה שגם אם יתמהמה, המשיח בוא ייבוא.

*

פרק 17 – המתקן בבית

יומני, לא סיפרתי לך עדיין על מעשיי בבית, חוץ מאשר לשחק, לחשוב מחשבות ולהמציא המצאות. ובכן, אני מתקן דברים.

בניח שהנורה בסלון נשרפת. אני פורש עיתון על השולחן, מניח עליו כיסא, עולה עליו בעצמי, כשאימא מחזיקה בכיסא, ושולף את הנורה

השרופה. אני נותן אותה לאימא ומקבל ממנה אחרת טובה, שאני מבריג-במקום השרופה... ויהי אור!

בזמן שאימא עובדת במכונת התפירה והמחט נשברת או החוט נקרע, מי מתקין מחט חדשה ומשחיל את החוט מחדש? אני.

אם דלת חורקת, מי משמן את ציריה בשמן של מכונת התפירה? אני.

מי מבעיר את הפחמים בתנור כאשר אימא אינה מצליחה? שוב אני.

אל תצחק, יומן! אתה רשאי לחשוב שכל המעשים האלה הם דברים של מה-בכך, ריבנותא פורטא, אבל אני מי שעושה אותם בבית.

ההורים מאמינים בי וסומכים עלי. אימא מתפארת בפני חברותיה שבזמן שרוב הילדים מקלקלים ושוברים, בנה – כלומר אני – מתקן.

*

פרק 18 – המצאות נוספות

יומני, אל תחשוב שהקולנוע הוא ההמצאה היחידה שלי – יש לי הרבה! למשל, כלי שייט שיכול גם לטוס ללא דלק. הכיצד? פשוט מאוד: מדליקים נר ו... סליחה, יומני, אסור לי לגלות את הסוד! בכדי להשתכנע בצדקתי, עליך להמתין עד שאגדל, אעבוד, ארוויח הרבה כסף ואוכל לרכוש את כל החומרים הדרושים לבניית הספינה המעופפת שנמצאתי.

דע לך, יומן, שאחת התכונות העיקריות של העם היהודי היא יכולת ההמתנה – כבר אלפיים שנה שהוא ממתין לביאת

המשיח ואינו מתייאש, כי הוא מאמין באמונה שלמה שגם אם יתמהמה, המשיח בוא ייבוא.

*

פרק 19 – המתקן בבית

יומני, לא סיפרתי לך עדיין על מעשיי בבית, חוץ מאשר לשחק, לחשוב מחשבות ולהמציא המצאות. ובכן, אני מתקן דברים.

נניח שהנורה בסלון נשרפת. אני פורש עיתון על השולחן, מניח עליו כיסא, עולה עליו בעצמי, כשאימא מחזיקה בכיסא, ושולף את הנורה השרופה. אני נותן אותה לאימא ומקבל ממנה אחרת טובה, שאני מבריג-במקום השרופה... ויהי אור!

בזמן שאימא עובדת במכונת התפירה והמחט נשברת או החוט נקרע, מי מתקין מחט חדשה ומשחיל את החוט מחדש? אני.

אם דלת חורקת, מי משמן את ציריה בשמן של מכונת התפירה? אני.

מי מבעיר את הפחמים בתנור כאשר אימא אינה מצליחה? שוב אני.

אל תצחק, יומן! אתה רשאי לחשוב שכל המעשים האלה הם דברים של מה-בכך, ריביותא פורטא, אבל אני מי שעושה אותם בבית. ההורים מאמינים בי וסומכים עלי. אימא מתפארת בפני חברותיה שבזמן שרוב הילדים מקלקלים ושוברים, בנה – כלומר אני – מתקן.

*

פרק 20 – חברת מצורעים

יומני, שיחקתי על המידרכה, מול פתח החנות שלנו. פתאום שמעתי צעקות "morféticos!!!" (מצורעים!) והסביבה התרוקנה מאדם.

כולם נעלמו, כאילו במטה-קסמים. אימא באה אלי בריצה וסחבה אותי לחנות, אבל סירבתי להיכנס לתוך הבית, כי רציתי לראות מה מתרחש ברחוב – הרי אני סקרן מטבעי.

אימא נשארה לידי ולא עזבה את היד שלי. הייתה כולה מבוהלת...

אבא סגר את הדלתות והשאיר אחת קצת פתוחה וכעבור זמן מה ראינו שעברה באיטיות באמצע הרחוב, מול החנות, חבורת אנשים צפופה, מרביתם זקנים וזקנות. הם הלכו בדומייה, צמודים זה לזה, בשורות של שלושה-ארבעה אנשים לבושים בלויי סחבות, כפופים. נדמה היה כאילו גררו אחריהם משא כבד. מחזה מחריד, עצוב, מדכא...

כאשר התעניינתי אצל ילדים מבוגרים ממני עליהם, אמרו לי שהם נגועים במחלת São Lazarus (לזרוס הקדוש, לכן קוראים להם "lazarentos"). הם הלכו באמצע הרחוב, כי אסור להם ללכת על המידרכה. עוד סיפרו לי שהם מנוודים וחיים בכפר משלהם, מרוחק, נידה ומבודד. לאנשים אחרים אין אליו כניסה. ממה הם מתקיימים, הילדים לא ידעו לומר לי. המחלה שלהם היא נוראה ומדבקת. אומרים שבכדי להבריא ממנה, המצורע חייב להדביק ארבעה אנשים בריאים. אני לא מאמין בשמועה זו.

לא פחדתי להסתכל בחבורה. הדבר היחיד שחשתי הוא רחמנות. הייתי עצוב וריחמתי עליהם. ריחמתי מאוד.

יומני, זאת הייתה הפעם הראשונה והיחידה בחיי שראיתי מצורע.

*



פרק 21 – התמונות על הקיר

יומני, בוודאי שמת לב שעל קיר הסלון שלנו תלויות תמונות במסגרות פשוטות. אסביר לך מה הסיפור שעומד מאחוריהן. באחת רואים התקהלות של אנשים רבים בקטע של הרחוב הראשי בעיירה בה גרנו קודם, גליה. אינני יודע לרגל מה נמצאים שם האנשים האלה ועל מה הם מסתכלים. אם צלם צילם את האירוע, כנראה התרחש משהו חשוב.

ברקע, מסומן בחץ, בית-העץ בו גרנו.

יש שתי תמונות אחרות שאימא אוהבת מאוד, וגם אני. אחת היא פורטרט של אביה, סבא מרדכי, שכאמור כינו אותו באידיש "מוטל דער טריסקער". פניו יפות, חיוך קל על שפתיו, כיפה שחורה על ראשו, זקן גדול לבן מעטר את פניו ועיניו מלוכסנות במקצת. תאמין לי, יומן, אני זוכר אותו היטב – אדם גבוה, שקט ומכובד. הוא אהב אותי במיוחד, כי הייתי נכדו הבכור והיחידי בין הנכדות – אחותי ושלוש הבנות של האחות הבוגרת של אימא. הוא היה מחזיק אותי על ברכיו, מדבר אלי ברוך וקורא לי באידיש "ניומעלי", כמו אימא. רוב המשפחה קראה לי כך – רק אבא קרא לי "נוחים". שמי האמיתי הוא "נחום", בעברית.

התמונה השנייה, צולמה ביום הפרידה של אימא ממשפחתה, ערב יציאתה מהעיר עם ילדיה על מנת לנסוע לאבא בברזיל. כולם הסתדרו על מדרגות הכניסה אל הבית, לפני הדלת הגדולה והגבוהה. על כסאות יושבים אימא, סבתא רחל-לאה, סבא מרדכי ולידו בתם הבכורה עם בעלה. לפניו יושבות

על המדרגה שתי בנותיה הצעירות ומאחוריה הבת הגדולה שלה.



1930. לוצק. פידה ממשפחת פרל



1929. קולק. עם החדים ברנדל ואורצע

אחותי ואני יושבים לפני רגליה של אימא, היושבת ליד סבתא. כל היתר – אחיותיה ואחיה של אימא (פרט לאחד שנעדר מהעיר) ובני זוגם – עומדים על המדרגות מאחור.

אימא עמדה כל כך הרבה פעמים לפני התמונה איתנו, אחותי ואני, וסיפרה לנו מי הם האנשים המופיעים בה, שאני מזהה בקלות שמותיהם ויודע הסיפור של כל אחת ואחד.

*

התמונה הרביעית, שהיא האהובה עלי ביותר, צולמה ממש לפני נסיעתי לברזיל. אני רוכב על סוס-עץ בעל גלגלים בגובה מטר. גלידי עומדים בכגדים יפים, האחות והאח הצעירים של אבא – הדודים

האהובים שלי. גם הם אהבו אותי – נדמה לי שלקחו אותי לצלם על מנת שנצטלם יחד בתמונת פרידה.

שלוש התמונות האלה הן היחידות שיש לנו מפולין, פרט לשני צילומים של אבא כחייל בצבא הפולני ותמונת הדרכון הפולני של אימא, יחד עם ילדיה.

*

פרק 22 – משחק "תופסת"

יומן שלי, מהבית של הסבים פרל, הורי אימא, בלוצק שבפולין, אינני זוכר הרבה. אני זוכר רק את החדר הגדול, בעל התקרה הגבוהה, שהיו בו שולחן ארוך וכיסאות רבים בעלי משענת גבוהה. אבל אני כן זוכר ששיחקתי שם "תופסת" עם שתי בנות-דודי, רייזל ורעיה, הבנות הצעירות של אחותה הבוגרת של אימא, שהיו בוגרות ממני בערך בעשר שנים. אחת מהן עמדה בפניה, כיסתה עיניה בידיה ואמרה בקול "הסתתרו, כי אם לא, אתפוס אתכם – אחת... שתיים... שלוש...". היא ספרה לאט לאט, כדי שנספיק להתחבא, ואז התחילה לחפש אותנו. את אחותה, שעמדה על ארבע מתחת לשולחן, גילתה בקלות ודפקה בידה על הקיר "אחת שתיים שלוש". אני הסתתרתי מאחורי כנף דלת הכניסה, ולמרות שחיפשה אותי בכל פינות החדר, תחת השולחן והכיסאות – בכל מקום, לא חשבה להסתכל מאחורי הדלת ואף פעם לא מצאה אותי! כאשר נכנסה לחפש בחדר הצמוד לסלון, יצאתי ממחבואי הקבוע, רצתי לפינה, דפקתי על הקיר שלוש פעמים וצעקתי "איינס צוויי דריי" (אחת שתיים שלוש, באידיש).

בשביל בנות-דודי הייתי ממש גיבור, כי תמיד ניצחתי בכל המשחקים ששיחקתי איתן...

אינני יודע מדוע כל כך אהבו אותי גם במשפחה של אבא וגם במשפחה של אימא. אולי בגלל שהייתי הנכד הבכור והיחיד של שני הסבים, ואולי בגלל שהייתי ילד יפיפה עם תלתלים בלונדיניים... יומני, אם אתה לא מאמין, הסתכל בתמונה בה אני רוכב על סוס-העץ ובצילום בדרכון הפולני של אימא.

בגליה אבא לקח אותי למספרה ו... שלום לתלתלים.

כאשר חזרנו הביתה מהמספרה, אימא ראתה אותי בלי התלתלים, פרצה בבכי והתרגזה על אבא. אני לא הייתי עצוב, כי לא רציתי שיחשבו שאני ילדה.

אימא שומרת אחד מתלתלי במעטפה בתוך קופסת קרטון, הכספת הפרטית שלה, בין מכתבים וחפצים אחרים שחשובים לה. הוא קשור בחוט תפירה, כדי שהשערות לא יתפזרו.

*

פרק 23 – ילד רוזה

התחלתי לגדול, וככל שגבהתי כך רזיתי, וחזלתי להיות יפיפה... אימא קראה לי "לאנגער לוקש" (כלומר "אטרייה ארוכה" באידיש) וחששה שתהיה לי שחפת.

אימא השקיעה את כל מאודה ומרצה במשימת חייה – לפטם אותי, שאהיה קצת יותר שמן. היא מאכילה אותי במיני תבשילים שהכינה במיוחד בשבילי, כדי לגרום לי להשמין. יש לי תאבון בריא, אני אוכל

את הכול, לשווא... כל פעם אני נהיה דווקא גבוה יותר ורזה יותר – כמו גפרור... אינני יודע למה אגיע וגם לא איכפת לי – אהיה מה שאהיה, וזהו!

מדי בוקר, בעודי שוכב במיטה, אימא מביאה לי כוס גדולה מלאה חלב עזים טרי, עדיין חמים, עם הרבה קצפת. איכר בא עד לביתנו עם קבוצת עזים וחולב אחת או שתיים, מה שנקרא "מהיצרן לצרכן"... אם לשפוט לפי התוצאות – חבל היה על המאמץ ועל הכסף... הרזון שלי חסין מפני הכול.

אבל לא אבדה תקוותה – אימא גילתה את שמן הקפיבארה, שמוכרים בבתי מרקחת בבקבוקים קטנים. מפיקים אותו מחיית-בר ברזילאית גדולה ושמנה, וטעמו כטעם שמן קיק. הודות לו זכיתי לפרנסה הראשונה בחיי – הרווחתי מטבע של פרוטה על כל כפית שמן שבלעתי (התשלום מראש!). האם זה עזר? אולי רק לקופה הפרטית שלי ושל בית המרקחת. הרזון שלי עמד בכל המבחנים וכנגד כל התחבולות של אימא. הוא בלתי מנוצח!

*

פרק 24 – תחפוש לקרנבל
יומני היקר, סלח לי ששכחתי לספר לך מה עשיתי כשהגענו לטקואריטינגה ב-1935. ובכן, היה זה בדיוק בחודש הקרנבל. -אמנם לא שיחקתי הרבה עם ילדי הבתים



1935. הגענו לטקואריטינגה

השכנים, כי העדפתי לבלות לבדי בבית במחשבות ועיסוקים שונים. בנוסף, משחקיהם ומעשי השוכבות לא היו לרוחי, אבל היה לי חשוב ליצור איתם קשרי ידידות, להיפגש ולשוחח. כשהתקרב הקרנבל כל השיחות סבבו סביב הנושא: "למה אתחפש... ולמה אתה תתחפש?". הם שאלו אותי מה תהיה התחפושת שלי ובכל פעם עניתי שאני שוקל בדבר וטרם החלטתי. לא רציתי להתחפש וגם לא רציתי להיות שונה מחבריי הילדים.

היום המיוחל הגיע ולא היה מנוס – הייתי צריך להכריע, להתחפש או לא, ולמה?

חשבתי, חשבתי... וחשבתי. הלכתי לשכנתי פילומנה ושאלתי אותה אם יש לה חולצה צבעונית ישנה בעלת שרוולים, לא גדולה, שתוכל לתת לי בהשאלה לשעתיים-שלוש. "אולי יש לי מה שאתה רוצה, חכה ואלך לבדוק".

פילומנה הלכה לחזרה וחזרה אחרי מספר דקות ובידיה חולצה בעלת שרוולים, פרחונית, צבעונית ומבריקה במקצת. "מה אתה אומר?". "בדיוק! נפלא".

בחזרי פשטתי את חולצתי ולבשתי את החולצה של פילומנה. היא הייתה גדולה עלי במקצת, אך עטפתי סביב מותניי כחגורה סרט צהוב רחב שמצאתי בקופסת הסרטים של אימא, קשרתי אותו בקשר פרפר, וכאשר הסתכלתי במראה מצאתי חן בעיניי.

כיסיתי את שערוטיי עד אמצע המצח במטפחת-ראש כחולה בהירה של אימא, שאת קצותיה קשרתי מאחור והלכתי למטבח לשאול אותה איך אני נראה. "פיראט, שודד-ים אמיתי", ענתה משועשעת. אמנם

היה זה רעיון לא רע, אבל אני חשבתי אחרת. יצאתי לרחוב לפגוש את חבריי ולהראות להם את תחפושותי. הם ממש הופתעו...

"נ'שום, מה אתה?"

"צועני".

"איזה יופי של צועני אתה, נ'שום".

קיבלתי מחמאות ושבחים. הסכמתי איתם, כי התחפושת שלי הייתה מהיפות בחבורה ובוודאי הכי צבעונית וקרנבלית.

*

לאחר מכן חזרתי לביתי, החלפתי בחזרה את החולצות והחזרתי את המטפחת ואת הסרט מקופלים למקומם. בשבילי נגמרה ההצגה – מספיק לי שהילדים ראו אותי מחופש. לא התכוונתי לצאת שוב מהבית. רק הלכתי לפילומנה להחזיר את חולצתה, מקופלת יפה, כמובן.

סיפרתי לה על המחמאות שקיבלתי מהילדים.

"נ'שום, אני חושבת שאתה ילד טוב וחכם" אמרה בחיוך וחיבקה אותי חיבוק נעים וחם.

*

יומני, אני יכול להגיד לך משהו בינינו? אף פעם בחיים שלי לא ראיתי צועני.

עוד משהו, יומני, רבע השעה שבה התחפשתי הייתה הפעם היחידה בחיי שהתחפשתי בקרנבל ...

*

פרק 25 – צעקת "בו..."

באחד הלילות התעוררתי, אני חושב שבטרם חצות. ההורים לא היו בבית. הערתי את אחותי: "ההורים שלנו אינם בבית". לא בכינו, כי לא פחדנו היינו כבר ילדים גדולים – אני בן שמונה ואחותי בת שש.

חיפשנו בכל הבית – החוצה לא יכולנו לצאת, כי כל הדלתות היו נעולות. מהחנות שמענו צעדים וקולות של הורינו. כנראה חזרו מבית הקולנוע.

חשבנו מה לעשות. הצעתי שנסתתר מתחת לדלפק של החנות. התיישבנו מחובקים בשקט ליד ערימת העיתונים הישנים שאבא שמר לאריזת הסחורה. אמרתי לך, יומני, שאני מומחה בתחבולות.

הדלת נפתחה, ההורים נכנסו ושנינו ישבנו בשקט. אימא מיהרה לחדר שלנו. "מוישה, הילדים אינם במיטות". אבא בא בריצה. יצאנו מהמחבוא, ניגשנו לדלת החדר וצעקנו "בוווו...". ההורים נבהלו כהוגן...

אבא לא הרביץ לי, רק תפס חזק את זרועותיי וניער אותי "שלא תעשו עוד פעם דבר כזה!". על אחותי הוא לא התרגז – עליה אינו מתרגז לעולם. אני מבין, היא קטנה.

אימא דווקא הצדיקה אותנו ואמרה "לא משאירים ילדים לבד".
ההורים למדו את הלקח. אם רצו ללכת לבית הקולנוע, הכינו אותנו
מראש וביקשו שנתנהג "כמו ילדים גדולים". בלי הסכמתנו לא יצאו
והשאירו אותנו לבד. ברור לך, יומני, שהסכמתנו הייתה כרוכה
בתשלום סימלי – נגיד גלידה...

*

פרק 26 – ריקמה אומנותית

יומני, אני חייב לספר לך על שני דברים שאימא לימדה אותי.
הראשון, לתפור כפתורים בחוט ומחט, וגם לעשות להם לולאה.
לדעתה כל אחד צריך לדעת זאת, גם גברים. "תאר לך שאתה נמצא
מחוץ לבית, למשל בטיול, וכפתור נופל לך מהחולצה או מהמכנסיים.
מה תעשה?"

טוב, עם נימוק כזה משכנע אין מה להתווכח... צריך לדעת לתפור
כפתור חדש!

ניגשנו למלאכה. אימא הביאה לסלון פיסת בד ואת סל התפירה הקטן
שלה, שהיה מלא כפתורים שונים בגודלם ובצבעם, כרית קטנטנה בה
תקועות מחטים, חוטים שונים, מספריים, מד-מטר מתקפל עשוי עץ,
גיר סימון ואולי עוד דברים שלא הבחנתי בהם. היא התיישבה על
הספה והושיבה אותי לידה.

"ניוּמְלָה, הסתכל היטב על מה שאני עושה". הסתכלתי. היא בחרה
במחט מהכרית, השחילה בה חוט שחור, שגזרה במספריים לאורך

המתאים לה, חיברה הקצוות בקשר כפול, לקחה כפתור מהסל ו-
"ראה!", תפרה אותו אל פיסת הבד. ראיתי.

"עכשיו תעשה אותו דבר". עשיתי,

אימא בדקה את העבודה שלי. "בסדר גמור!".

חשבתי שלתפור כפתור זהו דבר פשוט. מה פתאום... – לאימא
טכניקה מיוחדת, הגיונית מאוד, לדעתי. הבנתי ולמדתי.

היא עשתה לצד הכפתור שלה לולאה בשבילו וביקשה שאעשה לצד
הכפתור שלי לולאה בשבילו. עשיתי ואימא שוב בדקה ושוב – "בסדר
גמור"...

מרגע זה והלאה נחשבתי במשפחה כמומחה לתפירת כפתורים ועשיית
לולאות. בצדק!

*

הדבר השני שאימא לימדה אותי: לרקום. היא הביאה, כנראה מהחנות
שלנו, שתי פיסות בד עבה, בגודל של מטפחת-כיס ובצורה מלבנית,
עליהן הודפס ציור של ילד רוכב על תלת-אופן ולידו כלב נחמד, הכול
בכמה קווים פשוטים בודדים בצבע אפור.

אימא הזמינה אותי ואת אחותי שנשב לידה, נתנה לכל אחד מאתנו
פיסת בד אחת והעמידה לרשותנו קופסה שטוחה עם חוטי-ריקמה
במגוון צבעים, מחטים גדולות מהרגיל תקועות בכרית ומספריים. היא
הסבירה לנו מה לעשות והראתה לנו איך. אחותי נזקקה לעזרתה, אני
לא – קלטתי את העסק בקלות. בחרתי בעצמי את הצבעים, השחלתי
את החוטים לפי הצורך במחט ורקמתי, הכול לבד.

כבר למחרת אחותי השליכה את הבד. היא לא הסתדרה עם עבודת הרקמה והעדיפה לשחק עם היליו השכן.

אני החלטתי להתמודד עם האתגר ולהשלים את המשימה. התמדתי בריקמה מדי יום, עד שסיימתי את המלאכה והראיתי אותה לאימא. "איזה יופי של עבודה, ניומלה". הסכמתי. היא לא הגזימה. העבודה באמת יפה!

אימא דאגה למסגר את הריקמה שלי ותלתה את העבודה הממוסגרת במקום כבוד על קיר הסלון. "זאת עבודה של ניומלה!". התגאיתי בעצמי.

*

פרק 27 – קינג-קונג

יומני, היום, יום ראשון, שהוא יום השבתון השבועי, הלכתי, עם אחותי כמובן ועם קבוצת חברים מהשכונה, להצגה יומית לפני הצהריים בבית הקולנוע. ומה היה הסרט שראיתי – הראשון בחיי? קינג-קונג!

החברים שלי הסבירו לי שקינג-קונג הוא קוף – גורילה ענק – שבילי ההגדרה לא אמרה כלום. גם לא הבנתי מתוך עלילת הסרט, מניין לכדו את החיה הענקית וכיצד בדיוק הביאו אותה לגן החיות בניו-יורק שבאמריקה. הוא שבר את סורגי הכלוב, ברח והתהלך ברחובות העיר כמפלצת כבירה המטילה חיתתה על כולם. בסוף מטפס קינג קונג על גורד-השחקים הכי גבוה בעולם. הוא מחזיק בידו

יפיפיה בלונדינית, שאינני יודע מתי תפס, אך עושה רושם שהוא אוהב אותה. מטוסים חגים סביבו, הוא מנסה לתפוס אותם, מועד ונופל מהגג. אני לא יודע מה קרה ואיך ניצלה החבורה – פחדתי להסתכל על המסך... בטוח שניצלה, כי בסרטים האמריקאים הגיבור והגיבורה תמיד ניצלים בסוף – ומתנשקים.

אחותי פחדה מההתחלה להסתכל בסרט, החזיקה בידי, ישבה עמוק בכיסא ונרדמה.

*

יומני, סיפרתי לך על הסרט שראיתי אתמול וכעת אספר לך מה קרה לי בלילה.

בחצות שמעתי רעש מוזר מהחלון מול מיטתי. פקחתי את עיניי וראיתי את קינג-קונג מנסה להיכנס לחדר. בגלל גודלו לא הצליח לעבור דרך החלון. צעקתי.

אבא ואימא הגיעו מיד, מבוהלים. "מה קרה?". "קינג-קונג רוצה להיכנס לחדר דרך החלון".

אימא שמה את כף ידה על המצח שלי "הוא קודח מחום". היא רצה להביא את המדחום ודחפה אותו לטוסיק שלי. "ארבעים מעלות!".

היא הביאה מגבת גדולה רטובה במים קרים, הפשיטו אותי מהפיז'מה שלי ועטפו את גופי הערום במגבת הרטובה. היה איום ונורא, אבל כשגופי התקרר והמגבת התחממה, הרגשתי טוב יותר. נרדמתי.

קמתי בבוקר בריא לגמרי. הבנתי שחלמתי חלום רע.

פרק 28 – מכרות המלך שלמה

יומני, ביום ראשון הלכנו בפעם השנייה להצגה יומית בבית הקולנוע, אני ואחותי. הפעם אבא בא אתנו, כי לא רצה שנפחד. הייתי מרוצה, כי הוא הסביר לי מה שלא הבנתי. אבא ידע להסביר לי טוב יותר מאשר ידידי הזקן המשוגע-גע-גע. גם אחותי לא הבינה דברים, אבל לא שאלה, כי לא ידעה מה לשאול.

הסרט שראינו – "מכרות המלך שלמה", סיפר על משלחת שיצאה לאפריקה לחפש את המכרות האגדיים של המלך שלמה. הם נפלו בשבי בידי כושים פראים גבוהים, כמעט ערומים, עם חניתות ארוכות בידיהם ופסים לבנים צבועים על פניהם ועל גופם. הם היו מפחידים! אבל לא פחדתי, כי הם נראו לי מצחיקים ובעיקר כי אבא ישב לידי. כמה טוב שאבא ישב על ידי ואחותי על ברכיו, קצת מפוחדת...

הכושים קשרו את אנשי המשלחת לעמודים מגזעי עצים ורקדו סביבם, בהניפם את החניתות. הם הזכירו לי את ריקוד האינדיאנים המחופשים בקרנבל.

ברור שהם התכוונו להרוג את השבויים. אחד מהם היה בעל שיניים תותבות, ומרוב פחד ועצבנות הפרוטזות זזו בפיו. הכושים, שהבחינו בכך, עצרו את הריקודים על מנת להסתכל בפלא... השבוי שם לב שהם מתעניינים בשיניו והתחיל לשחק בכוונה עם הפרוטזות. הזיז אותן מצד לצד, הוציא אותן בין שפתיו ועוד תרגילים שונים.

אל תשאל, יומן. הכושים עמדו המומים – התווכחו ביניהם ולבסוף ניגשו לשכויים ושחררו אותם. אבא הסביר לי שהכושים חשבו שמדובר בקוסמים שיכולים לקלל ולהרוס את כפרם.

לא אוסיף לספר, יומני היקר, כי לדעתי ההמשך לא כל כך מעניין כמו הקטע עם השיניים התותבות.

העיקר – שמחתי שאבא היה אתנו...

*

פרק 29 – בית-מטבחיים

יומני, היום אחרי הצהריים באה אלי חבורה של ילדים מהבתים השכנים להזמין אותי להצטרף אליהם ולראות את בית-המטבחיים. לא רציתי ללכת, אבל הם שכנעו אותי שהביקור יהיה מעניין – הלכתי.

לא אמרתי כלום בבית, כי ידעתי שלא היו מסכימים לי ללכת. בנוסף לא רציתי לקחת את אחותי אתנו.

דרכנו הייתה מעניינת ועליזה. הלכנו קרובים זה לזה, שוחחנו, צחקנו ולפעמים שרנו שיר מהקרנבל. זו הפעם הראשונה, ונדמה לי היחידה, שיצאתי רגלית מתחום העיר. עברנו דרך שדות שונים, ראיתי מיני גידולים, כמו תירס וקנה סוכר, ואחרים שלא ידעתי את טבעם. טיול מהנה בהחלט.

הלכנו, הלכנו והלכנו... לא תיארתי לעצמי שנתרחק עד כדי כך. לא דאגתי, כי היו ילדים שהכירו היטב את הדרך. פה ושם ראינו ביקתות ובתים עלובים של איכרים. לא פגשנו באיש או רכב בדרכנו. שמענו

נביחות של כלבים, אבל הם היו רחוקים ולא ראינו אותם, וטוב שכך. מה היינו עושים אם היו מתנפלים עלינו? לא יודע.

סוף כל סוף הגענו לבית-המטבחיים – מבנה ממש גדול, שבחלקו הקדמי סככה צרה וארוכה. בתוכה היה מסלול תחום מצדדיו בגדרות עשויות מצינורות ברזל עבים ובצידי המסלול היו מדרכות.

בהמשך השתרע שטח גדול מרוצף במרצפות לבנות. בהמשך עמד בניין ענק וגבוה, שקירותיו בלי חלונות – אני חושב שבית-קירור. לצד המבנים האלה הייתה חצר מרובעת, מגודרת בצינורות עם אבוסים, וסביב סביב רצועה רחבה של קרקע מהודקת. מאחור היו שני מתבנים פתוחים ללא קירות.

החצר הייתה כולה מלאה בפרות, מגדלים ומסוגים שונים. גדר גבוהה מחוטי ברזל הקיפה את כל המתקנים ומנעה מאתנו להתקרב. על שער הכניסה קרא אחד הילדים שלט "הכניסה לזרים אסורה!"

הסתכלתי נפעם בתשומת לב רבה בכל הפרטים, כי הם עניינו אותי – לא ראיתי דברים כאלה קודם.

על מנת לראות מה עושים שם, הלכנו לאורך הגדר עד שמצאנו מקום תצפית ממנו יכולנו להסתכל מהצד על המסלול המגודר ועל השטח המרוצף.

והנה מה שראינו.

מהדיר שבחצר לקחו עגל אחד שחור, גדול ושמן. שני אנשים משכו אותו באפו בעזרת מלקחי ברזל ארוכים ועוד שניים הלכו מאחוריו ודקרו אותו במוטות מחודדים כדי להכריח אותו להיכנס למסלול המגודר וללכת בו. העגל לא יכול היה להסתובב או לברוח. בעזרת

הדוקרנים האיצו בו להתקדם ולהכניס את ראשו בפתח בצורת עול, שנסגר על צווארו ומנע ממנו לזוז. מהעבר השני של הפתח היתה קרונית שנעה על פסי רכבת. גובהה היה שני מטרים ועליה הורכב להב כמו בגיליוטינה. היא הגיחה מהצד במהירות גבוהה ו... "טראק!" ערפה את ראש העגל, שנפל על מסוע והובל לשטח המרוצף. שם הרימו אותו על שולחן ארוך. לא יכולנו לראות מה עשו איתו בהמשך. חלק מגדר המסלול התרומם וגוף העגל נפל על המדרכה. בעזרת שני כבלים עם ווים בקצותיהם הרימו אותו להובלה לשטח המרוצף, היכן שעמדו אנשים רבים עם כלים בידיהם – סכינים, גרזנים גדולים ומשורים. חלקם ניגשו לגוף התלוי ופשטו את עורו. אחרים פתחו את בטנו, הוציאו ממנה את הקרביים לתוך קערה שטוחה ענקית והחלו לברור ממנה חלקים, שזרקו כל אחד לפי הסוג לדליים ולמיכלים שונים, שאחר כך הובלו לחדר הקירור. הגוף שנותר תלוי הוסע קדימה ובותר לנתחים, שנתלו על ווים והובלו לקירור. בגמר העבודה המהירה והמתואמת, שטפו את הרצפה בזרם חזק של מים מצינורות גמישים.

המוביל הביא בהמה אחרת, ערף את ראשה והתהליך התחיל-מחדש. הפועלים ראו אותנו עומדים מעבר לגדר החיצונית ולא אמרו כלום, כי לא הפרענו, רק הסתכלנו בשקט ובעניין רב בכל הפרטים, כאילו אין בעולם דבר טבעי יותר. כשהיה לנו מספיק, חזרנו העירה באותה דרך שבאנו, מרוצים ועליזים. הייתי מרוצה מאוד, ולמרות שריחמתי על הבהמות שערפו את ראשן, ידעתי שאין ברירה – אם רוצים לאכול בשר, צריכים לשחוט בקר.

הילד המבוגר בחבורה, ידען שכינו אותו "הפרופסור", הסביר שבית-המטבחיים הוא בית-החרושת המודרני הכי חשוב בטאקואריטינגה ועובדים שם בשיטת "הסרט הנע". אני לא הכרתי את המונח הזה. "הפרופסור" הסביר שבשיטה זו המוצר עובר עובדים רבים, מאחד לבא אחריו. כל אחד מבצע את חלקו, עד שהתהליך נגמר והמוצר נוצר. כל עובד יודע רק את הפעולה שעליו לבצע. כעת אני מבין.

"מי יודע את ההבדל בין בית-חרושת לבין בית-מלאכה?". אף אחד לא ידע.

"בבית-חרושת, כמו בבית-מטבחיים, עובדים הרבה פועלים וכל אחד עושה רק את חלקו. בית-מלאכה הוא כמו סנדלריה, שבה הסנדלר עושה הכול בעצמו, מקניית העורות עד שהנעל יוצאת מידי גמורה ומצוחצחת בקופסת קרטון ללקוח". אני מצידי הבנתי את ההבדל.

אחד הילדים שאל "אם כך, מסעדה בה עובדים אנשים רבים וכל אחד עושה משהו אחר, היא בית-חרושת?". כולנו צחקנו, אבל נשארנו בלי תשובה.

מסע החזרה היה באמת עליז ושמח. אני נהניתי מאוד ממה שראיתי ולמדתי דברים חדשים שלא ידעתי קודם.

הכול הלך טוב ויפה עד שהגענו הביתה ו... נגמרה החגיגה. כבר היה מאוחר ואבא קיבל אותי עם פנים זעופות מכעס. פחדתי, כי לא ידעתי מה יקרה לי.

"נוחים, איפה היית?".

"הלכתי עם חברים לראות בית-מטבחיים".

"שלא תעז לעשות שוב דבר כזה!". הרכנתי את ראשי ושקתי. לא אמרתי מילה. לא רציתי להתחייב על מה שאשה או לא אעשה בעתיד. אבא תפס אותי חזק בזרועי וגרר אותי בכוח לחדרי. לא הבנתי מדוע, כי לא היה צורך – אם היה אומר לי ללכת לחדר, הייתי הולך בעצמי בלי בעיות, מרצוני החופשי. לא חשבתי שירביץ לי, כי הרי לא נתתי שום סטירה לאחותי. ..

אכן, אבא לא הרביץ לי. הוא הושיב אותי בקצה המיטה ואמר לי לא לזוז. לא זזתי. הוא הלך לכיוון החנות וחזר עם שרשרת בעלת מנעול, התכופף לידי וקשר בה את רגלי לרגל של המיטה, קם והודיע שהוא הולך לקרוא לילדי השכנים כדי שיראו את עונשי. ברגע שיצא מהחדר, החלטתי לא לחכות להצגה. הרמתי קצת את פינת המיטה והצלחתי לשחרר את השרשרת שכבלה אותי לרגל המיטה. עם השרשרת סביב רגלי רצתי לחצר האחורית דרך המטבח. תחילה עמדתי נבוך מבלי לדעת לאן ללכת, אבל מיד פניתי לבית של דונה פפינה. עליתי במדרגות, נקשתי "טוק-טוק" בדלת והיא נפתחה.

"סניור נושום, מה קרה?".

"דונה פפינה, אני רוצה להסתתר בבית שלך, כי אבא רוצה להרביץ לי".

"היכנס". נכנסתי. היא הזמינה אותי לשבת ליד השולחן והלכה להביא מהמטבח צלוחית עם עוגיות טעימות וכוס צרה וגבוהה עם מיץ cajú, פרי ברזילאי עסיסי וחמצמץ, אדום או צהוב, בגודל עגבנייה גדולה,

עם גרעין חיצוני דמוי מקור של תוכי. שתיתי את כולו ואכלתי את העוגיות, שהיו טעימות מאוד...

"סליחה, תיכף אחזור". ניהשתי שדונה פפינה הלכה להודיע לאבא שלא יחפש אותי – אני בביתה.

אחרי שהיא חזרה, אבא הופיע.

"אל תרביץ לנושום. אני לא מסכימה – הוא ילד טוב וחכם".

"אל דאגה. לא ארביץ".

אבא כרע על ברכו לידי ופתח עם מפתח בידו את מנעול השרשת. רגלי השתחררה ממנה.

"נוחים, בוא הביתה".

"לא, אני מפחד! אני מעדיף לגור בבית של דונה פפינה".

"אין לך ממה לפחד. לא ארביץ לך. בוא!" והושיט לי את ידו. הלכתי איתו.

"סניור מויזס, אל תשכח – לא מרביצים לנושום".

לא הרביצו לי.

*

רק נכנסנו למטבח, אימא עזבה את החנות ורצה בוכייה לקראתי, חיבקה ונישקה אותי. גם אחותי הצטרפה וחיבקה את שנינו, אבל לא בכתה – אלא הייתה שמחה. אבא מיהר לחנות. אני הצטערתי מאוד מאוד שגרמתי דאגה לאימא – אני לא רוצה אף פעם שתסבול בגללי.

"אימא, תסלחי לי – לא התכוונתי שתדאגי לי".

יומן ילד יהודי בברזיל

אימא הכינה כוס גדולה של קקאו בחלב, חמים ומתוק, והגישה לי לשתייה. לגמתי הכול, לאט לאט.

*

לסיכום, יומן היקר שלי, אני חושב שהיה לי היום יום נפלא, בו עברתי את ההרפתקה הכי גדולה בחיי ויצאתי ממנה בשלום – לא הרביצו לי. אפילו קיבלתי חיבוקים ונשיקות מאימא. היה לי טיול יפה בחברותא, חוויות רבות, ראיתי דברים מעניינים – שדות, בתים עלובים של איכרים, בית-מטבחיים – ולמדתי דברים שלא ידעתי קודם...

מה אגיד לך, יומן – זה היה יום נפלא!

*

פרק 30 – מחלה קשה

יומני, בהיותי בן חמש, כאשר גרנו בעיירה גליה למיטב זיכרוני, הרגשתי פעם חולשה נוראית, סחרחורת ולא יכולתי לעמוד יציב על רגליי. ניגשתי מתנועע כמו שיכור לאימא

"אימא, רע לי!". היא הניחה את כף ידה על מצחי – הוא להט, בער.

אימא לקחה אותי בזרועותיה לחדרי, השכיבה אותי במיטתי וצעקה "מוישה!". אבא עזב את החנות והגיע בריצה.

אחרי התייעצות קצרה ביניהם, שלא הצלחתי לשמוע, התחילו לפעול. אימא הלבישה לי פיז'מה ואבא העביר את מיטת אחותי לחדרם. אבא חזר לחנות ואימא סגרה את הדלת ואת החלונות. נעשה חושך מוחלט

– היא הסבירה לי אחר-כך שלא רצתה שאור השמש יסנוור אותי ויגרום לי לעיוורון.

לאחותי הקטנה, ששאלה "איפה ניומלה?", לא נתנו להיכנס לחדרי. רק להציץ מפתח הדלת.

הגיע תור תרופת הפלא הבדוקה של אימא להורדת חום באופן מיידי. היא לקחה סדין לבן, הלכה למטבח, הרטיבה אותו במים קרים, סחטה אותו וחזרה אלי. היא הפשיטה אותי, עטפה את גופי העירום בסדין הלח ואת ה-"חבילה" כיסתה בשמיכה. רעדתי כולי מהקור האיום, אבל אט-אט נרגעתי ונדמה לי שנרדמתי.

באידיש שגורה המימרה "ס'וועט העלפן ווי קאלטע קומפרעסן" (זה יעזור כמו "קומפרסים" קרים) והכוונה "זה לשווא, זה לא יעזור מהומה". לדעתי, לי זה דווקא כן עזר.

אימא סיפרה לי שחשדו שחליתי בטיפוס, מחלת חום מדבקת, קשה ומסוכנת ונקטו בכל האמצעים הידועים להם כדי למגר אותה. אני לא זוכר אם רופא בא לבקר אותי – לא זוכר... גם אינני זוכר אם קיבלתי גלולות או זריקות.

מה שאני כן זוכר היטב, שהביאו אפרוח שסובבוהו מעל ראשי כמו ה-"כפרה" ביום כיפור. כנראה שבעיתות מצוקה נאחזים באמונה ובמסורת, משום שבדרך כלל הוריי לא היו דתיים במיוחד. הם שמרו על מסורת בית אביהם באופן רופף וחגגו על פי דרכם את החגים – פסח, ראש השנה, יום הכיפור וחנוכה. בערבי שבת אימא הדליקה נרות בפמוטים שקיבלה מאימא. היא בירכה עליהם כשראשה מכוסה

בצעף. בסוף התפילה היא איחלה "שבת שלום!". אבא השיב "שבת שלום ומבורך!" ואנחנו הילדים חזרנו אחריו "שבת שלום ומבורך!".

*

האפרוח נפנף בכנפיו בכדי לברוח, אך דינו נחרץ – שחטו אותו ואימא הכינה ממנו מרק צח בשבילי, שהאכילו אותי בכפית. היה לי קשה לאכול בעצמי, לכן אימא הכינה מאכלים קלים לאכילה – תפוחי אדמה מבושלים שמעכה עם חמאה במזלג, דייסות, רסק פירות ועגבניות. יחד עם זאת עשו לי כל יום חוקן, בגלל שהתקשיתי לרוקן את הקיבה. וזה עדיין לא הכול – אבא עשה "געשפרגכט", פעולה לגירוש שדים והרחקת "עינא בישא". בשדים אני לא מאמין – ב-"עינא בישא" ו-"געשפרגכט", כן.

איך התבצע ה-"געשפרגכט"? אבא שם את ידו השמאלית על מצחי וכיסה את עיניי ובידו הימנית הצביע אלי באצבע משולשת. עשה "טפו" קטן עלי ו-"טפו" גדול הצידה – שלוש פעמים.

לא כל אחד יכול לעשות "געשפרגכט" – רק בכור-בן-בכור. אם כך, גם אני הקטן מוסמך לכך...

יומני היקר, אתה יכול לחשוב על ההורים שלי מה שתרצה: שהם פרימיטיביים בעלי דעות קדומות ומאמינים באמונת טפלות, אך הטיפול שלהם עזר – הנה אני ניצב לפניך, חיי וקיים, בריא ושלם, ומספר לך בנחת מה שקרה.

*

היה לי קר ולמרות שהיינו בקיץ, כיסו אותי בשמיכת צמר עבה מקופלת לשניים. התחלתי להזיע כהוגן, והיה צורך להחליף לי את הפיז'מה שוב ושוב. אימא הייתה מרוצה ומאושרת – סימן שגופי מתגונן, מגיב.

העובדה היא שכעבור מספר ימים מצבי השתפר לעילא. פתחו את החלון לרווחה, אוויר צה ורענן נכנס לחדר ונשמתי במלוא ריאותיי. התאוששתי לגמרי וקמתי על רגליי. בתחילה חשתי חולשה, אך במהרה חזרתי לאיתני והתרוצצתי בבית כאילו כלום לא קרה.

ביומיים הראשונים בהם שכבתי, לא נעזבתי לבד לרגע, אף פעם. במשך היום אימא ישבה לידי ואבא החליף אותה בלילה. ידידת המשפחה גברת פרייזינגר, מהיהודים הנוספים היחידים בעיירת גליה, החליפה את אימא שעות אחדות, כדי שתוכל לבשל אוכל.

אימא הייתה נחושה להגן עלי ולמנוע ממלאך המוות לקחת אותי והוא לא לקח... אימא לא נתנה!

כל הכבוד להורים שלי!

*

פרק 32 – גזר הוא אדום

יומני, אמרתי לך כבר שאני ילד טוב, אבל לא כל כך... יש לי כל מיני "שטיקלאך" (שיגיונות)... אחד המפורסמים הוא הסלידה שלי ממאכלים בצבע אדום, פרט לעגבנייה, אך גם אז בתנאים מחמירים ביותר – העגבנייה הייתה צריכה להיות מושלמת, לא חתוכה ובלי פגם

כלשהו. הייתי בודק את העגבנייה כמו שראיתי את סבי אברום בודק את האתרוג לחג הסוכות.

המאוס מהכול היה, לטעמי, הגזר. מספיק שהיה שמץ של גזר בצלחת כדי שלא אגע באוכל שבה. אימא נאלצה לסלק כל סימן של גזר מהצלחת, אם רצתה שאוכל (דבר חשוב לה ביותר).

באחת הארוחות, המנה השלישית הייתה פודינג בצבע כתום. טעמתי ממנו בקצה הכפית והוא היה ערב לחיכי. מילאתי צלוחית מהפודינג ואכלתי אותו בהנאה, במחשבה שהוא עשוי מדלעת.

"נו, נוחים, איך הפודינג החדש של אימא?" , שאל אבא.

"טעים מאוד!" , עניתי ושמתי לב שהוא ואימא מחליפים מבטים ביניהם ומחייכים.

"דע לך שאכלת פודינג מגזר..."

רק שמעתי את המילה "גזר" והקאתי על השולחן את כל מה שאכלתי באותה ארוחה. אבא התרגז מאוד, קם ממקומו, ניגש אלי וזרק אותי מהשולחן. לא הרביץ לי, אבל גער "לך מכאן, כפוי-טובה שכמותך. תתבייש לך – אין לך כבוד לעמל של אימא!".

להגיד לך את האמת, יומן? לא הייתי גאה מהתנהגותי. ידעתי שעלי לשנות מידותיי... לא את כולן, כמובן.

עם הזמן, התחלתי לאכול גזר – לא בכל צורה, רק גזר חי. גזר מבושל, לא! חס ושלום.

*

פרק 33 – גזר הוא אדום

יומני, אמרתי לך כבר שאני ילד טוב, אבל לא כל כך... יש לי כל מיני "שטיקלאך" (שיגינות)... אחד המפורסמים הוא הסלידה שלי ממאכלים בצבע אדום, פרט לעגבנייה, אך גם אז בתנאים מחמירים ביותר – העגבנייה הייתה צריכה להיות מושלמת, לא חתוכה ובלי פגם כלשהו. הייתי בודק את העגבנייה כמו שראיתי את סבי אברום בודק את האתרוג לחג הסוכות.

המאוס מהכול היה, לטעמי, הגזר. מספיק שהיה שמץ של גזר בצלחת כדי שלא אגע באוכל שבה. אימא נאלצה לסלק כל סימן של גזר מהצלחת, אם רצתה שאוכל (דבר חשוב לה ביותר).

באחת הארוחות, המנה השלישית הייתה פודינג בצבע כתום. טעמתי ממנו בקצה הכפית והוא היה ערב לחיכי. מילאתי צלוחית מהפודינג ואכלתי אותו בהנאה, במחשבה שהוא עשוי מדלעת.

"נו, נוחים, איך הפודינג החדש של אימא?", שאל אבא.

"טעים מאוד!", עניתי ושמתי לב שהוא ואימא מחליפים מבטים ביניהם ומחייכים.

"דע לך שאכלת פודינג מגזר..."

רק שמעתי את המילה "גזר" והקאתי על השולחן את כל מה שאכלתי באותה ארוחה. אבא התרגז מאוד, קם ממקומו, ניגש אלי וזרק אותי מהשולחן. לא הרביץ לי, אבל גער "לך מכאן, כפוי-טובה שכמותך. תתבייש לך – אין לך כבוד לעמל של אימא!".

להגיד לך את האמת, יומן? לא הייתי גאה מהתנהגותי. ידעתי שעלי לשנות מידותיי... לא את כולן, כמובן.

עם הזמן, התחלתי לאכול גזר – לא בכל צורה, רק גזר חי. גזר מבושל, לא! חס ושלום.

*

נועע כמו שיכור לאימא

"אימא, רע לי!". היא הניחה את כף ידה על מצחי – הוא להט, בער. אימא לקחה אותי בזרועותיה לחדרי, השכיבה אותי במיטתי וצעקה "מוישה!". אבא עזב את החנות והגיע בריצה.

אחרי התייעצות קצרה ביניהם, שלא הצלחתי לשמוע, התחילו לפעול. אימא הלבישה לי פיז'מה ואבא העביר את מיטת אחותי לחדרם. אבא חזר לחנות ואימא סגרה את הדלת ואת החלונות. נעשה חושך מוחלט – היא הסבירה לי אחר-כך שלא רצתה שאור השמש יסנוור אותי ויגרום לי לעיוורון.

לאחותי הקטנה, ששאלה "איפה ניומלה?", לא נתנו להיכנס לחדרי. רק להציץ מפתח הדלת.

הגיע תור תרופת הפלא הבדוקה של אימא להורדת חום באופן מייד. היא לקחה סדין לבן, הלכה למטבח, הרטיבה אותו במים קרים, סחטה אותו וחזרה אלי. היא הפשיטה אותי, עטפה את גופי העירום בסדין הלח ואת ה-"חבילה" כיסתה בשמיכה. רעדתי כולי מהקור האיום, אבל אט-אט נרגעתי ונדמה לי שנרדמתי.

באידיש שגורה המימרה "ס'וועט העלפן ווי קאלטע קומפרעסן" (זה יעזור כמו "קומפרסים" קרים) והכוונה "זה לשווא, זה לא יעזור מהומה". לדעתי, לי זה דווקא כן עזר.

אימא סיפרה לי שחשדו שחליתי בטיפוס, מחלת חום מדבקת, קשה ומסוכנת ונקטו בכל האמצעים הידועים לצם כדי למגר אותה. אני לא זוכר אם רופא בא לבקר אותי – לא זוכר... גם אינני זוכר אם קיבלתי גלולות או זריקות.

מה שאני כן זוכר היטב, שהביאו אפרוח שסובבוהו מעל ראשי כמו ה-"כפרה" ביום כיפור. כנראה שבעייתות מצוקה נאחזים באמונה ובמסורת, משום שבדרך כלל הוריי לא היו דתיים במיוחד. הם שמרו על מסורת בית אביהם באופן רופף וחגגו על פי דרכם את החגים – פסח, ראש השנה, יום הכיפור וחנוכה. בערבי שבת אימא הדליקה נרות בפמוטים שקיבלה מאימא. היא בירכה עליהם כשראשה מכוסה בצעיף. בסוף התפילה היא איחלה "שבת שלום!". אבא השיב "שבת שלום ומבורך!" ואנחנו הילדים חזרנו אחריו "שבת שלום ומבורך!".

*

האפרוח נפנף בכנפיו בכדי לברוח, אך דינו נחרץ – שחטו אותו ואימא הכינה ממנו מרק צח בשבילי, שהאכילו אותי בכפית. היה לי קשה לאכול בעצמי, לכן אימא הכינה מאכלים קלים לאכילה – תפוחי אדמה מבושלים שמעכה עם חמאה במזלג, דייסות, רסק פירות ועגבניות. יחד עם זאת עשו לי כל יום חוקן, בגלל שהתקשיתי לרוקן את הקיבה.

וזה עדיין לא הכול – אבא עשה "געשפרגכט", פעולה לגירוש שדים והרחקת "עינא בישא". בשדים אני לא מאמין – ב-"עינא בישא" ו-"געשפרגכט", כן.

איך התבצע ה-"געשפרגכט"? אבא שם את ידו השמאלית על מצחי וכיסה את עיניי ובידו הימנית הצביע אלי באצבע משולשת. עשה "טפוי" קטן עלי ו-"טפוי" גדול הצידה – שלוש פעמים.

לא כל אחד יכול לעשות "געשפרגכט" – רק בכור-בן-בכור. אם כך, גם אני הקטן מוסמך לכך...

יומני היקר, אתה יכול לחשוב על ההורים שלי מה שתרצה: שהם פרימיטיביים בעלי דעות קדומות ומאמינים באמונת טפלות, אך הטיפול שלהם עזר – הנה אני ניצב לפניך, חיי וקיים, בריא ושלם, ומספר לך בנחת מה שקרה.

*

היה לי קר ולמרות שהיינו בקיץ, כיסו אותי בשמיכת צמר עבה מקופלת לשניים. התחלתי להזיע כהוגן, והיה צורך להחליף לי את הפיז'מה שוב ושוב. אימא הייתה מרוצה ומאושרת – סימן שגופי מתגונן, מגיב.

העובדה היא שכעבור מספר ימים מצבי השתפר לעילא. פתחו את החלון לרווחה, אוויר צח ורענן נכנס לחדר ונשמתי במלוא ריאותיי. התאוששתי לגמרי וקמתי על רגליי. בתחילה חשתי חולשה, אך במהרה חזרתי לאיתני והתרוצצתי בבית כאילו כלום לא קרה.

ביומיים הראשונים בהם שכבתי, לא נעזבתי לבד לרגע, אף פעם. במשך היום אימא ישבה לידי ואבא החליף אותה בלילה. ידידת המשפחה גברת פרייזינגר, מהיהודים הנוספים היחידים בעיירת גליה, החליפה את אימא שעות אחדות, כדי שתוכל לבשל אוכל. אימא הייתה נחושה להגן עלי ולמנוע ממלאך המוות לקחת אותי והוא לא לקח... אימא לא נתנה!

כל הכבוד להורים שלי!

*

פרק 34 – גזר הוא אדום

יומני, אמרתי לך כבר שאני ילד טוב, אבל לא כל כך... יש לי כל מיני "שטיקלאך" (שיגיונות)... אחד המפורסמים הוא הסלידה שלי ממאכלים בצבע אדום, פרט לעגבנייה, אך גם אז בתנאים מחמירים ביותר – העגבנייה הייתה צריכה להיות מושלמת, לא חתוכה ובלי פגם כלשהו. הייתי בודק את העגבנייה כמו שראיתי את סבי אברום בודק את האתרוג לחג הסוכות.

המאוס מהכול היה, לטעמי, הגזר. מספיק שהיה שמץ של גזר בצלחת כדי שלא אגע באוכל שבה. אימא נאלצה לסלק כל סימן של גזר מהצלחת, אם רצתה שאוכל (דבר חשוב לה ביותר).

באחת הארוחות, המנה השלישית הייתה פודינג בצבע כתום. טעמתי ממנו בקצה הכפית והוא היה ערב לחיכי. מילאתי צלוחית מהפודינג ואכלתי אותו בהנאה, במחשבה שהוא עשוי מדלעת.

"נו, נוחים, איך הפודינג החדש של אימא?" , שאל אבא.
"טעים מאוד!" , עניתי ושמתי לב שהוא ואימא מחליפים מבטים
ביניהם ומחייכים.

"דע לך שאכלת פודינג מגזר..."

רק שמעתי את המילה "גזר" והקאתי על השולחן את כל מה שאכלתי
באותה ארוחה. אבא התרגז מאוד, קם ממקומו, ניגש אלי וזרק אותי
מהשולחן. לא הרביץ לי, אבל גער "לך מכאן, כפוי-טובה שכמותך.
תתבייש לך – אין לך כבוד לעמל של אימא!".

להגיד לך את האמת, יומן? לא הייתי גאה מהתנהגותי. ידעתי שעלי
לשנות מידותיי... לא את כולן, כמובן.

עם הזמן, התחלתי לאכול גזר – לא בכל צורה, רק גזר חי.
גזר מבושל, לא! חס ושלום.

*

*

פרק 35 – קרב משיכה

יומן שלי, היום קרה לי משהו איום ונורא! הגעתי לדלת החנות שלנו
וראיתי על המדרכה קנה במבוק חצוי ארוך. תפסתי את קצהו, על מנת
לקחת אותו הביתה, אינני יודע לשם מה.

פתאום שמעתי צעקה "זה שלי, אני ראיתי קודם". היה זה הָלִיו, הילד
המפגר של שכנינו, שהגיח במרוצה ותפס את הקצה השני של קנה

הבמבוק החצוי. הגבתי בצעקה "לא! הוא שלי – אני תפסתי קודם" ומשחתי אותו אליו. "שלי" צעק הליו ומשך אליו. אני משכתי אלי והוא משך אליו. הָליו גדול, חזק וכבד ממני וגרר את הקנה ואותי אחריו. עזבתי את הקנה וקיבלתי חתך עמוק בקצות ארבע מאצבעות ידי השמאלית. חתיכות הבשר נשארו תלויות ופרץ דם מהפצע. הָליו נבהל וברח עם הקנה לביתו. אבא, שראה מהחנות מה שקרה, רץ אלי ועטף את האצבעות החתוכות במטפחת-הכיס שלו, כדי לעצור את זרימת הדם. הוא הרים אותי בזרועותיו ולקח אותי לבית המרקחת מעבר לכביש, מימין החנות "Casas Pernambucanas".

הרוקח שפך על החתכים נוזל דמוי חלב, שהפך לקצף ועצר את זרימת הדם. מעניין שלא כאב לי כלום ולא בכיתי. רק נבהלתי.

"מזל שהעצמות לא נפגעו", אמר הרוקח לאחר שבדק את הפצעים, סגר כל חתך והדביק פלסטר סביב כל אצבע. בנוסף הוא חבש את היד וקיבע אותה בעזרת תחבושת שנקשרה לצווארי.

בערב בא הָליו עם הקנה. "סליחה, נושום, לא היה בכוונה..." אמר והושיט לי את הקנה.

"לא!", הגבתי באבירות, "הוא שלך. אתה ניצחת בקרב המשיכה".

*

פרק 36 – ביקור "המנהיג"

שמועה התפשטה בעיר – "המנהיג" בא!

כולם שוחחו על כך ומודעות היו מודבקות בכל מקום, כולל בדלת החנות שלנו – "המנהיג" בא לבקר בעיר!

אבא הסביר לי ש-"המנהיג" הוא אחד Plinio Salgado – אבא בדרך כלל מסביר לי דברים. רק אם הוא לא יודע את התשובה, או לא רוצה להגיד לי, הוא אומר "כשתגדל, תבין". לכן יש לי כל כך דברים להבין כשאגדל...

במודעות מופיעה תמונתו של "המנהיג", עם שפם שחור צר מתחת לאף, כמו של היטלר. אבא סיפר לי שהמילה "מנהיג" היא תרגום של "fuhrer" הגרמנית, התואר של היטלר, ושל "duce" האיטלקית, תוארו של מוסוליני.

פליניו סלגדו היה המנהיג של "המפלגה האינטגרליסטית בברזיל", הגרסה הברזילאית של המפלגה הפאשיסטית באיטליה, ובמידה מסויימת, גרסה של המפלגה הנאצית בגרמניה. אבא סיפר על פוגרומים, הפלייה ורדיפת יהודים, אבל לא הבנתי את הכול. מה שכן הבנתי שהאינטגרליזם הוא מסוכן ולא טוב לנו, היהודים.

הרגשתי שההורים מבוהלים. דונה פפינה באה לדבר איתם והציעה שנסגור את הכול, את הבית ואת החנות, ונבוא לביתה להסתתר עד יעבור זעם. "לא, תודה", אבא לא יעזוב את כול מה שיש לנו ויברח. התפלאתי מאומץ לבו של אבא. לא תיארתי לעצמי שהוא כזה אמיץ.

*

הייתי בחנות ושמתי לב שבצד השני של הרחוב סוגרים את הדלתות של "Casas Pernambucanas". ניגשתי לראות מה קורה וראיתי שעוד חנויות סוגרות את דלתותיהן ושברחוב מתקרב אלינו ציבור גדול של אנשים. צעקתי "אבא, הם באים!!".

אבא אמר לנו להיכנס לסלון ולסגור את הדלת. נכנסתי לסלון וסגרתי את הדלת, אבל לא לגמרי. השארתי חרך קטן, ממנו יכולתי להציץ על המתרחש בחנות. אימא באה להציץ גם, נעמדה מאחורי והניחה את ידיה על הכתפיים שלי. כנראה שהייתה עצבנית, כי הכאיבה לי במקצת, דבר שאף פעם לא עשתה. אחותי רוזיניה נדחפה ביני לבין הדלת, להציץ גם כן. אימא לחשה לנו שאם יתנפלו אנשים על החנות, עלינו לרוץ מהר ולהסתתר בבית של דונה פפינה.

עמדנו שלושתנו בדומייה, בלי לזוז, וחיכינו.

אבא לא סגר את שתי הכנפיים של דלת הכניסה הראשית לחנות, שהייתה פתוחה לכל רוחבה. הוא נעמד דומם מאחורי הדלפק הארוך, בלי לזוז, וחיכה. כולנו עמדנו דוממים בלי לזוז וחיכינו.

חלפה דקה ועוד דקה, והנה הציבור שראיתי מרחוק מתקרב. שלוש שורות של גברים לבושי חולצות ירוקות וכובעי סירה צעדו באמצע הכביש, כחיילים במצעד. הם שרו שיר לכת בקול. הילדים סיפרו לי שבגלל הצבע הירוק של המדים שלהם היו מכנים את אינטגרליסטים "galinhas verdes", תרנגולות ירוקות. אינני יודע מדוע תרנגולות, ולא תרנגולים... ככה זה – לברזילאים יש חוש הומור.

באמצע השורה הראשונה צעד המנהיג. זיהיתי אותו בגלל השפם השחור הצר מתחת לאפו, כמו של היטלר יימח שמו. מאחורי "התרנגולות הירוקות" הזדנב אספסוף רב של נערים ובוגרים. רק גברים, לא הבחנתי בנשים.

כל ההתקהלות הזאת נעצרה בדיוק מול החנות והשירה נפסקה. שקט מוחלט! הייתי מתוח לקראת לבאות...

המנהיג יצא מהשורה, מלווה בשני "תרנגולות" גברתניים, יש להניח ששומר-ראשו. הם צעדו בצעדים נורא מצחיקים לחנות שלנו ונכנסו לתוכה. יתר הפמליה נשארה עומדת במקומה.

"מדוע אדוני לא סוגר את החנות?", שאל המנהיג את אבא, בקול רם, מתכתי וצורם.

"היום לא שבתון", ענה אבא באדיבות – כנוע מדי לטעמי.

"אני מעוניין בעניבה. יש לך?"

"בבקשה!"

אבא בחר מהאצטבה מאחוריו עניבות בצבעים שונים ופרס אותן כמניפה על הדלפק.

"מה המחיר?"

אבא נקב במחיר והוסיף "זה המחיר, אבל לאורח חשוב כל כך בעירנו, אעשה הנחה מיוחדת – יעלה לך בדיוק חצי".

המנהיג בחר בשתי עניבות,

"אקח שתיים אלה".

"בבקשה, אדוני".

אבא לקח אותן ממנו, קיפל אותן, התכופף מאחורי הדלפק, לקח מערמת העיתונים הישנים דף עיתון והניח אותו על הדלפק. בעזרת הסרגל למדידת בדים חתך מדף העיתון קטע מלבני בגודל המתאים לאריזת העניבות. המנהיג ושני עוזריו עקבו אחרי מעשיו של אבא מבלי לומר מילה. גם בחוץ כולם המתינו בשקט.

אבא ליפף את החבילה הקטנה בחוט שמשך מגליל שעמד על הדלפק, עשה קשר פרפר, גזר במספריים את החוט מהגליל-ומסר את החבילה "בבקשה, אדוני" למנהיג, שעביר אותה לאחד המלווים ועשה סימן בראשו לשני. זה הוציא מכיסו ארנק כסף ושילם לאבא.

"תודה, אדוני, ותתחדש".

המנהיג דפק ברגל לרצפה, כמו שחיילים עוברים לדום, הרים את האגרוף הימני קדימה ואמר בקול "anauê". הסבירו לי שזאת הברכה של האינטגרליסטים במקום ה-"Heil Hitler" של הנאצים. במילה זו בירכו האינדיאנים הברזילאים ומובנה "אתה אחי". הברזילאים אוהבים להתגנדר במילים אינדיאניות לשמות פרטיים ולכינוי אתרים גיאוגרפיים (ערים, נהרות וכו'), כמו Taquaritinga, שם העיר שלנו.

המנהיג ושני מלוויו עשו "אחורה, פנה!" כחיילים במיסדר, יצאו מהחנות בצעדה מצחיקה כלעומת שבאו – ותפסו את מקומם שורה הראשונה. המנהיג הביט קדימה, סימן בראשו, השירה התחדשה וכולם החלו לצעד ביחד.

כשלא ראיתי איש ברחוב מול החנות, עזבתי את מחבואי ורצתי לאבא. הוא הרים אותי בידי, חיבקתי חזק את צווארו ואמרתי לו "אבא, אתה גיבור אמיתי!". ראיתי דמעה בעינו.

באמת, יומן, תאמין לי – התגאיתי מאד באבא. היום הוא היה בשבילי הגיבור הכי גדול בעולם!

*

פרק 37 – הרווחתי כסף

יומני, כבר סיפרתי לך איך הרווחתי לראשונה כסף – אימא שילמה לי מראש עבור כל כפית של שמן קפיבארה שבלעתי. זה לא היה נעים – היה גועלי, אבל המאמץ היה כדאי – עסק זה עסק.

מה עשיתי עם הכסף? קניתי לי גלידה. הלכתי לחנות המכולת, הזמנתי גלידה ושילמתי במטבע. החנווני לא אמר לי שהכסף לא מספיק. הוא ידיד של אבא וכשבא לשוחח איתו בחנות שלנו, ראיתי שאבא לפעמים משלם לו משהו...

זה לא היה הכסף היחידי שהרווחתי. לפעמים בא חוואי רכוב על סוס לקניות בחנות שלנו. אני רצתי להציע לו את שרותיי – להחזיק את מושכות הסוס, כי אין מול החנות איפה לקשור אותו. אמנם פחדתי פחד מוות מסוסיים, אבל מה יכולתי לעשות? פרנסה היא פרנסה!

רוב הסוסים שקטים ולא זזים, כך שאין לי עבודה רבה עמם. אם סוס מתעצבן ומניע את ראשו, אני לא עוזב בשום אופן את המושכות, אלא צועק בכל כוחי. החוואי מגיע בריצה ומרגיע את הסוס, טופח קלות על כתפי ואומר לי "טוב מאוד!".

יש חוואים נדיבים שמשלמים לי בשתיים-שלוש פרוטות, יש חוואים קמצנים שמשלמים לי רק בפרוטה אחת, אבל לכולם אני מודה "תודה, אדוני". למדתי מאבא לומר זאת ללקוח שמשלם לך.

היום, יומני, היה לי פדיון מוצלח. הזמנתי את אחותי לבוא איתי להצטלם אצל הצלם מעבר לרחוב שמציג צילומים שצילם בחלון הראווה של חנותו.

אמרתי לצלם שברצוני להצטלם עם אחותי. "אבל להצטלם עולה כסף...". "יש לי!" ונתתי לו את הפרוטות שהיו לי ביד. הוא חיך ולקח אותן. "בואו אחריי לסטודיו". נכנסנו, ולא שמת לי לב שהבגדים שלנו היו מלוכלכים מאוד, כי באנו כפי שהיינו, בלי להחליף בגדים. גם הפנים שלנו לא היו אי-אי-אי... וכמובן שלא היינו מסורקים.

הצלם הושיב את אחותי על שרפרף גבוה והעמיד אותי לידה. הוא הסביר לנו איך להתנהג, לא לזוז, להסתכל למצלמה וכל הזמן ללחוש בשקט "ששש...". עשינו מה שאמר. הוא הלך מאחורי ארגז-המצלמה, שעמד על כן תלת-רגלי, מכוסה בד שחור, הכניס תחתיו את ראשו, כיוון וכיוון את עדשת המצלמה, נעמד לצידה, הסתכל אלינו "לא לזוז!" ו... "טראק" התפוצץ מבזק של אור לבן מהמקלון שהחזיק בידו ... ואנחנו מצולמים.

"מחר אביא לכם את הצילומים". הוא ליווה אותנו החוצה והשגיח שנחצה את הכביש בשלום.

*

יומני, הבוקר הצלם באמת בא לחנות שלנו, עם שלושה העתקים מהתמונה שצילם אתמול של אחותי ושלי. הוא נתן אותם לאבא ואמר לו משהו שלא שמעתי.

אבא התבונן בתמונה, פנה אלי "נוחים, תמונה יפה מאוד. קח אותה להראות לאימא". לקחתי אותה, התבוננתי בה בגאווה, למרות שהפנים של אחותי מלוכלכים והבגדים שלנו מרופטים. לפני שהלכתי ראיתי את אבא פותח את מגירת הכסף ומשלם משהו לצלם.



1936. טקואריטינגה. הצטלמתי עם אחותי

"תודה, סניור מויזס", הודה הצלם ויצא מרוצה. אבא לא סיפר לי על מה שוחחו.

אימא התלהבה מאוד "איזה תמונה יפה!". היא חייכה ומיהרה לצרף תמונה אחת לאלבום הגדול של המשפחה. את השתיים הנותרות שמרה בקופסה שלה בשביל אחותי ובשבילי, כשנגדל.

ברצוני לציין, יומן, שזו התמונה היחידה מטקואריטינגה, פרט לתמונה של סיום כיתה ג' בבית הספר היסודי, עם המורה דונה הלנה עומדת בצד.

*

פרק 39 – בית הספר

אתמול דיברתי על דונה הלנה ונזכרתי שעדיין לא סיפרתי לך איך התחלתי ללמוד בבית הספר היסודי בטאקואריטינגה.

הגענו לעיר הזו במשאית ענקית שהעבירה את הרהיטים וכל החפצים שלנו מגליה, בנסיעה של כמעט שעה, אחרי שאבא שכר קודם דירה אצל דונה פפינה. ישבנו בתא הרחב של הנהג – אני על הברכיים של אבא ואחותי על ברכיי אימא. לא דיברנו. חשבתי על נדידות הצוענים מסיפורי אימא.

חצי שנה חלפה, אני כבר בן תשע ואבא עבד ועבד נורא קשה בסידור הבית והחנות. לא היה לו זמן לקחת אותי להירשם לבית הספר, כפי שביקשתי ממנו. החלטתי לא להמתין יותר וללכת להירשם לבד בעצמי, כי אני כבר ילד גדול בן תשע.

מניסיוני בגליה, ביקשתי את תעודת הלידה שלי. הוא חיפש בתיק הניירות שלנו, מצא אותה ונתן לי. קיפלתי אותה ושמתי בכיס המכנסיים הנקיים שאימא הלבישה לי אחרי שהתרחצתי בקערה גדולה במטבח. גם לבשתי חולצה לבנה מגוהצת. אימא לא הסכימה ללכת איתי – התביישה, כי לא ידעה היטב את השפה הפורטוגזית. אבא ידע יותר טוב, אבל גם לא כל כך.

יצאתי לדרך. אימא ואבא עמדו בדלת של החנות והסתכלו איך אני הולך בביטחון, עליז ושמח, גאה שההורים סומכים עלי – אני כבר בן תשע! אני חושב שהיו נרגשים.



עליתי במדרגות ונכנסתי לבית הספר היסודי של טאקואריטינגה בדלת הראשית, ולא דרך השער לחצר, כפי שהיה מקובל לתלמידים, כי לא הייתי עדיין תלמיד. ביקשתי לדעת היכן פוגשים את המנהל – כיוונו אותי לחדר המשרד שלו באחד הפרוזדורים. נקשתי בעדינות בדלת. "היכנס". ניכנסתי.

מאחורי מכתבה גדולה עמוסת ניירת וספרים, ישב אדם רב-ממדים, שמנמן, ממושקף, שהסתכל אלי במבט סקרן. המנהל לא היה מגונדר בחליפה כהה עם עניבה, כמו המנהל של בית הספר היסודי בגליה. הוא לבש מעיל קיצי בהיר וחולצה לבנה בעלת צווארון פתוח. בדעבד נודע לי שקוראים לו ד"ר קאמארגו. התקרבתי אליו.

"מה ברצונך, ילד?" שאל בקול רך ונינוח.

"באתי להירשם ללימוד בבית הספר הזה. אני כבר ילד גדול בן תשע ולא יודע עדיין קרוא-וכתוב".

"ואיפה אבא שלך?"

"הוא לא יכול לבוא. אנחנו חדשים בטאקואריטינגה – אבא עובד קשה מאוד בסידור הבית והחנות. אין לו זמן לקחת אותי להרשמה. אני גדול, בן תשע!" והושטתי לו את תעודת הלידה שהוצאתי מהכיס. הוא לקח אותה ואמר לי "שב, בבקשה". התיישבתי בכיסא מולו. שמחתי שלא שאל על אימא – לא הייתי רוצה לספר שנמנעה מלבוא איתי כי התביישה בפורטוגזית הגרועה שלה.

המנהל פתח את התעודה, בחן אותה בקפידה, כאילו נימלך בדעתו. ישבתי בשקט והמתנתי.

"בסדר, סניור מנדל. ארשום אותך".

המשכתי להמתין בשקט, כשהוא לקח ספר גדול עם כריכה קשה כחולה, פתח ודפדף בדפים, עד שעצר ורשם שם נתונים מהתעודה. כשגמר, סגר את הספר הגדול הכחול והניח אותו במקום שהיה מונח קודם, קיפל יפה את התעודה ונתן לי. שמתי אותה שוב בכיסי. המנהל נעמד, ניגש אלי והציע לי את ידו. קמתי ונתתי את ידי. "בוא, סניור מנדל, בוא איתי, אראה לך את הכיתה בה תלמד".

*

הלכנו לפרוזדור אחר, עם כיתות בשני צדדיו. הדלתות היו פתוחות ונעצרנו בפתח אחת מהן – ילדי הכיתה קמו על רגליהם ונעמדו ליד המכתבות שלהם. גם המורה.

"סליחה, דונה הלנה. המותר לנו להיכנס?"

"בבקשה, ד"ר קאמארגו". ברגע שנכנסנו, המנהל סימן ביד לילדים לשבת. כולם התיישבו, פרט למורה, שנשארה בעמידה.

"דונה הלנה, הבאתי לכם תלמיד חדש לכיתה. קוראים לו נושום מנדל. הוא חדש בעיר ואני מצפה שתקלטו אותו יפה". הוא חיפש במבטו מקום פנוי במכתבה בשבילי. לא היה... אז הושיב אותי בספסל הקדמי של המכתבה מול המורה, ממש כמו שקרה בבית הספר בגליה, ונתן פתק למורה. אני מניח שהיה רשום בו את שמי ועוד נתונים שלי.

"דונה הלנה, את יכולה לרשום את נושום ביומן הנוכחות. אדאג שייביאו מכתבה עבורו". הוא פנה אלי "בשעה טובה ובהצלחה, סניור נושום" ולכל הכיתה "תודה!". חייך ויצא. כולם קמו שוב – גם אני קמתי. הפעם המורה סימנה שנשב.

*

"סניור נושום, אתה יודע כתוב-וקרוא?".

"לא! באתי ללמוד".

"טוב. נראה מה אתה יודע. אכתוב את השם שלך על הלוח השחור ועליך להעתיק אותו לידו". היא הסתובבה אל הלוח השחור, באורך כל הקיר, כתבה בכתב יפה ודי גדול Nochum ונתנה לי גיר לבן בכדי שאעתיק.

לי אין בעיה בהעתקת אותיות, הרי אני מתמחה בכך, אבל לא נחפזתי, השגחתי מאוד והקפדתי לדייק. אני חושב שהצלחתי לא רע.

"המורה, סיימתי".

המורה הסתובבה ללוח השחור, הסתכלה למה שכתבתי ואמרה "נושום, כתבת יפה מאוד!".

חזרתי לספסל והתיישבתי בזהירות, עם כף היד הכותבת פתוחה כלפי מעלה, כי לא רציתי שאבקת הגיר הלבן שהייתה על האצבעות תיעלם. היה לי חשוב להגיע כך הביתה, להראות לאימא שכתבתי בגיר לבן את שמי על הלוח השחור.

כשצלצל הפעמון בסוף השיעור והתלמידים מיהרו לצאת מהכיתה, המורה אמרה לי להמתין ונתנה לי דף נייר, בו כתבה מה עלי להביא.

*

כאשר יצאתי משער החצר של בית הספר בדרכי הביתה, עם ידי מורמת כלפי מעלה לשמירת האבקה של הגיר הלבן על האצבעות, ראיתי בפינה שלושה ילדים, לא מהכיתה שלי, עומדים על המדרכה. כשעברתי קרוב אליהם שאלו "אתה הרגת את ישו?".

"סליחה, אני לא הרגתי אף אחד ואינני יודע מי זה ישו – אינני מכיר אחד כזה".

"אתם היהודים הרגתם את ישו!" צעקו והתנפלו עלי במכות, אגרופים ובעיטות. לא יכולתי להתגונן, התחמקתי מהם איכשהו וברחתי הביתה, בבכי. איך הם ידעו מה שאני לא ידעתי – שאני יהודי?

*

בבית סיפרתי לאבא, בבכי, מה שקרה.

"תפסיק לבכות!", ונתן לי סטירת לחי. לא כאב לי בכלל – אני בטוח שאבא לא התכוון להכאיב לי, כי לא הייתה זו מכה חזקה. נדמה לי שהייתה יותר לטיפה מאשר מכה. הפסקתי לבכות.

"אנחנו יהודים ויהודי לא בוכה! יש גוים ששונאים אותנו – הם אומרים שהרגנו את ישו, האלוהים שלהם. לא נכון, לא הרגנו אף אחד, אך לך תגיד להם... – שונאים אותנו ודי. אם מתנפלים עלינו, איש לא יבוא לעזרתנו, להצילנו – או שנתגונן ונביס אותם, או שנברח. העיקר לא לבכות". הבטחתי לא לבכות יותר.

ביקשתי מאבא שילווה אותי למחרת לבית הספר, כי אני מפחד.
"לא בא בחשבון! זה מה שחסר לי – להרביץ לילדים גוים. המצב שלנו יהיה גרוע יותר, הגויים הרעים יתנקמו ויבואו להתנפל על משפחתנו".

"אבא, אל תדאג. אני יודע להתגונן ובגלל גוים לא אבכה יותר אף פעם בחיי".

אבא חיבק אותי ונישק על מצחי "אני סומך עליך, בני, שתדע להסתדר". אבא אוהב אותי.

*

לאחר שאכלתי צהריים, אימא הלכה איתי לחנות לספרים וציוד לבתי ספר לקנות את מה שהמורה ביקשה שאביא לשיעורים – שתי מחברות, אחת עם קווים ואחת בלי, עפרון שחור, קופסה עם ששה עפרונות צבעוניים, מחק, סרגל וספרון של אלף-בית עם תמונות. אימא גם קנתה תיק עור – בחרה באחד די גדול, שיתאים גם לכיתות בעתיד. היא אמרה שהוא יקר יותר, אבל לא נצטרך לקנות כל פעם חדש.

*

פרק 40 – דונה הלנה

יומני, היום, ביומי השני בבית הספר, לא קרה כלום. הלכתי לבוש יפה בבגדים שלבשתי אתמול – אימא כיבסה וגיהצה אותם והם נראו כחדשים.

יחד איתי הלכו שני חברים שכנים שלמדו באותו בית הספר. הלכתי מוכן לקרב, אגרופים קמוצים בחוזקה, כשרוח לחימה נועזת פועמת

בי. אם שוב יתנפלו עלי שלושת הילדים מאתמול, אני נחוש בדעתי להגן על עצמי ולהתקוטט עמם. איני מקנא בהם – אלמד אותם לקח, שידעו עם מי יש להם עסק – עם ילד יהודי שידוע ללחום, לתת מכות ובעיטות...

הגענו לפינה – לא היה אף ילד. גם בחזרתי הביתה לא פגשתי בפינה אף ילד. בחצר בית-הספר תלמידים מכיתתי סיפרו לי שאחד הילדים ראה שמרביצים לי ומיהר להודיע על כך למנהל. ד"ר קאמארגו רץ מיד לפינה. אני כבר לא הייתי – התחמקתי וברחתי בבכי הביתה, אבל הוא, המנהל, תפס את שלושת המרביצים, לקח אותם למשרדו והעמיד אותם ליד הקיר, עם הפנים אליו, לחצי שעה עונש.

ד"ר קאמארגו אמר להם שהפעם הוא רק מעניש אותם, אבל אם עוד פעם ירביצו לנושום או לילד אחר, יעיף אותם מבית הספר, לתמיד!
"אבל הוא יהודי..", מלמל אחד מהילדים.

ד"ר קאמארגו התרגז "אז מה?! יהודים ונוצרים, סינים ויפנים, כושים ואינדיאנים, כולנו אותו דבר – בני-אדם בצלם אלוהים! טוב שתפנימו זאת, אם אתם רוצים להיות בני-אדם".

*

בכיתה כבר עמדה בשבילי מכתבה עם כיסא, לפני השורה הראשונה, ליד החלון ומול הארון עץ צר וגבוה בפינה.

התיישבתי, דרוך לשיעור. הייתי התלמיד היחיד שישב עם הפנים לדלת הכניסה ולא לקיר עם הלוח השחור. לא היה באמת בכיתה מקום פנוי אחר בשבילי.

*

אהבתי את המורה דונה הלנה וחשתי שהיא מחבבת אותי. היא עקבה מקרוב אחרי התקדמותי בלימודים – בשלושה חודשים השגתי את תלמידי הכיתה בקריאה, בכתיבה ובחשבון. לא פעם חיבקה אותי ושיבחה את הישגיי "נושום, אתה ילד חכם". אני חושב שלא יפה שרק לי אמרה זאת. אינני רוצה שיקנאו בי. פעם העזתי לומר לה את זאת. גם ביקשתי ממנה, שלא תשבח אותי יותר מאת התלמידים האחרים – אני לא רוצה להיות שונה מהם ושהם יקנאו בי.

"אתה גם ילד טוב, נושום" ... וחיבקה אותי. אני כבר ידעתי שאני ילד טוב וחכם – פילומנה ודונה פפינה אמרו לי, אבל לא רציתי לספר על כך לדונה הלנה. שתקתי.

*

כאן עלי לספר לך, יומני, שלא סתם התקדמתי מהר – כל יום אחרי ארוחת הערב, אבא ישב על-ידי לבדוק אם שיננתי היטב את האותיות של ספרון האלף-בית. תמיד כשהתיישבתי להכין שיעורים, אבא התיישב לידי, לפקח על מה שאני עושה ולעזור לי, אם הצטרכתי. לשם כך היה לו תמיד זמן, תמיד! והוא אהב זאת. גם בחשבון הוא עזר לי. הוא מומחה בחשבונות – גמר תיכון אוקראיני, עם תעודה. לדעתי מגיע לאבא חלק מהציונים שקיבלתי...

אבא לימד אותי עוד המון דברים. למשל, שלכל אות בפורטוגזית יש שתי צורות – אות רגילה "minúscula", ואות ראשית "maiúscula" לראש המשפט ולראש שם פרטי. ניתן לכתוב כל מילה באותיות דפוס (כמו בספר ובעיתון) ובאותיות כתב (כמו במכתב).

כל יום, אחרי הצהריים, במקום לשחק סתם, שכבתי על הרצפה והתאמנתי בקריאת אותיות מספרון האלף-בית שלי, עד שלמדתי את כולן בעל-פה. גם העתקתי אותיות במקומות הריקים בעיתונים ישנים מהחנות. פתאום הייתי מסוגל לקרוא בעיתון – לאט מאוד, אבל קראתי. אבא בחן אותי, היה מרוצה ממני וסיפר לאימא, ששמחה "בִּיְמֵי שִׁלְנו גֵּאוֹן". לדעתי כל אימא חושבת שבנה גאון.

אחותי לא הבינה מה קרה, אבל שמחה גם כן.

*

פרק 41 – סיפורים ששמענו

יומן, תאמין לי, יש לי משהו חשוב לספר לך על המורה שלי, דונה הלנה. היא הייתה הראשונה שהקריאה לי – למעשה לא רק לי, כי אם לכל הכיתה – סיפור מספר ילדים. ההורים שלי לא עשו אף פעם דבר כזה, כי בבית שלנו לא היו ספרי ילדים. הם רק סיפרו לנו, לאחותי ולי, שוב ושוב, סיפורים על ילדותם ומשפחתם בפולין – כל כך הרבה פעמים שמענו אותם, שכבר ידענו אותם בעל פה.

לאבא היו שני סיפורים שסיפר לנו לפעמים. כשהקומוניסטים ברוסיה סילקו ב-1917 את הצאר ניקולאי ותפסו את השלטון, קרנסקי נבחר לראש הממשלה. אבא הצטרף לקומסומול, ארגון הנוער הקומוניסטי בעיר. המפלגה שלחה אותו, עם צעירים רבים בסביבה, ללמוד ב-"קורס קדרים" ב-"אקדמיה פרונזה" במוסקבה. אני זוכר טוב את כל השמות האלה – לא אשכח אותם לעולם! הם הוסעו ברכבת משא בלי דלתות או שערים. היה קר מאד – היה חורף מושלג – ללא שמיכות לכיסוי. כדי להתחמם הגוים שתו וודקה ... השתכרו כהוגן וכטוב לבם

במשקה, אמרו לאבא – חברים שהכיר מהקומסומול – "מושקה, כשנהיה בשלטון, הראשונים שנהרוג יהיו היהודים".

אבא החליט לא להמתין ולבדוק אם יקיימו את הבטחתם ובמקום הראשון שבו הרכבת נעצרה, קפץ מהקרונ וברח.

אבא הלך ברגל חזרה הביתה, לאורך מסילת הרכבת.

היה כנראה יום שישי, משום שאחרי הליכה מאומצת ומפרכת, והוא רעב ובאפיסת כוחות, הבחין מאוחר בערב, בחושך, בבית לא רחוק מהמסילה, שחלונו הואר בשני נרות דולקים בפמוטי שבת. הוא הזדחל עד דלת הבית ונקש עליה. הדלת לא נפתחה ואז הוא צעק "שמע ישראל!!!" – פתחו לו את הדלת ונתנו לו להיכנס.

*

אחרי יומיים אבא התאושש והמשיך את דרכו הביתה לאורך המסילה ובאמתחתו צידה.

כשהתקרב לגבול עם פולין ראה תחנה עם חיילים. הוא נעצר על מנת לחשוב מה יעשה. כרכרה רתומה לסוס הופיע מאחוריו. נסעו בה שתי נשים צרפתיות עליזות שצחקו ביניהן. "פרוסטיטוטקעס" בפי אבא, באידיש. אבא ביקש מהן שיעבירו אותו דרך הגבול. הן הסכימו ואבא עלה על הכרכרה, התיישב על המושב מולן, התכרבל ועשה את עצמו ישן.

בתחנה החיילים השתעשעו וצחקו עם הנשים, חיבקו, נישקו ומיזמוזו אותן. הם לא נתנו כלל את דעתם על צעיר הקומסומול שישן בכרכרה... וכך אבא חצה את הגבול וחזר הביתה.

*

הסיפור השני של אבא הוא על שלוש שנות שירותו בצבא הפולני, עם



1922. חייל בצבא הפורני

העברת פלך ווהלין של כפרו קולקי לרשות מדינת פולין. הוא נקבע לגדוד תותחנים, ומה היה תפקידו כתותחן? לקרצף מדי יום, באורות הגדוד, במברשת פלדה, את הסוסים הענקיים הגבוהים ממנו... הוא פחד להתקרב אליהם, אך פחד יותר מהמשגיח שפיקח על עבודתו.



1922. חייל בצבא הפורני

במסגרת האימונים בטירונות, הגדוד יצא לסדרת תרגילים בשדה ליד יער. בערב, לאחר יום אימונים מפרך, חיילי המחלקה של אבא התמקמו בשולי היער, במעגל שבמרכזו הבעירו מדורה קטנה

מזרדים שקוששו ביער ושרו שירים פולניים. אחד החיילים צעק לאבא "מושקה, תרקוד לנו "מאיופיס" (השיר "מה יפית", כפי שמבטאים באידיש)". מיד הצטרפו אחרים: "תרקוד, מושקה, תרקוד".

אבא התרומם, הזדקף ופנה לחיילים בקול בוטה וחד "רבותיי, התייחסו בכבוד למדי הצבא הפולני שאני לובש!!!". כולם השתתקו. ככל פעם שאבא מספר את הסיפור, אני מתגאה בו ורוחי מתחזקת – אני אהיה אמיץ כמוהו! אדע לעמוד תמיד זקוף.

במקרה נכח מפקד הגדוד בין החיילים והתרשם מתגובתו של אבא. כאשר חזרו למחנה, קרא לו להיות פקיד במשרדו ובהיודע לו שאבא סיים תיכון עם תעודה, סידר לו שולחן קטן בחדרו ומינה אותו כמנהל החשבונות של הגדוד. המפקד היה מרוצה מאבא, כי אצלו המאזנים תמיד התאימו. כך סיים אבא את הקריירה שלו כתותחן: במשרד מפקד הגדוד, בלי לגעת בתותח אפילו פעם אחת ובלי לחזור לאורווה לקרצף סוסים.

*

פרק 42 – פינוקיו

דונה הלנה הביאה לכיתה ספר גדול ועבה, מאוייר בציורים צבעונים, – פינוקיו. היא הקריאה לתלמידים בהמשכים מדי שיעור, בקול רם ונעים, קטע מהספר. עם הצילצול, סימנה בפיסת נייר את המקום בו עצרה, כדי להמשיך את ההקראה לקראת גמר השיעור הבא.

יומני! איזה סיפור מעניין ומרתק, על בובת העץ פינוקיו, על שועלים, הפייה הטובה והחגב פירלין-פינפין, על הפיכת פינוקיו לחמור בקרקס ועל אפו שגדל כשהוא שיקר... אני לא אשקר לעולם – אינני רוצה שאפי יגדל. ראינו גם את התמונות. איזה יופי!

איזה סיפור...! כל התלמידים אהבו אותו וציפו בסקרנות ובמתח לדקות ההקראה לפני סיום השיעור.

פרק 43 – קריסטינה

יומן יקר שלי, אני סומך עליך, לכן אספר לך היום משהו אינטימי שקרה לי עם חברה טובה שלי שקוראים לה קריסטינה. היא גרה בבית קרוב לבית שלנו, אבל לא ביקרתי אף פעם בדירתה ואינני מכיר טוב את משפחתה. כבר אמרתי לך שאיני נוהג לצאת מהבית עיתים קרובות, כמו שאחותי הקטנה לא עוזבת את הרחוב או את ביתו של החבר המפגר שלה הליו. קריסטינה שייכת לחבורת ילדים מהשכונה עימם אני ניפגש לעתים. היא בגילי, התיידדנו והיא באה לפעמים לשחק איתי בביתי. אני חושב שהיא מחבבת אותי, כי לפעמים היא סתם מחבקת ומנשקת אותי, גם בפה. אני מתבייש ולא אוהב את זה... אבל, אם להגיד את האמת – די נעים לי. מה אעשה? היא ילדה נשקנית.

אנחנו גם משוחחים הרבה. על מה? על הילדים של החבורה שלנו ועל כל מיני דברים. לא חסרים לנו נושאים לשיחה.

פעם קריסטינה סיפרה שחסידה הביאה בליל אמש תינוק לאימא של אחד הילדים בחבורתנו.

"לא נכון! אני לא מאמין בסיפור שחסידות מביאות תינוקות במטפחת תלויה ממקורן".

"זה מה שאימא שלי סיפרה לי".

"שטויות! תינוקות נולדים מבטן אימם, עטופים בשיכבה שקוראים לה "שיליה".

קריסטינה השתוממה.

"אני יודע זאת בגלל שאימא סיפרה לי שיצאתי מהבטן שלה יחד עם השיליה ורק אחרי הלידה המיילדת הסירה אותה מגופי. זה לא דבר רגיל. תדעי לך שזה מקרה נדיר, נדיר מאוד מאוד! קריסטינה, תדעי שאני מקרה נדיר...".

המשכנו לשוחח בנושא, כי הוא מסקרן באמת, במיוחד מניין התינוק יוצא מבטן אימו.

קריסטינה הציעה שנוריד את התחתונים ונציץ. הסכמתי. הורדתי את המכנסיים והתחתונים. היא הורידה את התחתונת והרימה את חצאית. הסתכלתי בפיפי שלה והיא בפיפי שלי. היא ציחקקה "הפיפי שלך כמו נקניק קטנצ'יק" ואני הגבתי "והפיפי שלך כמו טוסיק של תינוק". צחקנו. התלבשנו במהירות, כי לא רצינו שמישהו יבוא וימצא אותנו בתחתונים מופשלים עם הפיפי בחוץ. לא נעים!

*

לא רק שוחחנו, גם שיחקנו כל מיני משחקים. קריסטינה אהבה במיוחד לשחק "רופא וחולה". לפעמים הייתי הרופא והיא החולה, לפעמים אני הייתי החולה והיא הרופאה. היא העדיפה להיות החולה ואני הרופא, כי לדעתה אני רופא טוב שיודע לבדוק.

היא שכבה על הספה ובדקתי אותה ביסודיות. מיששתי ולחצתי בעדינות בכל גופה, הסתכלתי בלשונה, בעזרת כפית שלחצתי עליה.

הסתכלתי לתוך גרונה, באומרי "תגידי אה...". הבטתי בעיניים ובאוזניים.

לבדיקת הבטן, הרמתי לה את החצאית והצמדתי את האוזן לטבורה. לפעמים שמעתי קירקורים... היא התיישרה לבדיקת החזה והגב – הנחתי עליהם את כף היד השמאלית פתוחה ועם שתי אצבעות מקופלות ביד השנייה נקשתי על האצבעות של היד המונחת. אחר-כך הצמדתי את האוזן, להאזנת פעימות הלב והנשימה. אין מה להגיד, יומן – עשיתי בדיקה רפואית יסודית ביותר, מושלמת!

*

פרק 44 – פרחים בבית

יומני, אתמול קרה בביתנו דבר יוצא-דופן שרק פעם אחת בחיי ראיתי אצלנו. אינני יודע מה קרה לאבא, שחזר הביתה והגיש לאימא זר פרחים – שושנים אדומות ולבנות יפיפיות. "מזל טוב, מירל, היום עשר שנים לנישואינו" ונישק אותה. הופתעתי, נדהמתי והשתוממתי... דבר כזה עוד לא ראיתי אף פעם!

אצלנו בבית לא היתה צנצנת לפרחים – מעולם לא ראיתי פרח בביתנו. אימא לא הסכימה שיהיו פרחים בביתה – היא חשבה שפרחים בבית מסוכנים, כי הם מרעילים את האוויר שאנחנו נושמים. אני מניח שתפיסה זו היא תוצאה מהחינוך שקיבלה מהוריה. אבל הפעם היא לא השליכה את הפרחים החוצה, לפח האשפה... היא לקחה את הקומקום הגדול להרתחת מים, מילאה אותו במים עד החצי,

סידרה בו את הפרחים והניחה אותו – כצינצנת פרחים – במרכז השולחן שבסלון.

אני חושב שה-"צינצנת" עם הפרחים במרכז שולחן הסלון יפה מאד! ניגשתי לאבא ואמרתי לו "אבא, עשית מעשה יפה, יישר כוחך!". הוא חיך, התכופף ונישק אותי במצח... אמרתי לך, יומן, שהוא אוהב אותי.

רוזיניה, אחותי הקטנה, רצה לחבק את רגלו של אבא ואמרה לו "אבא, עשית מעשה יפה, יישר כוחך!". אבא שוב חיך, הרים אותה בזרועותיו, חיבק ונישק אותה.

גם זאת כבר אמרתי לך, יומן: אחותי הקטנה "ממזרית" לא קטנה...

*

פרק 45 – בן הדוד ניומה

יומני שלי, סיפרתי לך שאבא ואחיו דוד שיירה, לאחר שהביאו את אימא לברזיל, עשו אותו דבר עם ההורים שלהם. הם המשיכו לשלוח "chamada", הזמנה רשמית להגירה לברזיל, לקרובים אחרים שלהם בפולין. מחמשת האחים של אימא, אף אחד לא הסכים לבוא – טוב היה להם בעיירתם, כי היו מסודרים היטב, אולי אף די עשירים. מצד המשפחה של אבא בא רק ניומה ברגר, הבן של הניה, אחות של סבתא אסתר-מלכה, אימא של אבא. כולנו אהבנו אותו, כי היה עליז וידידותי.

ניומה הגיע ישר לטקואריטינגה, כדי לבקר אותנו, והביא מתנות: לאחותי, בובה כושית מעץ, בביגוד צבעוני, שקנה בדאקאר, נמל

באפריקה. לי הביא שני דברים: מפוחית-פה גרמנית "הונר", עם כפתור בצד, וכדור כדורגל עשוי עור, עם בוכנת מתכת קטנה כדי לנפח אותו. הייתי בשמיים...
ניומה הסתדר בסאן-פאולו.

*

32 – המסרק המזמר

יומן שלי, לא סיפרתי לך על הכישרון המוזיקלי הטבעי שלי.
לשיר אני לא יודע – קולי מזייף פה ושם... בנוסף, אני לרוב לא זוכר כל המילים של השירים ומסיים לשיר אותם ב-"לה-לה-לה-לה-לה-לה-לה...". את הלחנים של שירי הקרנבל והשירים שאימא שרה באידיש, אני יודע היטב ואוהב לזמזם אותם לעצמי, ללא מילים.
אבל לנגן זה סיפור אחר! אין לי שום צל של ספק שאני מסוגל לנגן בכל כלי נגינה שייפול בידיי. יש לי רק בעיה אחת בנידון: בבית שלנו אין כלי נגינה...
עלי להסתפק במסרק הגדול שלנו. עליו אני מנגן מצוין. אני עוטר אותו בפיסת נייר עיתון ישן, מצמיד אותו לשפתיי ואין לחן שאני מכיר שאין אני מצליח לנגן במסרק. בנגינה על מסרק, אני אמן.
נאלצתי להסתיר מהורי את הנגינה על המסרק. אימא לא הסכימה שאנגן במסרק, משום שהיא חששה שהשאיפה תזיק לריאותיי. הייתי נורא רזה וצמוק והיא שמרה עלי כעל בבת-עינה, כי פחדה שמא

אחלה בשחפת... נבדקתי על ידי רופאים וכולם קבעו שאין לה מה לדאוג, כי אני בריא לחלוטין. בגיל 25, כשאפסיק לגדול, משקלי ילך ויעלה...

אימא לא השתכנעה וחיפשה רופא אחר. בינתיים ממש כלאה אותי בבית וכמעט ולא יצאתי ממנו, להבדיל מאחותי, שכמעט לא נמצאה בו.

ליתר ביטחון, הסתרתי את המסרק הגדול, לפני שהיא תעשה זאת. בגלל חששותיה ופחדיה שאקבל שחפת – הפסדתי שלוש שנות לימודים ויותר, כי היא מנעה ממני ללכת לבית ספר.

לא סבלתי מכך, כי בגלל המראה הפיזי שלי לא חשתי מבוגר יותר מתלמידי הכיתה וגם לא הרגישו בכך... למרות שבדרך כלל הייתי מבוגר בשנתיים-שלוש מיתר תלמידי כיתתי.

*

פרק 46 – מפוחית-הפה "הונר"

יומני, מפוחית-הפה "הונר" שקיבלתי מניומה הייתה בעיני אוצר בלום לא יסולא בפז! דאגתי להסתיר אותה מיד תחת הכרית במיטתי.

*

יומן, כבר שבוע ימים מאז קיבלתי במתנה את מפוחית-הפה. עזבתי את כל עיסוקי כדי להקדיש לה את כל זמני, כשאני ניסגר בחדרי ודואג שלא ישמעו אותי מנגן.

כבר ביום הראשון הצלחתי להפיק ממנה צלילים מתוך לחנים שאני מכיר. אני חושב שהתקדמתי לא רע. אפילו למדתי להשתמש בכפתור של חצאי-טונים.

*

יומני היקר, כשהצלחתי לנגן את "רייזלה", השיר האידיש האהוב על אימא, עשיתי את טעות חי! מרוב התלהבות וטיפשות, לא התאפקתי וניגשתי לאימא להשמיע לה איך אני מנגן את השיר. ניגנתי... היא התחילה לשיר נמוך וברגש, בקולה היפה והערב. אני ניגנתי והיא שרה. אני ניגנתי והיא שרה... כשסיימנו, אימא חיבקה ונישקה אותי "ניומלה, אתה מנגן יפה". הייתי בעננים, גאה ומאושר.

*

יומני, קרה לי היום דבר איום ונורא! אחרי החיבוק, הנשיקה והמחמאה של אימא מאתמול, לא מצאתי את מפוחית-הפה "הונר" שלי תחת הכרית במיטתי. חיפשתי בכל הבית – איננה! גיליתי שאימא לקחה והחביאה אותה, כי לדעתה השאיפה במפוחית תזיק לריאות שלי, ושוב פחדה המפורסם מהשחפת... בכיתי, שבתתי רעב, עשיתי "הצגות", הכול לשווא... לא ראיתי יותר את המפוחית. אינני מבין איך האימא האהובה והאובה שלי הייתה יכולה לעשות לי דבר כזה...

*

יומני, ברצוני לקבוע שתמיד אהבתי את הוריי ושמעולם לא פיקפקתי בכוונותיהם הטובות, אבל הפעם, בגלל חששותיה מהשחפת, אימא הגדישה את הסאה... סבלתי משני אובדנים: הפסדתי שנים של לימודים, דבר שכאמור לא הפריע לי כלל, ולא למדתי לנגן בכלי נגינה. לדעתי, העולם הפסיד אומן נגינה...

*

בגיל שבע אבא קנה לאחותי פסנתר "Stuttgart" מפואר. אינני מבין איך הוציא סכום כסף כה גדול... ועוד שכרו מורה. רציתי שהמורה תלמד גם אותי. אבא סירב בתוקף "אתה לא תזדקק לנגן בפסנתר כדי להתחתן...".

יומני, נאלצתי ללמוד בעצמי לפרוט אי-אלה מנגינות. דווקא אחותי כן עזרה לי והסבירה לי משהו על התווים.

*

יומני, לאימא קול נעים ולדעתי היא שרה יפה, אבל אבא לא מסכים שתשיר – לא יפה שאישה נשואה תשיר... כך טען.

כשאבא לא היה נוכח, היא שרה לנו, לאחותי ולי, שירים באידיש, שאהבנו לשמוע. היא ידעה לשיר את כל השירים של המחזה באידיש "די מכשפה" של גולדפדן, המגולל את סיפורה של היתומה היהודייה מירל. גם שמה של אימא שלי הוא מירל – הברזילאים קוראים לה "דונה מריה". דונה פירושה גברת.

פרק 47 – בעיטה בכדור

יומן, אספר לך על גורלו של כדור העור שקיבלתי במתנה מיומה. אני מזהיר אותך: הסיפור עצוב.

כל הילדים מחבורת החברים שלי בשכונה באו לראות את הפלא. מעולם לא נגעו בדבר כזה! הם שיחקו כדורגל במדרכת הרחוב שלנו עם כדור עשוי מגרב ממולא פיסות עיתון. בן רגע הפכתי לילד הנערץ ביותר בחבורה, כי כולם השתוקקו לנסות את הכדור.

אבא ניפח את הכדור עם הבוכנה ויצאנו מהחנות למשחק הבכורה ב-"מגרש", מדרכת הרחוב שלנו.

לי נתנו, כמובן, את הזכות והכבוד לבעיטת הפתיחה. שמנו את הכדור בחריץ בין שתי מרצפות, שלא יזוז. התרחקתי ממנו, מילאתי את החזה באוויר, רצתי אליו ו... "פוק", בעטתי בו בכל כוחותיי. הכדור עף כמו טיל.

סליחה, יומן, שכחתי לספר לך שהרחוב שלנו די משופע. הכדור הידרדר והידרדר על המדרכה, הידרדר... והידרדר... כל הילדים רצו אחריו ולא השיגו אותו. איזה בעיטה, אה!!

הכדור קפץ לכביש ו... "בום" אוטובוס הגיח ופוצץ אותו... איזה מפח נפש... איזה יאוש... הילדים נאלצו לחזור לשחק כדורגל עם כדור-גרב, שלא מידרדר לכביש.

מה איתי? הייתי עצוב מאוד, אבל לא בכיתי. התנחמתי בשני דברים: זכיתי להיות הילד היחידי שבעט בכדור – ואיזה בעיטה! ואימא לא

הספיקה לשים את ידיה על הכדור ולהסתיר אותו... נחמה פורתא!
היא לא אמרה לי כלום. אני משער שהייתה מרוצה ממה שקרה. אבא
ניחם אותי שעוד יקנה לי כדור אחר – הבטחה שלא קיים. כוונה
טובה, בלי כיסוי...

*

פרק 48 – בובה מאפריקה

יומני, עלי לציין שללא ספק ההורים אהבו את שנינו, רוזיניה אחותי
ואני, באותה המידה, אבל היחס אלינו לא היה ממש שווה. ממני היו
ציפיות גדולות לעתיד מפואר – בשביל אימא הייתי גאון ובשביל
אבא, הגאווה שלו, והם התרכזו בכך. עם אחותי הסיפור היה אחר –
דאגו לצרכיה גם בהווה. אזכיר רק דוגמה אחת, אופיינית.

לאחותי דאגו להרכיב גשר עשוי זהב ליישור השיניים הקדמיות-
העליונות, טיפול שנמשך שנים רבות. רופא השיניים שטיפל בי, אמר
לאבא שמצב הלסת עליונה שלי איום ונורא, הרבה יותר גרוע מאשר
אצל אחותי. הוא הזהיר שחייבים מייד להרכיב בפי מכשיר שימנע
משיניי הקדמיות להמשיך לגדול החוצה, אחרת לא אוכל לסגור את
השפתיים ואיראה כמו השפן בקומיקס. הוא לא הצליח לשכנע את
אבא. "הוא יתחתן גם ככה!".

*

לאחותי הייתה בובת עץ שחורה מאפריקה. היא חיבקה אותה, שיחקה
איתה בפינת הצעצועים בחדרנו המשותף ולא הניחה אותה מידיה. היו

לה צעצועים רבים, כי היא תמיד קיבלה בובות, דובונים וכל מה שרצתה, אבל היא התעלמה מכולם ושיחקה רק עם בובת העץ השחורה.

יום אחד הלכה אחותי עם אימא לקניות במכולת והשאירה את הבובה על הדלפק בחנות. נכנס לקוח שהתלהב מהבובה וביקש לקנות אותה. אבא השיב שהבובה הזאת לא למכירה, כי היא שייכת לבתו. הלקוח לא ויתר והציע סכום כסף שאבא לא יכול היה לסרב לו – והוא מכר אותה...

כשאחותי חזרה עם אימא ולא מצאה את הבובה שלה, פצחה בבכי היסטרי שטרם שמעתי כדוגמתו. הופיעו שכנים לראות מה קורה. גם אימא בכתה והתרגזה מאוד על אבא, ששתק ולא הגיב. אימא ניגשה לפינת הצעצועים בחנות, בחרה בבובה היקרה ביותר – בובה גדולה בקופסת קרטון, שענינה נעו לצדדים, נעצמו כשהשכיבו אותה ונפתחו כשהתרוממה, בובה שאמרה "אימא" – ונתנה אותה לאחותי יחד עם קופסה של שמלות להחלפה. אבא עמד כמו פסל ולא הוציא הגה מפיו. כך יעשה למי שמוכר את בובת-העץ השחורה של אחותי!
יומן, תגיד מה שתרצה – הוריי נהדרים!

*

פרק 49 – הכינוח

לקוח שהיה חייב לחנות שלנו כסף והתקשה לשלם, הביא לאבא כינור כפיצוי. כשראיתי אותו, אמרתי שאני רוצה אותו ואבא נתן לי, אבל

אמר לי שאוכל לנגן בו רק כשאגדל ואהיה בחור גדול, כי הכינור הזה הוא למבוגרים. לא היה איכפת לי. סחבתי אותו עם הקשת לחדרי והנחתי אותם מתחת למיטתי, לאחר שפתחתי את מכסה הקופסה הקשה והמחוספסת וראיתי כמה שהכינור מבריק ויפה.

*

לא יכולתי להתאפק – הייתי סוגר את דלת חדרי, פותח את הקופסה ומוציא את הכינור כדי לנסות לנגן בו. לא יכולתי לאחוז בו כמו שמנגנים בכינור – הוא היה גדול מדי בשבילי. התיישבתי על המיטה, החזקתי אותו על הברכיים וניסיתי לפרוט עליו כמו בגיטרה. תאמין לי, יומן, הצלחתי להפיק ממנו מעט צלילים מתוך קטעי לחנים שהיכרתי, אבל לא מנגינות שלמות.

*

השכן שגר בקצה גוש הבתים שלנו, professor Fabrioli, הוא מורה למוזיקה. בברזיל קוראים ל-"מוֹרֶה" "פרופסור", גם מורה כהן א' בבית-ספר יסודי הוא professor וכל אדם מכובד הוא doutor (דוקטור), גם אם לא סיים בית-ספר יסודי...

פרופסור פבריולי הוא איש רזה ולבקן, כל שערותיו לבנות לגמרי, וגם גבות העיניים והריסים. עור גופו אדמדם וקשה להבחין בצבע עיניו. לא נעים להסתכל בו, למרות שידעתי שהוא אדם טוב, נעים הליכות, אדיב, שמדבר בקול נמוך ורך.

החלטתי לבקר בביתו, ועשיתי זאת מייד כשיכולתי לצאת מהבית עם הכינור והקשת בקופסה, מבלי שיבחינו בי.

*

"מה אתה רוצה, בני?"

"פרופסור פבריולי, אני נושום, שכן שלך, ואני רוצה שתלמד אותי לנגן בכינור שלי".

"איפה אבא שלך?"

"הוא לא יודע שבאתי אליך ולא צריך לדעת. הוא מתנגד שאלמד לנגן, אבל אני רוצה!"

"טוב, היכנס, נושום, נראה מה אוכל לעשות למענך", לקח ממני את הכינור, שם אותו על השולחן, הזמין אותי לשבת בפינה שלו והתיישב לידי. בדק את הכינור. "כינור יפה מאד, אבל בינתיים גדול מידי בשבילך". סגר את הקופסה.

"תגיד לי, נושום, אתה יודע מה הם תווים?", "לא!". "אלה סימנים מוזיקאליים לצלילים דו-רה-מי-פה-סול-לה-סי. קודם כל אלמד אותך סולפז', קריאה וכתובת תווים. נראה איך אתה קולט".

הוא הביא דף לתווים, בו כל שורה מורכבת מחמישה קווים מקבילים. הוא לימד אותי את שמות התווים לפי מקומם בשורת התווים. כתב כל פעם עיגול במקום אחר בשורה, אמר את שם התו ואני חזרתי אחריו. אחר-כך ביקש שאומר את השם של כל תו שסימן בעפרונו. אמרתי הייתי צריך לחשוב על כל תו, אבל לא טעיתי.

"יוצא מן הכלל, נושום. יש לך תפיסה וזיכרון מוזיקאליים מצוינים!".
המורה כתב סידרה של עיגולים לאורך שורה שלמה ונתן לי ללמוד אותם, כשיעורי בית.
"כשתדע לקרוא את התווים היטב, נושום, חזור אלי".

*

יומני, שיננתי אתמול בכל רגע אפשרי את השיעור והבוקר התייצבתי אצל המורה. הוא השתומם כשראה אותי. "כבר למדת את השיעור שנתתי לך, נושום?".

"כן, פרופסור פברילי, אני יודע לקרוא את התווים היטב".

"בוא, נושום, היכנס ונבדוק". נכנסתי.

התיישבנו בפינה, כמו אתמול. שמתי את הדף המוזיקאלי שלי על השולחן ודיקלמתי את התווים מהתחלת השורה לסופה, בלי עצירה ובלו שגיאה.

המורה ביקש שאקרא מהסוף להתחלה. קראתי. באותה מהירות! ביקש שאקרא תווים שסימן באקראי. קראתי, בלי עיכובים. הוא סובב את הדף שיעמוד הפוך ואמר לי לקרוא. קראתי.

המורה היה המום... "מדהים, נושום, למדת ביום אחד מה שתלמיד אחר לומד בקושי בחודש... אני חושב שאתה התלמיד המוכשר ביותר שלי". "תודה", הנהנתי בראשי, בלי להוסיף מילה. אני חושב שהגזים, אבל שמחתי.

המורה סיכם "אבא שלך חייב לקנות לך כינור קטן". אמרתי לו שהוא לא יסכים.

"בוא, נושום, אני אשכנע אותו". אמר והלך ואני לידו.

*

המורה התווכח בחנות עם אבא. טען שאני מחונן בכישרון מוזיקאלי שחבל לבזבז. "סניור מויזס, אם יש בעיה של כסף, אני מוכן ללמד את נושום בחינם!".

"זה לא עניין של כסף. אנחנו לא צריכים נגן במשפחה. נושום שלנו יהיה מהנדס או רופא. זה מה שהוא יהיה!".

"אין כל ניגוד בין להיות מהנדס או רופא לבין נגינה, ההיפך הוא הנכון. המוזיקה מעשירה את האדם!".

עמדתי בצד ושתקתי, עצוב. שום נימוק לא הועיל. אבא התעקש ולא הסכים.

פרופסור פבריולי עזב את החנות זועף וכועס. אני חושב שלא דיבר יותר עם אבא, אבל כשפגש אותי, תמיד בירך אותי לשלום-בלבביות.

*

פרק 50 – קרקס

יומני, הגיעה אלינו חדשה מרעישה – בא לסאן-פאולו קרקס, קרקס סאראסאני מגרמניה, אחד הגדול והמפורסמים בעולם. אני לא ידעתי בדיוק מה זה קרקס, אבל אבא ידע והחליט שאין להפסיד הזדמנות כזאת – נסענו לסאן-פאולו, לבית הסבים, הוריו של אבא.

אבא קנה כרטיסים להצגת הקרקס וארבעתנו – אבא, אימא, אחותי ואנוכי – הקדמנו להגיע כשעה לפני המועד. היה כדאי – מצאנו מקום ישיבה מצוין בשורה הראשונה של הספסלים.

בעת שחיכינו להתחלת ההצגה, ליצנים וליצניות הסתובבו בקהל, לבדר ולהצחיק.

ליצן אחד – שמנמן עם איפור כבד על הפנים, כובע ובגדים מרופדים גדולים למידותיו – נעצר מולי, התכופף אלי ושאל-לשמי. לא הבנתי את השפה בה דיבר, אבל הבנתי את השאלה מתנועות הידיים והבעות הפנים.

"נושום", אמרתי.

הוא ניסה לחזור על שמי ולא הצליח. גימגם, מילמל צלילים מוזרים לא ברורים עם עיוותי פרצוף מצחיקים ועורר גלי צחוק רם בקהל שישב בקירבתי. הבנתי שמדובר במעשה ליצנות, אבל אותי זה לא הצחיק.

הוא התרומם, הסתכל בי, עשה פרצוף של גועל וסימן ביד לפרידה. החזרתי לו בתנועות בשתי ידיי "לך" והוצאתי לו לשון, "לך כבר". הוא חייך לי חיוך רחב רב-משמעות ושלח לי קריצת עין. החזרתי לו חיוך, מעושה כזה, וכיוון שלא ידעתי-לקרוץ בעין אחת, שלחתי לו קריצות בשתי העיניים.

הליצן לקח משרוקית קטנטונת תלויה על צווארו, נתן שריקה ארוכה והלך...

*

נשמעה תרועה חגיגית של חצוצרה, שכאילו בישרה את בואו של מלך. לא ראיתי אף פעם את בואו של מלך, אך תיארתי לעצמי. כל המבטים הופנו אל הכניסה לזירה, ממנה צעד למרכזה איש רזה וגבוה מאד. הוא צעד על קביים שהגביהו אותו והוסתרו על ידי המכנסיים שהגיעו עד הקרקע. כל הליצנים התרכזו סביבו. כשהגיע למרכז הזירה הוא הכריז בצעקה, בפורטוגזית, לכל הכיוונים "רבותיי וגבירותיי, קהל נכבד. אבקש שקט ותשומת לב – ההצגה מתחילה!" ויצא כלעומת שבא, כשהליצנים אחריו.

*

הווילון בכניסה לזירה נפתח לכל רוחבו ונכנסת שורת פילים בצעדיהם האיטיים הכבדים. התזמורת מנגנת שיר-לכת ותוף גדול מכתוב את הקצב. על כל פיל רוכב איש עם טורבן לבוש בגדים לבנים. כל פיל מחזיק את הזנב של קודמו בעזרת קצה החדק שלו. הם יוצרים מעגל ורוקדים ריקוד פילים, מסתובבים שמאלה וימינה, בהתאמה מופלאה. לפתע הם כורעים על ברכיהם הקדמיות, הרוכבים גולשים מעורפם לקרקע ועוזבים את הזירה, פרט לאחד.

לפקודת האיש בטורבן, הפילים מסתדרים בשורה מעגלית וכל אחד מתרומם על הרגליים האחוריות ושם את הקדמיות על הגב של קודמו. הקהל צוהל ומוחא כפיים בהתלהבות.

הפילים מבצעים עוד תעלולים ויוצאים בריצה קלה.

*

בהמשך נכנסת לזירה שורה של סוסים לבנים, בלי אוכף ובלי מושכות. רתמה מונחת על ראשם ובין אוזניהם-מתרומם מקלון עם קישוט פרחוני. על כל סוס רוכבת נערה לבושה כבלרינה, והנערות מבצעות תרגילים אקרובטיים, כולן ביחד בתנועות אחידות, כשהסוסים רצים ריצה קלה אלגנטית במעגל, אחד אחר השני. מדהים איך שהבנות לא נופלות... איזה שיווי משקל!

הבנות מתיישבות על גב הסוסים, ללא אוכפים. הסוסים יוצאים בריקוד "סוסי" מתואם להפליא, מסתדרים בשורה וצועדים סביב הזירה כמו חיילים במצעד, כאשר כולם מרימים ביחד אותה רגל, לפי קצב שיר-הלכת שהתזמורת מנגנת.

בסיום התרגיל, השורה נעמדת במרכז הזירה, הסוסים מורידים ומעלים את ראשם ואת רגלם הימנית-קדמית – מנופפים לשלום – ויוצאים בליווי מחיאות כפיים סוערות של הקהל.

*

נכנסת להקת ליצנים על אופניים שונים, בשלל צורות ומידות, מתלת-אופן לילד, אופניים עם גלגל ענק קדמי וקטן אחורי, חד-אופן בעל מושב גבוה. כל ליצן והלהטוטים המצחיקים שלו... אחד רכב להנאתו עם פנים מופנים לאחור ובמקום לאחוז בהגה, קרא בעיתון... אחר עמד על המושב ודחף את האופניים בעזרת שני מקלות ארוכים, כמו בגלישת סקי. הליצן האחרון נסע בקורקינט ועורר צחוקים רבים בקהל.

*

הפסקה – מכינים את המופע הבא ובינתיים מסתובבים בקהל אנשים שמוכרים מאכלים ומיצים-מתוך מגשים גדולים.

בזירה, טרקטור עם מנוף גורר מתקן בעל שני גלגלים הנושא גדרות ברזל ארוכות מאד וגבוהות. הטרקטור מתנתק, פורק את הגדרות אחת-אחת ומעמיד אותן. עובדים רבים מייצבים אותן בזריזות וביעילות. עוד שלוש נסיעות של הטרקטור והנה בזירה עומדת מכלאה לחיות ומנהרה להובלתן.

תחילה מגיע זוג אריות, שמתיישבים על שרפרפים גבוהים. למכלאה נכנס המאמן בבגדי שרד צבעונים, כמו מדי גנרל מתקופת נפוליון. הוא החזיק בידו שוט ארוך והצליף בקול רם באוויר, בלי לפגוע בחיות. הן פעלו לפי הוראותיו כשחקנים.

ישבתי מרותק ופחדתי שלפתע אריה יתנפל על המאמן ויטרוף אותו... זה לא קרה. אני בכל זאת לא הייתי בעד שום מחיר עובד במקומו – לא מתוך פחד, אלא מתוך זהירות. מה שבטוח, בטוח. מדוע לסכן את החיים? למען הרושם?

אחרי האריות באו ארבעה טיגריסים, שהציגו בערך את אותם התרגילים. לי הם נראו יותר אלימים ומסוכנים. הם קפצו בגמישות רבה דרך חישוק ברזל בוער באש. ישבתי זבוק לספסל בלי לזוז ונרגעתי רק בגמר המופע.

יומני, כנראה לא נולדתי מאלף חיות. אני חושב שאפילו כלב לא אצליח לאלף... אני מעדיף להתעסק עם בני-אדם. אני יודע שקיימים גנבים, שודדים, רוצחים – מהם אשתדל להתרחק...

*

הטרקטור והעובדים הפילו את המכלאה צ'יק-צ'ק ופרשו רשת חבלים מעל הזירה. נכנסו שני בחורים ובחורה בעלי גוף אתלטי – אקרובטים. הם טיפסו בזריזות בסולמות החבלים מעלה-מעלה עד לטרפזים, התיישבו עליהם וביצעו תרגילים אקרובטיים שונים. בהתחלה לבד, ובהמשך תוך כדי קפיצה באוויר בין טרפז לטרפז והתחלפות ביניהם.

הבחורים נתלו על המוטות בעזרת רגליהם, כשראשיהם כלפי מטה. אחד מחזיק את הבחורה בידיה, הטרפזים מתנדנדים מצד לצד והוא זורק אותה באוויר לידיו-של השני... אני מוריד לרגע את ראשי בפה פעור, לבדוק אם הרשת פרושה מתחתיהם...

אתה יכול לתאר לעצמך, יומני, מה היה קורה אם היו טועים במילימטר בביצועים האקרובטיים?

*

פרק 51 – מלאכים בתהלוכה

יומני, היום קרה לנו מאורע יוצא דופן – לראשונה בא כומר לביתנו, לשוחח עם אימא. איש די צעיר, רזה וגבוה, שהלך עם ראש מושפל ודיבר בלחש, כאילו מתחרט ומבקש סליחה. מה הוא רצה? לבקש שאימא תסכים שרוזיניה אחותי תשתתף בקבוצת ילדות בגילה כ-anjinho (מלאך קטן), בכותונת לבנה ארוכה עד הרצפה, כנפיים

מחוברות לגב, הילה מעל ראשה ונר דולק בידיה. על קבוצת anjinhos ללכת לפני פסל צבעוני בגודל טבעי של הבתולה מריה הקדושה, המחזיקה בידיה את תינוקה ישו, עומדת על משטח עץ מקושט בפרחים, ששמונה גברים נושאים על כתפיהם. אחרי הפסל צועדים כמרים, נזירים ונזירות, ובעקבותיהם ציבור מאמינים, לרוב מבוגרים, שמחזיקים בידם נר דולק. ה- procissão (תהלוכה) תצא בערב מהכנסייה הגדולה, תחצה את כל מרכז העיר ותחזור בדרך אחרת.

רוזיניה אחותי התלהבה מאוד והביעה רצונה להיות anjinho. אימא אמרה שלא בא בחשבון, שאנחנו לא נוצרים, שאנחנו מדת אחרת – היא לא הזכירה שאנחנו יהודים.

הכומר לא הצליח לשנות את דעתה של אימא והלך כלעומת שבא, כנוע ובצעדים קטנים, למרות שלא היה זקן.

רוזיניה בכתה והתעקשה בתוקף שהיא רוצה להיות anjinho. אימא הסבירה לה בסבלנות ורוגע, שאנחנו יהודים ולנו אסור להשתתף בתהלוכות של הנוצרים ולהיכנס לכנסיות שלהם. "אם ככה, תיקחי אותי לכנסייה של היהודים!"

*

שמעתי שמהורים שוחחו בנושא. אימא טענה שעלינו לעבור כמה שיותר מהר לסאן-פאולו, לסביבה יהודית, משום שהילדים לא צריכים להתחנך אצל גויים. אבא הסכים עמה, אבל בינתיים לא היו לו אמצעים כדי לעבור לעיר הגדולה.

פרק 52 – הפרס הגדול

יומני, כשחזרתי היום הביתה מבית-הספר, הבחנתי מרחוק בהתקהלות מול החנות שלנו ושמעתי נגינת חצוצרות. רצתי בכל כוחי לראות מה קורה. עמדה שם חבורה שמחה שכנים, ואנשים זרים רבים וגם שניים-שלושה נגני כלי נשיפה. חמקתי לתוך הבית.



1937. טקואריטנגב, סיום כיתה ג', עם המורה דונה הלנה

"אבא זכה בפרס הראשון בהגרלת הלוטו הממלכתי", אמרה לי אימא, "סכום גדול מאוד של כסף...!".

"אני מבין למה אנחנו שמחים, אבל מדוע הציבור הגדול הממלא את הרחוב ואת חנות כל כך שמח?"

"כי כך הוא העם הברזילאי...".

*

פרק 53 – אנחנו זזים

"מוישי, עכשיו אין לך סיבה להתנגד – אנחנו עוברים לסאן-פאולו".
אבא לא התנגד – הוא הסכים. הכסף שבו זכה יספיק לרכישת בית
ולפתיחת-עסק בסאן-פאולו. התחלנו מיד בהכנות לתזוזה, באריזת
החפצים והרהיטים.

אבא הלך להודיע לבעלת הבית, דונה פפינה, שאנחנו עוזבים. היא
השתוממה, אבל כשאבא הסביר שברצונו לגור בקרבת הוריו הזקנים
שהגיעו מפולין, הסכימה איתו. "אני אתגעגע לסניור נושום..."

*

פרק 54 – המסע לסאן-פאולו

יומן, אני מתאמץ מאוד מאוד להיזכר מדוע לא עברנו מטקואריטינגה
ישר לסאן-פאולו ולא מצליח בשום פנים ואופן. זאת תעלומה בלתי
פתורה אצלי – חידה! לא יודע ולא מבין... אין לי מושג.

1937. ראשית התגוררנו ב-Araraquara, העיר הגדולה ביותר
באזור. פרט לכך שמדובר בעיר גדולה, יפה ונקייה, אינני זוכר כלום
משהותנו בה וכמה זמן בילינו שם...

אני מבקש לציין, יומני, שאתרים רבים בברזיל (ערים, הרים, נהרות
ועוד) נקראים בשמות כשפה האינדיאנית או בשם של קדוש נוצרי, או
בשניהם יחד. למשל, השם המלא של העיר סאן-פאולו הוא São
Paulo de Piratininga. הברזילאים אוהבים להתגדר בשמות
אינדיאנים.

התחנה הבאה שלנו, São Carlos, עיר גדולה בחצי הדרך לסאן-פאולו. אותו סיפור... איני זוכר כלום!

גם מ-Sorocaba איני זוכר כלום! מ-Canpinas אני זווקא כן זוכר משהו, אם כי לא הרבה.

העיר Canpinas היא עיר גדולה מאוד, השנייה בגודלה במדינת-מחוז סאן-פאולו. יפה מאוד, נקייה מאוד. עיר הציפורים והיונים. העירייה כנראה מטפחת אותן ומפזרת מזון עבורן.

המאפיין השני של העיר הוא פולחן דמותו של קרלוס גומס, מוזיקאי וקומפוזיטור שלמד באיטליה ויצר מספר אופרות. המפורסמת שבהן, O Guarani, היא גאוותה המוזיקלית של ברזיל. לא רבים מכירים אותה, כי איננה שיר לקרנבל, אבל כולם מתפארים בה...

בתחילה התאכסנו אצל משפחת בלומברג, ידידים מאוד טובים של אבא, לא ידוע לי מאיפה, עד ששכרנו דירה משלנו. אבא לא פתח חנות משלו – הוא עבד אצל בלומברג.

בתום שלושה חודשים עברנו לסאן-פאולו ובזאת הסתיים מסע הגדודים הכביר והמתמשך שלנו...

הדבר העיקרי שיש לי לומר על המסע הוא שבגללו הפסדתי שנת לימודים.

גם בטקואריטינגה הפסדתי שנתיים של לימודים, כי לא למדתי בכיתה א' ולא בכיתה ב', אבל מכיוון שנכנסתי ישר לכיתה ג' ובאותה שנה השגתי את הרמה של תלמידי כיתתי בקרוא-וכתוב וחשבון, למעשה לא הפסדתי שם כלום.

פרק 55 – המשך הסיפור

יומני היקר, שלוש שנים חלפו ולא דיברתי אתך מאז עזיבתנו את טאקואריטינגה. לא שכחתי אותך! פשוט הראש שלי היה עסוק באלף עניינים ודאגות...



1938. הגענו לסאן-פאולו

כיום, 1940, אני בן שלוש-עשרה, אחרי הבר-מצווה. אני יודע לקרוא היטב, לכתוב די טוב וחשבון לא כל כך, אבל יש לי אבא שיודע מצוין ושעוזר לי. הוא הרי סיים תיכון אוקראיני עם תעודה, היה מנהל חשבונות בגדוד תותחנים בצבא הפולני ומנהל בעצמו את כל פנקסי החשבונות של העסק שלנו, בפיקוח רואה-חשבון.

אנחנו כבר גרים בסאן-פאולו ואני כעת

בחופשת קיץ לפני הלימודים בתיכון. כן, יומני, התקבלתי לתיכון ועוד אספר לך על כך. החופש שלי קצר, כי ברובו עסקתי בבחינות המיון הקשות לכניסה לתיכון שאליו התקבלתי. Colégio Estadual Marechal Floriano Peixoto (Ginásio do Estado) התיכון

יומן ילד יהודי בברזיל

הממלכתי היחידי בעיר. לכן לא נותר לי זמן רב לספר לך את החסר על קורותיי – שלוש שנים האחרונות. אני מצטער שלא יכולתי לרשום את האירועים צמוד להתרחשותם – לצערי יתכן שפרטים רבים נשכחו מזיכרוני ומלבי.

*

פרק 56 – סאן-פאולו

יומני היקר, ברצוני לספר לך קודם כל על העיר הגדולה אליה הגענו ב-1938 – סאן-פאולו, בירת מדינת-מחוז סאן-פאולו.

סאן-פאולו, בעלת מיליון תושבים, מהם שלושים אלף יהודים, שרובם מתגוררים באזור Bom Retiro, בו נמצא ביתם של הורי אבא, הסבים אברום (אברהם) וסבתא אסתר-מלכה.

הבית שלהם די מרווח. אני אוהב את החצר הגדולה, עם עץ המנגו הענקי,



1938. סבים מלכה ואברום בבוסתן בחצר

עליו אני מטפס לפעמים.

Bom Retiro הוא אמנם האזור היהודי הגדול והחשוב בעיר, אבל לא היחידי. יש גם Vila Mariana ו-Braz, ויהודים שמצבם הכלכלי

השתפר, מעדיפים לעבור לגור באזורים יוקרתיים יותר, כמו Avenida Paulista ו-Higianópolis, שבתקופת האימפריה התמקמו בה הווילות של האריסטוקרטים.

סאן-פאולו באמת עיר ענקית, מטרופוליס – שיטחה המוניציפאלי גדול מספר פעמים משל Campinas, השנייה בגודלה אחריה במחוז. במרכזה נימצא האגם Lago Santo Amaro, סכר-מאגר מים בעל מימדים ניכרים, עם חופי רחצה רבים, כמו Interlagos ו-El Dorado, אליהם באים בסופי שבוע לבלות ולהנפש, לשחות ולשוט בסירות שכורות.

לפרברי העניים, כמו Tucuruví ו-Cantareita, נוסעים ברכבת על פסים צרים. דרך Horto Florestal, יער שהוא שמורת טבע מוגנת ומטופחת – מקום אידיאלי לפיקניקים.

במרכז האיזור המאוכלס בעיר בונים, כבר מעל למאתיים שנה, קתדרלה מפוארת, בשיטת ימי הביניים – בעלי מלאכה מעבדים ומסתתים ידנית כל אחת מהאבנים הגדולות. חסרים לה עדיין שני מגדלים.

*

הרחוב בו אנו גרים, José Paulino, אורכו בדיוק קילומטר. איך אני יודע זאת? פשוט – בברזיל השלט הזעיר של מספר הבית נקבע על קיר הבניין בדיוק לפי מרחקו מהתחלת הרחוב. הבית שלנו קרוב לסוף הרחוב – מיספרו 927.



פרק 57 – בית הסבים

בתחילה התגוררנו מספר ימים אצל הסבים, עד שאבא קנה בית בקרבתם. ברכבת הגיעו הארגזים עם החפצים שלנו.

הבית שאבא קנה דמה לבית בו גרנו בטקואריטינגה, אבל ארוך יותר והפרוזדור החיצוני לאורכו היה עשוי מבטון ולא היה מקורה. בחלק האחורי של הבית הייתה חצר קטנה מאוד, גם היא מבטון, שהייתה מוקפת חומת לבנים בגובה אדם. גם מבטון היא החצר הקטנה מאוד בסוף האחורי של הבית, מוקפת חומה בגובה אדם, בנויה מבלוקים. צמוד לקיר המרוחק מקצה הפרוזדור היה מבנה נמוך מלבנים עם גג פח, ובו שלושה תאים – הקטן הוא בית שימוש (עם אסלה וביוב!), בתא הבינוני היו מקלחת-טוש וכיור, והשלישי שימש כמחסן. לידו, אמבטיה מלבנית גדולה מבטון לכביסה.

החנות תפסה שליש מהבית, בחלק שפונה לרחוב. האולם האמצעי שימש כבית מלאכה. בהמשך היו חדר ההורים, חדר שני הילדים, סלון ובסוף המטבח עם דלת לחצר.

מי שברצונו לגשת מהחנות לשירותים, עליו ללכת לחצר דרך כל החדרים והמטבח, או דרך הפרוזדור בחוץ, בו גם דלת לאולם האחורי של החנות ודלת לסלון.

כך היה ביתנו בסאן-פאולו.



פרק 58 – תלמוד תורה

מיד עם הגעתנו לסאן-פאולו אבא רשם אותי ל"תלמוד-תורה", אשר שכן בבית מגורים בעל חדרים רבים. למדו בו כיתות יסוד בלבד. בבוקר למדתי בכיתה ד', בפורטוגזית, עם מורים גויים, לפי תוכנית הלימודים של משרד החינוך הברזילאי. בהמשך היום למדתי בכיתה א' באידיש ובעברית סיפורי המקרא, ברכות ועוד...

הדבר הראשון שהתרחש כשהגעתי ל"תלמוד-תורה" – חבשו לי על הראש כיפת משי שחורה וגדולה, שכיסתה לי את הקדקוד עד הגבות. פגשתי את האותיות המרובעות וגיליתי שבנוסף ליידיש שדיברתי עם ההורים והסבים, יש לנו, ליהודים, עוד שפה, קדושה, שקוראים לה העברעאיש (עברית). שפה זאת דווקא סיקרנה אותי מאוד. הצטרפתי ללימודים בדיוק כשהתלמידים הגיעו לאות "סמך" באלפון – "סוס", "סיס" – והגעתי עד ל-"תו" – "תמר והתמרים". אהבתי את סיפורי המקרא. שינון ברכות על-פה – שנאתי.

הכיתה לא מצאה-חן בעיניי וקשה לי כיום להגדיר מדוע. במיוחד לא סבלתי את אדוני "המוריה" שלנו, בחר צעיר ונמרץ, בעל זקנקן מחודד, לבוש כולו שחורים וחובש מגבעת שחורה. בעיניי הוא היה אלים ומפחיד. פעם שמתי את זרועי על המכתבה והשענתי את מצחי עליה. המורה הפליק לי בעורף, על מנת להחזירני למציאות מהעולם בו ריחפו מחשבותיי. כנראה שלא בכדי הזדהיתי כל-כך עם דמותו של יוסף הצדיק בעל-החלומות... מעשה זה הספיק כדי שאקום ואברח מהכיתה. לא חזרתי אליה.

מנהל "תלמתוריה", כך קראנו ל-"תלמוד-תורה", בא לדבר אם אימא, אבל לא הצליח לשכנע אותה שאחזור. אימא צידדה בי – כנראה

שהעדיפה שאשאר בבית, כדי שתוכל לשמור עלי ולטפל בי. שוב סיפור השחפת, שבגללו הפסדתי גם בסאן-פאולו עוד שנה של לימודים...

*

פרק 59 – בית הספר היסודי

1939. בתחילת שנת הלימודים, הלכתי להירשם לבית-הספר היסודי, לאחר עוד שנה שלא למדתי בבית-ספר, ובעוד חודשיים אהיה בן 12. בית-הספר היסודי העירוני Deodoro Grupo Escolar Marechal da Fonseca, היה בית ספר ממלכתי בקרבת ביתנו, והלימודים בו היו בחינם.

מהכניסה הראשית השתרע אל המדרכה תור ארוך של ילדים עם הוריהם. נעמדתי בסוף, לא לזמן רב, כי המשיכו לבוא אחרי. התור התקדם במהירות.

באולם הכניסה היו 4 שולחנות, מסומנים בשלטים קטנים א', ב', ג' ו-ד'. ניגשתי לפקידה ב-ד' והיא שאלה "עם מי באת?".

"באתי לבד, אני כבר ילד גדול בן תשע" והושטתי לה את תעודת הלידה ותעודת הציונים מטקואריטנגה. אחרי שהיא התבוננה בהם, נתקבלתי לכתה ד'.

הפקידה מסרה לידי דף מודפס בסטנסיל עם מספר הוראות ליום הלימודים הראשון – עלי לבוא לבוש בחולצה לבנה ובמכנסיים כחולים, מדי בית-הספר – ורשימה מה להביא, הספר, המחברות והציוד הנוסף. בחצר התקיים שוק יד-שנייה של ספרי לימוד למכירה

על-ידי תלמידים שלא הצטרכו אותם יותר. ידעתי מקודם על קיומו, כי סיפרו על כך, על כן הבאתי קצת כסף בכיסי. מצאתי את הספר שחיפשתי, במצב טוב למדי ובזול – קניתי אותו. אני חסכן, איני אוהב לבזבז כסף.

בבית אימא קיבלה אותי כגיבור ושמחה בקנייה שעשיתי – התגאתה בחוש המסחרי שלי. לדעתי היא לא צדקה, כי איני מבורך בחוש כזה, אבל לא קילקלתי לה את האשלייה...

מיד לאחר הארוחה, אימא הלכה איתי לחנות לרכוש את הציוד לבית-ספר.

*

פרק 60 – קטטה ביסודי

יומני, ביום הראשון של הלימודים, עם סיום השיעורים, יצאתי מהחצר הגדולה בדרכי הביתה. ליד השער הרחב – דרכו התלמידים נכנסו לבית-הספר ויצאו ממנו – עמד בחורצ'יק קרח, "גברתן" מוצק. בעל-חזות סלבית מובהקת, אני מניח שהוא ממוצא אוקראיני או ליטאי. בעוברי לידו, הוא צרח "יהודי מלוכלך!".

נהגתי כמו שלושת הקופים – לא ראיתי, לא שמעתי, לא אמרתי כלום... – והמשכתי בדרכי שלו ורגוע. התעלמתי כליל מקיומו.

הילדים בסביבה עמדו וחייכו.

*

למחרת חזר המחזה. מעודד מקהל הצופים שהלך וגדל, הבחורצ'יק הגביר את חוצפתו וגידופיו. אני המשכתי בשלי – התעלמתי מקיומו.

יום אחד הוא רדף אחריי והפיל את התיק שלי ארצה.

הסתובבתי באיטיות, הבטתי ישר בעיניו, לרגע נמלכתי בדעתי מה לעשות ולפתע פתאום עשיתי מה שהוא לא ציפה כלל וכלל – זינקתי עליו, תפסתי בחוזקה את צווארון חולצתו בידי השמאלית וכרכתי את רגליי סביב ביטנו. מעוצמת החבטה הוא נפל אחורה ודפק את קודקודו במידרכה. התיישבתי על ביטנו ובלי להרפות את ידי השמאלית הרבצתי באגרופי הימני מכות נמרצות על אפו.

עוברים ושבים מבוגרים הפרידו בינינו, חילצו אותי מידי ועזרו לו לקום – הוא הסתלק וידו על אפו שותת הדם.

הרמתי את התיק שלי מהמידרכה והמשכתי את דרכי הביתה, כאילו כלום לא קרה....

*

בבית סיפרתי להורים מה שקרה ואמרתי להם שרציתי להיות כמו אבא, שעמד איתן מאחורי דלפק החנות שלנו בטקואריטינגה, לא ברח ולא פחד ממנהיג האינטגרליסטים הפאשיסטיים, Plinio Salgado, ההיטלר הברזילאי ימח שמו. לא ברחתי ולא פחדתי – הראיתי לכולם מהי נחת זרועו של יהודי.

*

למחרת לא ראיתי את הבחורצ'יק בחצר בית-הספר בהפסקה. הוא הופיע לאחר ימים אחדים חבוש בראשו ובאפו. הוא לא העז להתקרב אלי.

בכלל, יומני, אף תלמיד לא הפריע לי... התייחסו אלי בכבוד.

*

דרך אגב, יומני, לא פגשתי אף ילדה בבית הספר שלנו. אני מניח שבנות לומדות באגף ניפרד בבניין הענק שלנו, עם חצר וכניסה משלהן. בוודאי בגלל השפעת הכנסייה הקתולית, למרות ההפרדה המוחלטת בין הדת והמדינה הנהוגה בברזיל מאז הכרזת הרפובליקה. הפעם היחידה שפגשתי את התלמידות היה לצילום המחזור השנתי – הבנים ישבו בצד אחד, הבנות בשני והמורים, באמצע.

*

פרק 61 – בשר כשר

יומני, היום אימא הסבירה לי שיהודים אוכלים רק בשר כשר. בערים שגרנו בהן קודם לא יכולנו להשיגו, לכן קנינו באטליז גוי, אבל בסאן-פאולו קיימת שחיטה כשרה.

אני לא הבנתי את כל העסק הזה ואימא לקחה אותי איתה כשהלכה עם תרנגולת לשוחט, שאראה מה זה שחיטה כשרה.

כשחזרנו הביתה, אמרתי לאימא "מדוע לך לשלם כסף לשוחט? בפעם הבאה, תני לי את התרנגולת ואני אהרוג אותה בדיוק-בדיוק כפי שהוא עשה".

אימא התרגזה מאוד, נתנה לי "קניפ" צביטה במקום הקבוע בזרועי הימנית וגערה בי "ניומלי! אל תחשוב אפילו על דברים כאלה..." – לא אחשוב!

*

פרק 62 – פעילות תנועתית

דודי אורון, אורצי, לקח אותי באחד הימים לבית מגורים רב-חדרים, ממש מול בית הסבים, שם התכנסו נערים ונערות יהודיים. צורפת לקבוצה של ילדים בני גילי, כעשרה במניין, בהדרכת המנהל נוח פויגלמן, שהכרתי כאחד מחברי הדוד שנהגו לבקר בבית סבא. התיישבנו במעגל באחד החדרים. שרנו שירים ביידיש, כמו טומבאלאלאיקה, אז דער רבי אלימלך, בין איך מיר ה'חלוצ'ל, רייזעלה, ועוד. אחר-כך שיחקנו משחקי-חברה, שקראו להם משחקי קים (על שם גיבור ספרו של רודיארד קיפלינג) ולבסוף הקריא לנו המנהל נוח, ביידיש, את סיפורו של י"ל פרץ "שלוש מתנות" ושוחחנו על משמעותו. הפעולה מצאה-חן בעיניי וביקשתי מדודי לחזור לקן (כך קראו לבית בו נפגשנו).

בימי ראשון, יום השבתון בברזיל, יצאנו לפעמים לטיול ב- Horto Florestal, חורשה מחוץ לעיר, לפיקניק שקראנו לו "הפלגה". אהבתי את המפגשים האלה וציפיתי להם.

יום אחד באתי פעם לפעולה ומצאתי את הבית פרוץ וריק, רק קירות חשופים. ילדים יהודים מהסביבה סיפרו שאנשי ה-DOPS, הבולשת הפוליטית לשימצה, לקחו את תכולת הבית ועצרו את הבוגרים. הם שוחררו למחרת, בלחץ המנהיגות היהודית בעיר, ששכנעו שפעילותם

אינה נגד המשטר. הבוגרים אמנם שוחררו, אבל הוזהרו שעל פי חוק אסורה התקהלות ללא רישיון המשטרה.

דוד אורצי סיפר לי שמדובר היה בקן של השומר-הצעיר בסאן-פאולו, אליו הוא משתייך עוד מפולין, אשר נסגר בגלל הנהגת Estado Novo ("המדינה החדשה", מעין גרסה ברזילאית של ה-New Deal של רוזוולט...), על-ידי Vargas Getúlio, מין משטר דיקטטורה "דמוקרטית".

*

פרק 63 – השומר הצעיר



יומני, התעניינתי אצל דוד אורצי ב-"השומר-הצעיר". אספתי מידע, אבל חוץ מה שנחרט בזיכרוני מהפעולות המעטות בהן השתתפתי, לא העליתי הרבה בחכתי. נודע לי על מאורע מעניין, שיש ברשותי

תצלומים אחדים שלו שהשגתי מהדוד: הקן לקח חלק ב-Jambury (מפגש צופי בינלאומי), שהתקיים בשנת 1935 בסאן-פאולו, ב-Ibirapuera Parque, שמורת טבע בלב העיר, שכבר סיפרתי עליה.

למפגש הזה באו משלחות צופיות מכל רחבי העולם, אפילו מאוסטרליה הרחוקה. קן השומר-הצעיר בסאן-פאולו הקים מחנה אוהלים והשומרים הופיעו בתלבושת צופית מלאה, עם מוט ("מקל אישי") וכובע Baden Powell. מדי ערב המשלחות השונות הציגו הופעות אומנותיות ופולקלוריסטיות. קן השומר-הצעיר בסאן-פאולו,

המשלחת היהודית היחידה מהתנועה העולמית, הופיע בריקוד הורה סוער, שסחף צופים רבים מהקהל להצטרף למעגלים...

במפגש ההוא קשרו מנהלי הקן קשרים ידידותיים עם אחד המנהיגים הבולטים של הצופים הברזיליאניים, José Theodomiro de Amaral, שנתמנה בשנת 1939 למנהל בית-הספר היסודי הממלכתי בו למדתי. הוא הנהיג בבית-הספר סדרים חדשניים לזמן ההוא והיה לדמות אהודה ונערצת, במיוחד על הילדים.

*

פרק 64 – הפרלמנט של סבא

חלק מבוגרי הקן, החברים של אורצי, שמרו על קשר ביניהם גם אחרי סגירת הקן ונפגשו לעתים קרובות, למרות האיסור, אצל הסבים שלי (אורצי גר איתם). הם באים לקבלת-שבת ולרוב החגים, שהסבים מקפידים לקיימם. במיוחד באו החברים האלה לסדר-פסח ובחג סוכות לסוכה הגדולה שסבא מקים בבוסתן.

כמעט בכל ערב מתכנס הפרלמנט של סבא. החברים של אורצי באים ומנהלים דיונים ערים. בעבר הדיונים עסקו בידיעות מהעיתונים על מלחמת האזרחים בספרד וכעת במלחמת העולם השנייה. הניתוחים האסטרטגיים של ההתרחשויות ופרשנותן גלשו לעתים לוויכוחים פוליטיים סוערים. בעקבות אותם דיונים, הייתי בקי בכל הדמויות שפעלו במלחמת האזרחים בספרד. התמצאתי בגנרלים הספרדיים טוב יותר מאשר בכדורגלני הליגה הלאומית הברזילאית או בכוכבי קולנוע מפורסמים מהוליווד.

*

פרק 65 – מלחמת העולם השנייה

שנת 1940. אני בן 12 ובאפריל ימלאו לי 13. דאגנו לגורל היהודים באירופה (בעיקר בפולין) ועקבנו בדריכות אחר הזרמה של האניות "סנט לואיס" ו-"פאטריה", שחתרו להגיע לפלשתינה. סבא אמר לי שכך הגויים מכנים את ארץ-ישראל שלנו, את ארץ-ישראל מהתנ"ך, ממנה היהודים גורשו על ידי הרומאים, מחריבי בית-המקדש, לפני אלפיים שנה... היהודים לא יוותרו לעולם על ארץ-ישראל, לכן מתפללים ומאחלים בראש השנה "בשננו ברשליים" ("בשנה הבאה בירושלים"). בהזדמנות זאת שמעתי לראשונה על הציונות.

סבא נהג לספר על חלומו שאם ירצה השם, יזכה לעלות לארץ-ישראל, ילך לגן של גפנים, ישכב תחת שיח גפן עמוס אשכולות ענבים, יתפוס בפיו כל פעם ענב מאשכול ויאכל אותו... – נדמה לי שהשם לא רצה!

*

פרק 66 – חדשות מכאיבות

החדשות בעיתונים, שאבא קנה מידי יום וקרא בעצבנות, עוסקות במלחמה באירופה ובמצב היהודים שם והן מכאיבות ומדכאות. סבא, איש מאמין, היה תמיד שופע תקווה. "התגברנו על פרעה, על המן, על הרומאים, על חמלניצקי... – כולם נעלמו! גם היטלר

והנאצים יחלפו מן העולם ואנחנו היהודים נשארים לנצח. עם ישראל חי!

*

צילום אחד מוטט אותנו: חייל נאצי מושך את זקנו של זקן יהודי שמתפתל מכאב. ברקע חלון ראוה עליו צבוע בלבן מגן-דוד ובתוכו כתוב "JUDE". תמונה מחרידה! היינו המומים...

סבא הרגיע אותנו בסיפור הבא:

"באחת הארצות היה למלך יועץ יהודי. שרי המלך קינאו בו ונהגו להקניטו ולהעליבו, אבל המלך דווקא חיבב אותו וסמך עליו. פעם קרא המלך ליהודי להודיע לו שהחליט למנותו לראש כל שריו וביקש ממנו עצה איך לבצע את רצונו כך שהמעשה יתקבל בעיני כולם כצודק. הציע לו היהודי להכריז על תחרות למשרת ראש-השרים: כל מועמד יביא תרנגול, התרנגולים יוכנסו לכלוב ויילחמו ביניהם. בעל התרנגול המנצח יתמנה לראש השרים! המלך נהג כעצתו.

ביום המיועד התייצבו בחצר הארמון שרים ומכובדים בממלכה, איש איש ותרנגולו. תרנגולים אימתניים ותוקפניים, מפלצות אימתניות ממש! גם היהודי שלנו מופיע ועמו אפרוח נלעג. הכניסו את העופות לזירה המגודרת ומיד התנפלו אלה על אלה; האפרוח המסכן של היהודי התקפל באחת הפינות אחוז פחד.

אחרי קרב ממושך ואכזר, נותר במרכז הזירה תרנגול אחד, הגדול והאיום מכולם, פצוע, מרוט כולו, שותת דם.

פתאום, האפרוח זינק ממתבואא על עורפו של התרנגול שהתקשה לעמוד על רגליו ובדקירה אחת בראשו הפילו ארצה, מת!

יומן ילד יהודי בברזיל

...וכך נעשה היהודי לראש כל שרי המלך!

*

יומני, הבנת מה שסבא רצה להמשיל בסיפורו? שהעם היהודי הוא האפרוח הקטן שישרוד לאחר שאויביו ייעלמו. עם ישראל חי!

*

פרק 67 – סבתא מלכה

סבתא מלכה, אסתר-מלכה דודיק, אם אבי, הייתה אישה כפרית פשוטה, טובת-לב, צנועה ושלווה, ללא השכלה פורמלית. בשני דברים הפליאה אותי: איך, בלי ידיעת צורה של אות וסיפורה, התפללה "צאנה וראינה" וחיגה בטלפון לבתה בראנדל, ואיך, מבלי לדעת את שפת המדינה, פורטוגזית, התמקחה עם הירקנים בשוק! סבא וסבתא לא הצליחו כלל ללמוד את הפורטוגזית – בחיק המשפחה דיברנו אך ורק אידיש.

"סבתא, מדוע את פונה למוכרים בשוק בפולנית ולא בידיש? הרי ממילא אינם מבינים מה שאת מדברת".

"הרי הם גויים, לא?", ענתה.

*

יומן ילד יהודי בברזיל

אהבתי את מאכלי סבתא – קרעפלעך, קניידלעך, קנישעקלעך, גפילטע-פיש ווארעניקלאך, רייז-מילעך (אורז בחלב), מרק עוף צה באטריות ועוד כאלה דברים טעימים. פעם הגישה לי סבתא בצלחת ממתעמיה. לקחתי מהשייש מזלג, אך ברגע שהוא נגע באוכל, זעקה הקפיאה אותי במקום, הצלחת נשמטה מידיי והתנפצה על הריצפה לרסיסים.

סבתא הגיחה בבהלה, הרימה את המזלג (הצלחת השבורה והאוכל שהתפזר לא הדאיגו אותה, כנראה) ומיהרה אל החצר, לתקוע אותו באדמה, לשלושה ימים! "שייגין אחד, אינך יודע שאסור לערב פליישיקס (בשרי) עם מילחיקס (חלבי)!", גערה בי.

האמת שלא ידעתי. כך למדתי על קיום הכשרות ואני כבר ילד גדול בן-שמונה! מכיוון שלא הצלחתי להבין את דקדוקי ההלכה, בבית הסבים שוב לא נגעתי באיזשהו כלי מטבח מבלי לברר קודם עם סבא או עם סבתא האם מותר או אסור. חוץ מהתקרית המצערת הזאת, מעולם לא שמעתי את סבתא מרימה-קול; אינני זוכר אותה אי-פעם נסערת כל כך, מתרגזת על מישהו או מעירה משהו למישהו. תמיד נשאתי עמוק בלבי את רגש האשמה שמא אני האדם היחידי בתבל שאי-פעם הוציא את סבתא מכליה.

*

פרק 68 – בית-הספר היסודי

יומני, טרם סיפרתי לך מה שקרה לי בבית הספר היסודי הממלכתי בו למדתי. הייתי היהודי היחיד בכיתה. למרות שבית-הספר היה הממוקם בשכונת Bom Retiro, הריכוז היהודי הגדול בעיר. בין למעלה מאלף תלמידיו, רק ילדים יהודים ספורים למדו בו. יהודי השכונה העדיפו

לשלוח את ילדיהם בגיל כיתות היסוד ללמוד ב"תלמוד-תורה" או בבית-הספר "EscolaRenascença" (בית-ספר "התחייה"). מעטים שלחו את בניהם לבתי-ספר פרטיים יוקרתיים. כנראה שבית-ספר עירוני, עממי, המוני וחינם, כמו זה בו אני למדתי, לא יאה להם.

שלא כבית-הספר 'תלמוד תורה', ששכן בבית מגורים שהוסב לבית-ספר בעזרת שיפוצים ותוספות, התמקם בית-הספר 'התחייה' (Escola Renascença) בבניין שנבנה במיוחד במטרה לשמש בית-ספר. היו בו כיתות מרווחות משני צדי הפרוזדור הקלאסי שחצה את המבנה ונפתח לחצר אחורית גדולה ומרוצפת, מוקפת חומה גבוהה סביב סביב. כיתות יסוד היו קיימות בסאן-פאולו בבתי-ספר יהודיים נוספים. רובם היו צמודים לבתי-כנסת, ששימשו כעין מרכזים קהילתיים.

אם לשפוט לפי רמת השליטה בעברית וביהדות אצל הבוגרים – בית-הספר "לואיס פרייטליך", הוא המתקדם ביותר. בית-ספר זה נמצא ב-Braz, השכונה היהודית השנייה בגודלה בעיר. נהוגות בו שיטות הוראה מודרניות ובוגריו יודעים לדבר בעברית שוטפת.

*

פרק 69 – בתי-ספר יהודים

בכתה ד' הזמינו אותי חברים מהשכונה שהיו תלמידי "התחייה" לפעולות החברתיות ולמשחקים שהתקיימו בשבתות אחרי הצהריים בחצר בית-ספרם. מתוך סקרנות באתי, הצצתי ונפגעתי. בתקופה זו

משטר הדיקטטורה של ווארגאס היה בשיאו והיה מסוכן לקיים מפגשים כאלה בלי רישיון. מנהלי הפעולות, שומרים לשעבר, התקשרו לידידם משכבר, המורה Teodomiro, מנהל בית-הספר היסודי שלי. כאמור, הוא היה מנהיג מכובד בתנועת "הצופים" הברזילאית והם הכירו אותו מה-Jambury עליו סיפרתי. הוא נאות לפרוש עליהם את חסותו ורשם במשטרה את המפגשים האלה כפעולות קדם-צופיות בהדרכתו ובפיקוחו. הוא נהג להופיע לפעמים ולצפות בפעולות, היה מרוצה ממראה עיניו ולא התערב בהן.

עסקנו מרבית הזמן במשחקים צופיים וחברתיים בחצר. הקימונו תזמורת כלי הקשה ונשיפה (תופים וחצוצרות) ואני למדתי לתופף בטמבורין מקצבי צעדה.

*

פרק 70 – צעדת יהודים

ה-21 באפריל הוא יום "הג גילוי ברזיל", על ידי Almirante Pedro Alvarez Cabral, אדמירל פורטוגלי שפיקד על צי של 11 ספינות וגילה את ברזיל ביום הזה, בשנת 1500. למעשה, הוא גילה את ברזיל כפי שקריסטובל קולומבוס גילה את אמריקה... הרי שני מלחים אנונימיים שצפו מראש התורן הגבוה של הספינות ששטו בראש, היו הראשונים שהבחינו ביבשות... בברזיל אומרים "piriquito canta, papagaio leva fama" – כלומר שפיריקיטו, ציפור קטנטונת, שרה יפה ולתוכי המוניטין.

המורה תיודומירו תיכנן בחצר בית-הספר שלנו מפגן ענק של כל בתי-הספר מהסביבה, על תלמידיהם. בית-הספר "התחייה" קיבל ברצון את ההזמנה, "תלמוד-תורה" לא נענה.

*

השתתפות התלמידים הייתה כמובן חובה. בפוגשי את המורה תיודומירו בהפסקת הלימודים מסתובב בחצר, כמינהגו, ניגשתי אליו ושאלתי:
"פרופסור תיודומירו, מותר לי לשאול אותך שאלה?"
"שאל, בני, שאל. בבקשה".

הסברתי לו שעזר רצוני להשתתף עם כיתתי במיפגן, אבל אני מתופף ב-banda (להקת כלי נשיפה ותיפוף) ב-"Escola Rabascença" שם אני חיוני, משום שהתיפוף שלי הוא הנותן את קצב ההליכה. האם תרשה לי להגיע למיפגן עם ה-banda שלי?"
"למה לא? שיהיה לך תיפוף מוצלח", אישר לי ברצון.

*

ביום החג צעדתי עם הלהקה שלי, כחוליית החוד של תהלוכת "התחייה". לפני הלכה ילדה לבושה כולה בלבן, בשימלה קצרצרה, מגפי עור קצרים ומוט עם דגלונים בקצוות, שהעבירה מיד ליד, סיבבה כמו פרופלור, הניעה אותו לכל הצדדים וכשזרקה כלפי מעלה,

בלי שייפול אף פעם לכביש, ראו לה את התחתונים הלבנים... –
חושב שבכוונה.

מה תגיד עליה, יומן, אקרובטית ולהטוטנית אמיתית מעולה, מה
שקוראים "balisa".

לפניה צעדו ילד וילדה נושאי דגלים, אחד הדגל הלאומי הברזילאי,
השני דגל כחול-לבן עם סמל בית-הספר "התחייה". אני בתיפופי
"תְּמַתְרָרְם תְּמַתְרָרְם תְּמַתְרָרְם תְּמַתְרָרְם" שלטתי בקצב כל התהלוכה.
חצינו את כל השכונה היהודית, עד לחצר בית-הספר העירוני.

רעש התופים והחצוצרות הוציא לרחוב הרדום של יום-השבתון את
תושבי הרחובות שחצינו. גוש מלוכד של ילדים, כמו מיצעד צבאי.
הציבור שצפה בנו לאורך המידרכות, ליווה במחיאות כפיים קצובות
את צעדתנו ונגינתנו הנאות. זה היה משהו מרשים: parada (מצעד)
ראשון של בית-ספר יהודי בחוצות העיר סאן-פאולו ואני מניח
שבברזיל כולה... לפי מיטב ידיעתי הייתה זו הפעם היחידה –
והאחרונה.

בחצר עמוסה בתלמידים תפסנו את המקום המיועד לנו. שרנו את
ההימנון הלאומי וההימנון לדגל.

תלמיד, תלמידה ומורה דיקלמו בהתרגשות שירים פטריטיים,
מקהלת תלמידים שרה שיר יפה, המורה תיודומירו השמיע נאום,
שרנו את הימנון הרפובליקה וניגמר הטקס המרשים.

חזרנו כלעומת שבאנו. כשעברנו מול הבית שלי, הורי ואחותי ראו
אותי בפעם השנייה צועד ומתופף במרץ "תְּמַתְרָרְם תְּמַתְרָרְם"
תְּמַתְרָרְם תְּמַתְרָרְם". הם מחאו כפיים ונפנפו לי ביד.

יומן ילד יהודי בברזיל

אין ספק, יומן, זה היה יום גדול בשבילי.

המפגשים השבועיים שלנו ב-"התחייה" נפסקו במפגיע ולא נתחדשו. מדוע? אינני יודע. לי הם חסרים – אני מתגעגע אליהם.

*

פרק 71 – המורה הגברי

בכתה ד', האחרונה, מקום מושבי היה בשורה האחרונה, ליד הקיר האחורי. ישבתי ליד החלון, כך שראיתי את השמיים ואת צמרות עצים בחוץ. ישבתי על כיסא, כי מאחורי לא הייתה מכתבה עם ספסל מלפניה.

השותף שלי למכתבה היה ילד בגילי, אם כי מגודל ונראה שנתיים מבוגר מגילו. הוא היה שתקן וטיפש, ולא שוחחתי עמו. אולי היה מפגר שנשאר שנתיים בכל כיתה. אם לקחת בחשבון שנראיתי צעיר מגילי, היה נראה שפער של שלוש-ארבע שנים הפריד בינינו.

קיבלנו מורה, הגבר היחידי בין עשרות המורות של בית-הספר, Professor Luiz Braga, בעל-שיער שיבה מקורזל, mulato (תערובת של לבן וכוש), כולו רך ואבהי – הערצתי את המורה וכיבדתי אותו מאד. השתדלתי למצוא-חן בעיניו על-ידי חריצותי בלימודים, עד שפעם, בגלל עניין של מה-בכך התהפכה הקערה. הוא פגע בי קשות, הטיח בי עלבונות אישיים וגידף את יהדותי, מבלי להזכיר המילה "יהודי" – הוא השתמש בביטוי "של דת אחרת". ניתקתי מגע ממנו ושוב לא פניתי אליו מיזמתי. מחוץ לכתה התעלמתי מקיומו כליל. בשיעור, אם פנה אלי בשאלה, עניתי בקיצור נמרץ

מופגן "כן, פרופסור" 'לא, פרופסור'. זה הכול. התנהגותי נגעה כנראה ללבן, משום שחשתי בהשתדלותו לפייס אותי. הוא ניסה לפתוח עמי בשיח כאילו כלום לא קרה, אבל לא מחלתי לו.

לא חששתי שיתנכל בציונים שלי – ידעתי שהמנהל תיודומירו מתעניין אצלו על התקדמותי. אני מניח שהמורה היה מודע לכך שהמנהל פורס את חסותו עלי וחשש מעימות איתו. הוא לא נתן לי את הציונים הגבוהים ביותר – גם לא היה מגיע לי, כי חדלתי להתאמץ – וגם לא ציונים נמוכים במיוחד. נאמר שהיה קורקטי.

*

יומני, אספר מה קרה: המורה בראגה נהג מדי סוף חודש בחודשו לחלק לכל תלמיד כרטיס ציונים עם טבלת הישגיו במקצועות השונים ולהכריז על התלמיד המצטיין של החודש. בחודש ההוא, אפריל 1939, הכריז חגיגת שלתלמיד Antônio הניקוד המרבי ובירך אותו על הצלחתו. בבוחני את כרטיסי שמתי לב שסכום הנקודות הרשום קטן מהנכון. הבאתי את הכרטיס למורה וביקשתי לבדוק את החשבון. הוא הכיר מיד בטעותו, התנצל על כך והודיע לכיתה שמסתבר שהתלמיד המצטיין של החודש הוא אני, נושום. עד כאן התנהל הכול לשביעות רצוני, אבל ההמשך זעזע את כל נימי נפשי. בדרכי למושבי, בעוברי ליד חברי הטוב אנטוניו, קרצתי לו בעין, סתם בלי שום כוונה או מחשבה. סתם ככה....

כנראה שהמורה שם לב, משום שנעמד ופתח בנאום גידופים ארסי מלא שיטנה - שפך על ראשי קיתון של גינויים.

אם היה מסתפק בגינוי, סביר שהייתי מכיר בטעותי ועד כמה שאני מכיר את עצמי, מתנצל "אנטוניו ידידי, סלח לי, לא התכוונתי לפגוע בך..." , אבל המורה המשיך שבמצעד בתי-הספר ביום החג הלאומי של המולדת בגדתי בבית-ספרנו וצעדתי עם בני-דתי. כינה אותי "estrangeiro (נוכרי) המעדיף את חברת בני-גזעו על פני ברזילאים אמיתיים", ועוד פנינים כאלו כהנה וכהנה... הוא אף שרבב בהתקפה המילולית שלו את יהודה-איש-קריות, אבל האמת תאמר: על דל שפתיו לא העלה מפורשות את המילה judeu (יהודי). בכל זאת, נאום זה הוא האנטישמי ביותר ששמעתי מעודי!

הייתי המום. דבר כזה לא ציפיתי ממורה שלי כמוהו, שהערצתי. לא ידעתי איך להגיב. לבסוף קמתי מכיסאי, ניגשתי לשולחנו, זרקתי עליו את כרטיס הציונים ואמרתי בקול רם, הבוטה ביותר שהייתי מסוגל, "אני מוותר על הכיבודים שלך!" וחזרתי למקומי, התיישבתי ושילבתי את ידי על החזה וזהו! פניי היו חמוצים, פי סגור בחוזה. בכיתה השתררה דממה.

לפני שהמורה הספיק להגיב, צלצל הפעמון להפסקה. כולנו דהרנו לחצר. עברתי מול המורה בלי להביט בו.

*

עם סיום יום הלימודים הודיע לי השמש – כושי צנום, רגוע ולבבי, שישב בפינה האחורית השנייה של הכיתה, כדי לרשום את הנוכחים ולשמור על המשמעת בכיתה – שעליי להתייצב במשרדו של מנהל בית-הספר. לא ידעתי למה: או שהמורה דיווח משהו למנהל או שהשמועה על מה שהתרחש בכיתה הגיעה לאוזניו בדרך אחרת.

ניגשתי למשרד המנהל בקומה השנייה. טרם הייתי שם. המנהל תיודומירו קיבל אותי עם חיוך לבבי מעורר אמון והציע לי לשבת ליד המכתבה שלו. הוא התעניין בשלומי ושאל מדוע סירבתי להיות התלמיד המצטיין של החודש. סיפרתי לו על הטעות בחישוב הציונים, על קריצת העין האומללה שלי לידידי אנטוניו – עליה אני מצטער ועוד אתנצל בפניו – ועל התגובה הנזעמת והמוגזמת של המורה. הזכרתי לו שהוא, המנהל בכבודו ובעצמו, הירשה לי להופיע במצעד עם ה-banda שלי וסיימתי בהצהרה שמהמורה הזה אינני רוצה כלום, לא מדבשו ולא מעוקצו. המנהל האזין לדבריי ולא הגיב עליהם. הוא לקח ספרון שהיה מונח על השולחן ושאל אותי אם אאות לקבל ממנו שי צנוע: לפני שהספקתי לענות, רשם הקדשה:

'לנושום היקר,

התלמיד המצטיין בכיתה בחודש אפריל 1939

בידידות,

ג'וזה תיודומירו דה אמאראל'

המנהל הושיט לי את הספרון ואף המליץ לי על אחד הסיפורים לקריאה, שהיה מסומן בפיסת נייר. יומני, לא אוכל לבטא במילים מה חשתי במעמד זה. הודיתי לו במבוכה והוא ליווה אותי אל הדלת, ידו על כתפי.

*

*

פרק 72 – האופניים שלי

יומן, שוב קרה שלקוח שהיה חייב כסף לאבא הביא לו פיצוי, הפעם אופניים יפים. הם נראו קטנים במקצת בשבילי, ובכל זאת ביקשתי לקבלם ואבא נתן לי.

טוב, זאת אומרת, יומני, לא כל כך טוב... לאופניים היו חסרים הצמיגים והפנימיות שלהם. אבא הבטיח לקנות אותם, אך כתמיד דחה ליום אחר כי "היום אני עסוק". מדי יום הזכרתי לו והזכרתי, והוא דחה ודחה... לבסוף סבלנותי פקעה ופעם כשהייתי לבד בבית, לא יכולתי להתאפק יותר – לקחתי את האופניים ויצאתי איתם לפרוודור בטון.

בתחילה לא הצלחתי לרכב עליהם ונאלצתי להיתמך הקיר בידי על לאורך הפרוודור, אבל לאחר מספר ניסיונות כושלים, התגברתי על שווי המשקל ונסעתי. אומנם האופניים החליקו על הבטון וכמעט מעדתי, אבל אחרי מספר סיבובים השתלטתי על הכלי.

יומני – כנראה שאין אושר בלי צער – כשהחזרתי את האופניים לחדרי ראיתי שדפנות הגלגלים המחזיקות את הצמיגים התכופפו לגמרי, בגלל לחץ הבטון.

קיבלתי את אבא בבכי תמרורים "אתה אשם, אבא, תראה מה קרה לאופניים בגלל שלא קנית צמיגים!". לא עצרתי את בכיי המר. אבא חיבק אותי "נוחים, אל תבכה – אטפל בתיקון...".

הפעם אבא עמד בהבטחה. הוא לקח את האופניים לתיקון, אך חזר עצוב ומאוכזב. "אין תיקון ואין מה לעשות עם האופניים האלה".

*

בקיצור, יומני היקר שלי, האופניים סיימו את דרכם במשאית האשפה...

אני לא מאמין בקללות, אבל חושד שקללה רובצת על כל המתנות שקיבלתי – מפוחית-הפה "הונר" עם הכפתור, הכדורגל, הכינור והאופניים... נשאר לי רק חצי העיפרון שלי. אולי הוא האשם, מתוך קינאה. הוא לא רוצה מתחרים.

*

פרק 73 – רג'ינה

יומני, אספר לך על מקרה שקצת הביך אותי. התנסותי מביכה במקצת. בשכנות לביתנו גרה ילדה די יפה ועדינה בגילי ושמה רג'ינה. איני זוכר איך התיידדנו. רג'ינה אמרה לי פעם שהיא מתקשה להכין שיעורי בית ושאלה אם הייתי מוכן לעזור לה. הסכמתי, ולפעמים היא באה לביתי עם המחברת. התיישבנו ליד השולחן והסברתי לה מה עליה לעשות. אימא שלה באה פעם לבקר את אימא שלי ושמעתי אותה אומרת "תסתכלי, מירל. איזה זוג נחמד!".

זה הספיק לי – הפסקתי את העזרה בהכנת השיעורים וניתקתי את הקשר עם רג'ינה. לא הייתי מוכן לשידוכים...

*

פרק 74 – מסחר עם נאצים

כמדי יום, סבא אברום ישב על כיסא בפתח החנות. עמדתי לידו והאזנתי לסיפור שלו.

בחור צעיר ניכנס לחנות, תיק שמן בידו. סבא קרא "מוישה" ואבא הופיע מיד.

"מה רצונך, אדוני?"

"האם הזמנת חוטי צמר מחברת "X" בצ'כוסלובקיה?"

"כן, הזמנתי", ענה אבא.

"אני סוכן של החברה. ההזמנה שלך כבר מחכה במחסן בנמל סאנטוס. כדי לקבל את הסחורה, עליך לשלם קודם".

"מה הוא הסכום?"

"כך וכך דולרים עליך לשלם ב-DeutscheBank.

"מדוע בבנק גרמני?"

"הגרמנים הלאימו את המפעל, ששייך כעת לגרמניה".

אבא התרתח מרוב זעם "אני לא מתעסק עם נאצים" וסילק את הסוכן מהחנות. הוא הסתלק מהחנות, מבוהל. אני משער שהמסכן לא הבין למה אבא התכוון.

*

יומני, אני יודע שלא כל המזמינים היהודים של החוטים הצ'כים נהגו כמו אבא. היו יהודים ששילמו בדולרים ב-DeutscheBank, קיבלו

את הצמר... והתעשרו מאוד מאוד, כי מחיר הצמר הרקיע שחקים. מה עם אבא? הוא נאלץ לחסל את העסק ומכר את מכונות הסריגה, כי בלי חומר גלם – אין אפודות צמר...

*

כשאמרו לאבא שהיה טיפש שלא קנה את הצמר, היה מגיב באמירה הברזילאית השגורה "אני עני, עם כבוד רב...". הבעיה שעם הכבוד קשה לפרנס משפחה בכבוד....
למי אבא מכר את המכונות? אני מניח שלייהודי "חכם".

*

פרק 75 – מעשה שלא יעשה

דוד שייקה פתח חנות קטנה לבדים בעיר Baurú, כשעה ברכבת מסאן פאולו. אחיו הצעיר אורצי, שזה מכבר הגיע מפולין, בא לגור ולעבוד אצלו, במגמה ללמוד מהר יותר את שפת המדינה, הוא אמנם למד פורטוגזית בקורס ערב למבוגרים, אבל לא קלט את השפה על בוריה ודיבר פורטוגזית עילגת של "גרינגו". בחנות נאלץ לדבר פורטוגזית, ולא רק אידיש, וכך למד.

אורצי, כחניך נאמן של תנועת "השומר הצעיר" הפולנית, ענד בגאווה על חולצתו את סמל בוגר התנועה, אבל נאלץ להסיר אותו – הגויים חשדו שהוא בלש או סוכן חשאי של מוסד משטרתי...

באתי לבלות חופשה אצל דוד שייקה. בחנותו עבד בחור צעיר, צנום ואדיב. התיידדנו וכשהיה פנוי מהעבודה הקדיש לי את זמנו. היה לו

אוסף בולים באלבום מסודר יפה והוא נהג להראות לי אותם ולספר לי עליהם ועל הארצות שהגיעו מהן. בול אחד גדול וצבעוני משך את מבטי. שמתי לב שהיה על ידו עוד אחד דומה. חשקתי בו, אבל לא העזתי לבקש אותו.

יומני היקר, כאן עלי להתוודות לפניך על מעשה-שלא-יעשה שעשיתי וטרם סיפרתי עליו לאיש. מדוע אני מספר לך? כי אתה יודע לשמור סוד ולי חשוב שתדע עד כמה אני מצטער ומתחרט על התנהגותי הנמהרת והמכוערת... – הפרשה השאירה בזיכרוני צלקת בל-תיעלם! בערב לפני הנסיעה בחזרה הביתה, כשהבחור סיים את יום עבודתו, אינני יודע איזה שד דחף אותי להוציא את אלבום הבולים ולקחת ממנו את הבול שחשקתי בו – רק אותו!

*

בבית, כששכבתי לישון במיטתי, תקפו אותי ייסורי-מצפון, הראשונים ואולי האחרונים בחיי. לא נרדמתי רוב הלילה ובמוחי התרוצצו מחשבות ממששבות שונות – שהמטרה מגיעה לקחת אותי לכלא, שאני בגיהנום ומבשלים אותי בקדירת ברזל מלאת שמן רותח, ש... בבוקר, מיד אחרי ארוחת הבוקר, לקחתי דף נייר וכתבתי מכתב לבחור שלקחתי מאלבום הבולים שלו בול בהשאלה כדי להראותו לחברים, בלי לבקש את רשותו, משום שהוא כבר יצא מהחנות. אני חושב שלא נהגתי כראוי – אני מצטער מאד-מאד על כך ומתחנן בפניו שייסלח לי.

לא הזדמן לי לפגוש שוב את הבחור ואינני יודע אם סלח לי.

יומן ילד יהודי בברזיל

יומני, כיצד עשיתי מעשה נבזה כזה?

*

פרק 76 – פרשה לדיראון עולם

יומני, אני מתלבט אם לספר על פרשה, המהווה כתם לדיראון עולם על העיר סאן פאולו... תשפוט בעצמך אם הפרשה ראויה להירשם ביומן. קח בחשבון שבשכונתנו, בון-רטירו, ילדים בני שלוש כבר יודעים עליה.

בחוזרי מבית הספר, ראיתי מחזה מוזר ברובע שלנו. דלתות החנויות היו מוגפות ובכביש מתרוצצות מאות, אולי אלפי, נשים ערומות כביום היוולדן, מתחבקות ומתנשקות עם גברים, ביניהם חיילים רבים. דבר כזה טרם ראיתי...

אימא חיכתה מאחורי שער הפרוזדור, כי החנות היתה סגורה, וקראה לי בקול שאכנס מהר הביתה. מצידי הסתקרנתי לגבי מה שהתרחש ברחוב...

כשהתיישבתי ליד השולחן לאכול את ארוחת הצהריים שאימא הגישה לי – יתר בני הבית כבר סיימו – היא התיישבה לידי.

לראשונה בחיי, אימא דיברה איתי על נושא שהיה אסור ולא מוכר במשפחתנו – מין!

אימא הסבירה לי מה זאת זונה – "פרוסטיטוטקה" בלשונה – וסיפרה על המחלות שעלולים להידבק בהן בגלגלן.

היא סיפרה לי על "שדכנים" שבאו להציע לצעירות יהודיות באירופה שידוכים עם רווקים במדינות אמריקה, או קבלנים שחיפשו עובדות צעירות לעבודה בבתים יהודים שם, או רווקים שהתחתנו עם צעירות יהודיות מבתים מכובדים.

מסתבר שבאמת כל האנשים האלה לא היו יותר מסרסורים שפלים, שבהגעתם לארצות אמריקה, מכרו את הנשים התמימות לבתי-זונות בכסף רב ושם החזיקו אותן בתנאי עבדות, אנסו אותן והכריחו אותן לשמש שפחות מין, בלי סיכוי להשתחרר ובלי קשר למשפחותיהן, שאיבדו את עקבותיהן לעולם...

*

כשהכינו אותי לבר-המצווה, כפי שעוד אספר לך, יומני, למדתי בסיפורי התנ"ך על רחב הזונה מיריחו על הפילגשים והשפחות של יהודים מכובדים – האבות בתנ"ך ואחרים.

יומני, לדעתי, אם בתנ"ך אנו קוראים על דברים כאלה, אין סיבה שנער בגילי לא ידע מה קורה במציאות, זאת אפילו חובה.

אימא רעדה מהתרגשות שאחזה בה כשדיברה על האירגון "מיגדל", אגודה בינלאומית של אלפי סרסורים יהודים שפעלה כמו מאפיה.

יומני, אני מבין שהפרשה מביכה ומבישה, אך כיצד נמגר את הנגע המחריד הזה אם נתעלם מקיומו, לא נגנה אותו ולא נילחם נגדו? בוש!

דווקא כשמדובר בפושעים יהודים, עלינו להגביר את הזעקה עד לב השמיים. לא רק בנוגע לזוועות כמו אושוויץ ובירקנאו.

לדידי כיום, כנער בן 12, הקלון המכוער האמיתי הוא של הקהילות היהודיות בארצות אמריקה, שבמקום להושיע ולהציל את הצעירות היהודיות המסכנות, התעלמו ממצוקתן, הטיילו עליהן חרם, נידו אותן, הפקירו אותן לגורלן. בושה וחרפה. דיראון עולם לעם היהודי...

*

איך הגיעו כל אותן בחורות לשכונה שלנו?

עיריית סאן-פאולו החליטה לפנות את איזור הזנות במרכז העיר, כדי לסלול במקומו שדירה רחבת-ידיים מפוארת, Avenhda Anhangabahú.

הגד לי, יומני, מה המקום הכי מתאים להעברת 30,000 הזונות, אם לא השכונה היהודית בעיר? כך הפכה בון-רטירו ל-"שכונה של יהודים וזונות".

מדי ערב באו מאות אלפי גברים לשכונה שלנו לספק את יצריהם המיניים, ואף אחד מהקהילה היהודית לא פצו פה וצפצפו. כמנהג היהודים, הם הסתגלו למצב, שיישאר כך כל זמן שיהודי ברזיל ישלימו אתו ויקפלו את זנבם. להגנתם אפשר להגיד, שבתקופת הדיקטטורה של ווארגס קשה למחות ולהפגין בלי לפחד מהמשטר...

*

פרק 77 – מהגר פולני

יום בהיר נכנס לחנות שלנו בחור צעיר, שנראה היה לי שגילו בסביבות עשרים. היה לבוש בבגדים מרופטים, חבוש כובע בעל מצחייה קטנה. הוא פנה לאבא בפולנית, אמר שהוא רעב ושאל בשקט ובנימוס רב אם הוא יכול לקבל משהו לאכול. מדבריו הבנתי רק "פּרֶנְשֶׁה פְּנִייה" (בבקשה אדוני, בפולנית). אבא ריחם עליו וביקש מאימא להגיש לו דבר מה והיא הביאה מהמטבח אוכל בצלחת על מגש. הבחור התיישב על כיסא, בפניה, ואכל בשקט... ובתיאבון. כאשר סיים, החזיר את המגש לאימא, נישק את ידה וניגש לשוחח עם אבא.

הייתי אומר שדיבר בנימוס אצילי, בלחש, כולו כנוע. הוא סיפר שאינו יהודי, שהגיע זה עתה כמהגר מפולין וכל מה שיש לו הוא לבושו בלבד. הוא הראה את דרכו ועוד כמה ניירות לאבא ושאל אותו אם הוא מוכן להעסיק אותו תמורת אוכל, לינה וקצת כסף. "פּרֶנְשֶׁה פְּנִייה", התחנן. אבי, יהודי רחמן, נעתר.

יומני, אין לי מושג כיצד האיש הגיע לסאן-פאולו, שעתים ברכבת מעיר הנמל ודווקא לשכונה היהודית, לבית שלנו.

עבור השינה של הבחור, אבא סידר מזרון, סדינים ושמיכה על ריצפת חדר המלאכה. לא היה לו שום מקצוע, אבל היה מוכן לעשות כל דבר שיבקשו ממנו. אבא הטיל עליו את ניקיון החנות והבית. מדי יום הוא קיבל דמי כיס ומשכורת בסוף השבוע.

כך הבחור המשיך לעבוד ולגור אצלנו. לאחר מספר שבועות עזב ולא ראינו אותו שוב.

*

פרק 78 – אישה פולנייה

יומני, אם סיפרתי לך על בחור פולני, אוסיף משהו גם על איזו אישה פולנייה, שאבא שכר כדי לעזור לאימא במלאכות הבית, על מנת שהיא תוכל להתפנות ולהחליפו בחנות.

הייתה זו גוייה פולנית גמלונית, חזקה ונמרצת, לא צעירה ולא זקנה. עובדת יעילה מאוד, שהשתלטה מהר על עבודות הבית.

הכול היה טוב ויפה, חוץ מהעובדה שהיא לא ידעה כלל לדבר בפורטוגזית ולא חדלה במשך כל היום מלפטפט בפולנית... עוד לא ראיתי דבר כזה – "פטשזי פזסקה" ללא הפסקה והפוגה!

פתאום גם אימא החלה לדבר פולנית. בתחילה רק עם העוזרת, אבל כעבור זמן מה דיברה רק פולנית, עם כולם – עם אבא, עם הפועלים ואפילו איתנו הילדים. לא ידענו מה היא רוצה מאיתנו, כי לא הבנו פולנית. בביתם של הסבים, שאיתם חייתי בפולין, דיברו רק אידיש. אבא נבהל, יומני, מיהר לפטר את הפולנייה...

*

*

פרק 79 – נישואי תערובת

בנו של חבר של אבא למד באוניברסיטה והתיידד עם
סטודנטית כיתתו, לא יהודייה. הם התאהבו והחליטו
להתחתן. משפחתו התנגדה נמרצות לנישואיו, לא השתתפה
בחתונה והחרימה את הזוג. האב לא יכול היה לשאת את
הבושה, לקה בדיכאון עמוק והתאבד – קפץ מחלון דירתו
בקומה השנייה.

הטרגדיה הזו הידהדה זמן רב בקהילה היהודית.

לדברי אבא, המתחתן עם "שיקסע" (כינוי באידיש עבור לא-
יהודייה) צעירה, סופו שיחיה עם "אן אלטע גויע" ("גויה")
זקנה) – כה אמר אבי!

*

פרק 80 – מר פילניק

לניצול הציוד לגזירה ולתפירה, אבא עבר לקונפקציה, ייצור חולצות
ותחתונים לגברים – לשם כך לא נזקק לציוד נוסף. לרכישת בדים לא
חסרים ספקים סורים-לבנוניים, שהתמחו ביצירתם.

*

בתחילה אבא התקשה במימון והפעלת העסק החדש – רכישת בדים ותשלום משכורות העובדים עד שיכנס כסף... הוא חיפש שותף עם כסף ומצא את מר פילניק, אינני יודע כיצד ומנין.

מר פילניק, חייכן ונעים הליכות, הכניס חידושים שלעולם לא היו עולים על דעתו של אבא. ראשית חוכמה, הזמין שלט גדול מעל הכניסה לחנות "בית-חרושת לחולצות פילמן (פילניק & מנדל בע"מ)".

שים לב ליצירתיות של האיש, יומני – להגדיר את העסק "בית-חרושת" למרות שהיו ארבעה עובדים בלבד, כולל אבא. אבא שכר גוזר, אבל לתפירת החלקים הגזורים העסיק תופרות שעבדו בביתן. חוכמה שנייה, טלפון! אל יראה הדבר קל בעיניך, יומני – להשגת טלפון צריך לדעת את מי "לשמן" ואיך...

הוא קנה שולחן-כתיבה גדול לעצמו ועוד אחד, קטן יותר, צמוד לשלו, עבור המזכירה ששכר.

מר פילניק לא נקף אצבע כלל וכלל בייצור או בחנות – תפקידים אלה נפלו כולם על הכתפיים של אבא. הוא ומזכירתו – צעירה ממושקפת לא כל כך יפה, אך כנראה יעילה – ישבו והמתינו.

כאשר הטלפון צילצל, המזכירה הייתה עונה "המתן קצת, בבקשה. מר פילניק מיד יענה" וכעבור זמן מה, מעבירה לו את השפופרת.

מר פילמן התנהג כאילו הוא המנכ"ל של "ג'נרל מוטורס" ואבא לא יכול היה לשאת זאת. לכן השתדל כמה שיותר מהר לפרק את השותפות.

כפי שהסתבר בדיעבד, מר פילניק צדק ולא אבא...

*

למר פילניק בן שסיים את הלימודים כמהנדס בניין. באמצעותו מר פילניק הקים את "Empresa de Construção Aranha" "céus", יזמות לבניית גורדי-שחקים, שבנתה את המיגדל העגול למגורים הראשון במרכז העיר, בעל 20 קומות. מניין השיג את התקציבים למימון הפרוייקט, אינני יודע...

מר פילניק נהיה לעשיר מופלג, אבא שלי נישאר עני בעל כבוד רב!

*

פרק 81 – זלמן גימלפארב

השותף השני היה אדם מעניין, גבוה ורציני, המרכיב pince-nez, משקפי-צבט המוחזקים בעזרת האף בלבד, והיה מתהלך במפעל ובחנות, זקוף כמו קצין פרוסי, בלי לעשות כלום – רק הסתכל. אפילו לא ענה לטלפון, כי לא ידע פורטוגזית. הדבר היחיד שכן עשה, להחליף את השלט מעל הכניסה לחנות ל-"בית-חרושת לחולצות הוליווד" ... למה "הוליווד"? כי מצלצל טוב. למה לא "גימלפארב & מנדל"? כי לא מצלצל טוב!

*

גימלפארב היה שארית הפליטה שברח מפולין. אישתו, בניו וכל משפחתו נטבחו על ידי הנאצים – נעלמו בלי להשאיר זכר. רק הוא שרד.

היה לו קצת כסף, מה שמסביר את השותפות עם אבא שלי. השותפות הזו לא הייתה יכולה להחזיק מעמד, משום שחוץ מלהתהלך ולהסתכל, לא עשה כלום!

גם לאחר פירוק השותפות, המשיך גימלפארב להתקבל יפה בביתנו – כולנו חיבבנו אותו והוא חש אצלנו כבביתו.

בפיו הייתה שגורה המימרה באידיש "עסק שלא הולך, שיישרף!". עוד ניווכח שצדק.

*

היה לו קרוב משפחה בדרום ברזיל שייצר סוכריות "פוטבול" הסוכריות הכי נפוצות במדינה. לכל סוכרייה צורפה תמונת שחקן כדורגל. תמורת 50 תמונות הילד האספן קיבל אלבום להזבקת התמונות, לפי קבוצת השחקנים. הממלא את כל האלבום זכה באופניים, במצלמה או בפרס אחר. מיליוני ילדים אספו את התמונות, אבל רק עשרות קיבלו פרסים... ברור שתמונות אהדות היו נדירות להשגה...

גימלפארב התלהב מהרעיון והקים עסק דומה.

*

הוא שכר מחסן על ידינו ושם החלו לייצר סוכריות, בהן תמונות שחקני קולנוע מפורסמים.

העסק לא צלח – "כוכבי" קולנוע אינם משחקים כדורגל, אז מה הם

שווים?

בדיוק כשגימלפארב היה בחופשה מחוץ לעיר, פרצה דליקה במחסן שלו, שבער כמו מתבן קש... תבערה כזאת לא ראיתי מימיי...

*

הכול היה מבוטח וגימלפארב יצא נישכר. הוא מצא אישה עשירה מריו דה ז'ניירו, הם התחתנו והוא עבר לגור אצלה. לא שמענו יותר ממנו. חבל...

*

פרק 82 – פורד דגם 1937

דוד איגנסיו (Ignácio), בעלה של דודה גיטה, אחות אבי, קנה אוטו שחור "פורד דגם 1937", הרכב הראשון במשפחתנו. סנסציה! הדוד הזה, החביב, היה מתאגרף-בוקס מקצועי בהיותו רווק. לאחר קרב נגד מתאגרף כושי שהנחית עליו מכות רצח ושבר את אפו, לא היה מסוגל לחזור יותר לזירת ההתגוששות והתחתן עם דודה גיטה. ביום שקיבל רישיון נהיגה, דוד איגנסיו החליט לחנוך את האוטו שקנה והחנה בינתיים במוסך.

בערב הביא את הרכב לבית הסבים והזמין אותנו לנסיעת הבכורה של האוטו שלו.... סבא עם מקלו ואני התיישבנו במושב הקדמי ליד הנהג החדש. אני ישבתי לחוץ ביניהם, רבע מהטוסיק שלי בכיסא של סבא, רבע השני בכיסא של הנהג והחצי האמצעי הנותר, באוויר. לפני רגליי ידית ההילוכים.

אימא ישבה עם רוזיניה על ברכיה, דודה גיטה וסבתא מלכה ישבו
במושב האחורי... וקדימה לדרך!

*

אציין, יומני, שהנסיעה בתחילה הייתה חלקה, רק שלא יכולתי לזוז.
טיפסנו במעלה, אולי העלייה הכי משופעת בעיר, עד שהגענו לפיסגה,
ושם דוד איגנסיו סובב את האוטו כדי לרדת ולחזור הביתה.

ירדנו וירדנו ללא תקלה ולפתע פתאום, אינני יודע מה קרה – האוטו
שלנו חשב שהוא מטוס והחל לעוף...

מה זה מהירות, יומן – במהירות כזאת האוטו שלנו היה מנצה בכל
מרוץ מכוניות בעולם! דוד איגנסיו נילחם עם ההגה בגבורה, בכדי
למנוע התנגשות ברכבים שעקפנו ביעף ולהתחמק מהתנקשות חזיתית
באלה שעלו לקראתנו. אני חושב שרק הודות לכך שהיה מתאגרף-
לשעבר היה לו את הכוח למשימה.

פתאום שמענו חריקה רועמת של הגלגלים על הכביש והאוטו הסתובב
בבת אחת, היפנה את חזיתו לכיוון העלייה... ונעצר! הרגשנו ריח
חריף של גומי שרוף הנודף מהצמיגים! איזה מזל שלא התהפכנו...

יומני, אם יש נס בעולנו, זה מה שקרה לנו – חמישה מבוגרים ושני
ילדים שנסענו ברכב יצאנו מהתקרית ללא פגע. לא הספקנו אפילו
להיבהל...

"צאו מהר מהאוטו, לפני שתגיע המשטרה", צעק הדוד. פתחנו את
הדלתות וברחנו אל המדרכה כל עוד נשמה באפינו. התנשפנו בכבדות

עד שנרגענו וחזרנו הביתה, ברגל – לא נורא, רק חמישה-שישה קילומטרים הליכה...

*

אני יודע היטב איך אימא, אחותי ואני הגענו... קשה לי לתאר לעצמי איך סבא עם המקל וסבתא הצליחו ללכת את כל הדרך לביתם... כך היתה, יומני, חנוכת האוטו הראשון במשפחה, "פורד דגם 1937", בידיו הנאמנות של נהגו המהולל, המתאגרף-לשכבר דוד איגנסיו. חווייה בלתי נשכחת!

*

פרק 83 – בילוי בימי ראשון

יומני היקר, בימי ראשון, שבתון בברזיל, נהגנו לבלות מחוץ לבית, אלא אם כן מישהו מאיתנו היה חולה. לרוב יצאנו לפיקניק של יום שלם במחנה השדה של המועדון היהודי "מכבי", על גדת הנהר Tietê, באזור של מועדוני הספורט הגדולים בעיר. ליד הנהר פרשנו על הדשא שמיכה גדולה, שם ישבנו וגם אכלנו מטעמים שאימא הכינה, שוחחנו ונחנו. במחנה היו מגרשי ספורט – כדורגל, כדור-יד, כדורסל, טניס, מסלול ריצה, מתקני אתלטיקה ומתקנים למשחקי ילדים. אחותי ואני השתוללנו ולא השתעממנו לרגע...

*

לפעמים נסענו לבלות בחוף הים של סאנטוס, הנמל של מדינת סאן-פאולו. נסענו ביום שבת בערב והתאכסנו בפנסיון היהודי בריקמן, ברחוב הקרוב לים. אחרי ארוחת הערב, שוחחתי עם אחד האורחים שהתיישב לידי על הספה. אני פטפטן כזה שמדבר ומתיידד עם כל אחד.

על השולחן הנמוך לפנינו היו מונחים משחקים.

"אתה יודע לשחק?", שאל.

"דמקה, דומינו וקלפים (רמי ו-21) אני יודע. שח, לא.

"טוב, נשחק דמקה", הציע. הסכמנו.

סידרנו את הכלים על הלוח. הסכמנו שחייבים "לאכול", גם אחורנית, כללים שלמדתי מסבא. כדי לקבוע מי יתחיל, לקחתי כלי אחד מהלוח, הסתרתי את שתי ידיי מאחורי הגב ואחזתי בו ביד אחת. הצגתי את שתי ידיי הסגורות לידיד החדש שלי וביקשתי שיבחר. הוא התלבט ובחר נכון.

"אתה המתחיל" אמרתי והחזרתי את הכלי בידי למקומו בלוח.

מה אגיד ומה אומר לך, יומני? ניצחתי בכל המשחקים! ידידי המובס, כשנפרדנו ב-"לילה טוב", טפח על כתפי ואמר "אתה אלוף בדמקה". חייכתי בצניעות...

*

למחרת בבוקר מצאתי את הידיד החדש שלי יושב על ספסל ליד דלת הכניסה לפנסיון. התיישבתי גם כן. שמתי לב שלידו תיק עור פתוח, מלא מכתבים. הוא מיהר לסגור אותו.

"מה אתה עושה?" , התעניינתי לדעת, כי הרי סקרן כמוני אין...

לאחר שהשביע אותי לשמור סוד ולא לגלות לאיש, אפילו לא לאבא שלי, סיפר לי שהוא מצנזר מכתבים באידיש, מטעם ה-DOPS, המשטרה הפוליטית.

"מה?" , התחצפתי, "אתה אינך מתבייש להלשין על יהודים?".

הוא הבטיח לי בהן צדקו שמעולם לא הלשין על איש ולא הפליל אף אחד. הוא ממלא נאמנה את תפקידו בצביעה באדום של מה שאסור לכתוב – ביקורת על המשטר. לאחר מכן הוא מחזיר את המכתב למעטפה וסוגר אותה במדבקה של הצנזורה. זה הכול! הוא אינו מוסר הלאה את מה שקרא.

האמנתי לו, אבל ליתר ביטחון החלטתי להיזהר ממנו...

*

פרק 84 – רכיבה על סוס

אבא אהב להשתכשך בים. הוא לא נכנס למים העמוקים חס ושלום – היה לו מספיק גובה המים הרגועים עד לשוקיים. אם בא גל גבוה, המים הגיעו עד הכתפיים לכל היותר.

אני לא העמקתי יותר מאבא. להגיד שלא פחדתי כלל מהים, יומני, יהיה קצת שקר – הים והגלים נראו לי תמיד משהו גדול ואימתני. בכל

זאת הייתי מתגבר ונכנס עד העומק שאבא הגיע אליו, ממתין לבואו של גל גבוה ואז שכבתי בתוכו עם הידיים מושטות קדימה, כדי לצוף על פני המים – המערבולת של הגל סחפה אותי עד החוף. כייף-חיים! קמתי וחזרתי על התרגיל מספר פעמים...

אימא לא העזה להיכנס לים. היא התיישבה במים הרדודים, שבקושי כיסו לה את השוקיים בישיבתה, והתיזה מים על גופה, עד הצוואר. אחותי נשארה לידה, קפצה והשתוללה סביבה.

*

כשהתיישבנו לנוח על מחצלת שפרשנו על החול, ראיתי מכלאה מגודרת ברשת ברזל ובה סוסים להשכרה. ניגשתי לראות את המחירים, חזרתי ואמרתי לאבא "אבא, אני רוצה לרכב על סוס. רבע שעה..." . הוא שאל כמה עולה ונתן לי את הכסף. רצתי לאחראי על הסוסים ומסרתי את הכסף לידו.

"תבחר איזה סוס אתה רוצה".

לא הצטרכתי להתלבט – סוס אחד משך את לבי. אהבה ממבט ראשון... סוס תמיר, חום-אדמדם, יפיפה, שהתהלך באלגנטיות במכלאה, כאילו הוא נסיך המודע לחשיבותו. אף פעם לא ראיתי נסיך, אבל תיארתי לעצמי.

"דע לך. ילד, שבחרת בסוס הכי טוב שלי". הייתי מבסוט – כנראה, יומני, שבסוסים אני מבין.

האחראי נכנס למכלאה, תפס את הסוס בשערות, הכניס לפיו מתג שעליו קשורות מושכות. הוא הוציא את הסוס החוצה והידק את

האוכף על גבו בעזרת חגורה רחבה שנקשרה מתחת לבטנו. אחרי כן, הרים אותי במוותניים והושיב אותי על האוכף. לבדי לא הייתי מצליח לעלות על סוס כזה גבוה.

ישבתי על הסוס והאחראי התאים את הארכובות לרגליי היחפות לבשתי רק בגד ים. הסתכלתי אל הקרקע וחשתי כאילו אני על פסגת הר האוורסט בהימליה או בתצפית העליונה של מגדל אייפל בפאריס. לא הייתי אף פעם במקומות האלה, אבל ראיתי תמונות. הרגשתי מתוח, אבל תאמין לי, יומני – פחד לא פחדתי!
"כבר רכבת על סוס, ילד?"

"לא. זו הפעם הראשונה."

"אסביר לך את הכללים. כדי שהסוס ילך, דפוק קלות עם רגלייך על בטנו, נער את המושכות בעדינות והגד "די-יאו". לעצירה משוך את שתי המושכות ביחד – לפעמים צריך קצת בכוח, אבל היזהר לא להכאיב לו בפה, ואמור לו "אויסה". כדי לפנות ימינה, משוך במושכה הימנית ושמאלה, את השמאלית. זה הכול ובהצלחה. כך למדתי "על סוס אחד" את כל תורת הסוסים.

דפקתי קלות עם הרגליים על בטנו של הסוס, ניערתי קלות את המושכות, אמרתי בקול "די-יאו" והספינה הפליגה, כלומר הסוס יצא לדרך, לאט, במתינות. המתח שלי עלה ולבי פעם כמו הפעמון בקתדרלה. נדמה לי שהסוס ניחש את מצבי הנפשי וניזהר שלא להפיל אותי – שמעתי שהסוס הוא בהמה פיקחית בעלת חושים חדים, במיוחד חוש השמיעה.

לאחר זמן מה, התאוששתי – המתח פג, צלצול הפעמון בלב נחלש, נרגעתי בשלווה, נהנה מהרכיבה, בביטחון, כאילו בחיי לא עשיתי דבר אחר חוץ מרכיבה על סוס.

בדרך הרהרתי בליבי אם הייתי מוכן לרכב גם על עורפו של פיל, כמו היהודים חובשיה טורבן בקרקס. אני לא יודע – עוד לא ניסיתי... ואם תהיה הזדמנות – אנסה? אולי כן ואולי לא! נחיייה ונראה.

כאשר הגענו לגבול החוף שלנו – תעלת ניקוז שהזרימה מים דלוחים לים – משכתי במושכה אחת כדי לסובב את הסוס ולחזור חזרה. הוא ציית והסתובב ולא חיכה שאגיד לו "די-יאו" אלא מיהר "הביתה", למכלאה. הוא לקח את הפיקוד לרגליו – במקום שאנהג בו, הוא נהג בי.

המהירות של הסוס לא נעמה לי ומשכתי במושכות בכדי להאט אותה. שוב הסוס ציית והתקדם לאיטו.

למה למהר? החיפזון מהשטן. אינני בוקר הבורח מכנופיית שודדים או מלהקת אינדיאנים פראיים המנפנים חניתות בצעקות, כמו בסרטי קולנוע על המערב הפרוע. אני סתם רוכב שטרם הגיע לשלב הזהירה...

בדמיוני ראיתי את עצמי רוכן צמוד לצווארו של סוס זוהר בכל עוצמתו בריצה מטורפת במרוץ סוסים... אנחנו ניצחנו, הגענו במקום ראשון – הכול בדמיון, כמובן.

עברנו מול הוריי, שישבו על מחצלת על החול וראיתי שהם מביטים בי. כאשר עברתי על פניהם בפעם הראשונה הייתי מתוח מכדי לסובב את ראשי לעברם ולא הבחנתי בהם. כעת כבר הייתי מספיק בטוח

ברכיבה כדי לסובב את ראשי כלפיהם, להחזיק את המושכות ביד אחת ולנופף להם ביד השנייה.

האחראי על הסוסים קיבל אותי בחיוך "נו, איך היה?". "מעולה!", עניתי.

*

האחראי הוריד אותי מהאוכף והעמיד אותי על הקרקע. חשתי שחרזרת – אני עמדתי יציב ואיתן, אבל העולם הסתובב מסביבי. עצמתי את העיניים לרגע וכשפקחתי אותן העולם כבר התייצב.

נגשתי להיפרד מהסוס, שבינתיים הורידו מעליו את האוכף. ליטפתי את צווארו, חיבקתי את ראשו וגירדתי קלות מעל נחיריו. הוא לא התחמק ממני, לא אז כלל. הרי כבר היינו ידידים טובים,

כבר אמרתי לך, יומני היקר, שאני מתיידד בקלות עם כולם – גם עם סוסים..

*

פרק 85 – השיט ב-"אל-דורדו"

היינו נוסעים לבלות בימי ראשון גם למקומות אחרים. סאן-פאולו, כפי שכבר סיפרתי לך, יומני, עיר מטרופולין ענקית ולא חסרים בה אתרי בילוי – פארקים – Cantareira (הפארק העירוני הגדול בעולם), Horto Florestal (חורש שהיא שמורת טבע, מבוקשת לפיקניקים), Ibirapuera – והאגם הענק Santo Amaro, שחופיו המפורסמים הם Interlagos ו-El-Dorado.

המונים מבקרים ב-Interlagos בימי ראשון. מתוכנן שם איזור של בתי נופש. אני יודע שאבא קנה שם מגרש בתשלומים, שנפרשו על פני שנים רבות, אבל אינני יודע אם הצליח להשלים את כל הסכום ולקבל שטר בעלות.

*

חוף El-Dorado היה הרבה פחות פופולרי, אך היה זה מקום יפה מאוד ואהבנו לבקר בו. בסך הכול עמד שם בניין אחד בלבד, עשוי עץ. הוא השתייך למשפחה גרמנית, בלונדינים עם עיניים כחולות, שהפכו את הסלון למסעדה ובר. האישה בעצמה בישלה והגישה ארוחות טעימות. הבעל עמד בקופה ומכר משקאות. אבא אמר שהם אנטישמיים, אבל לא חשתי שום עוינות כלפינו. ההיפך – הם היו תמיד אדיבים וחייכנים.

אבא נהג להשכיר מהם סירת משוטים לשייט באגם. אבא היה מסכים שאשיט אותה. ישבנו בה כולנו – אימא הצטופפה עם אחותי במושב האחורי, אני במושב ליד המשוטים ואבא בינינו, עם הפנים אליי. בהתחלה אבא הרשה לי להשיא את הסירה. חתרתי במרץ במשוטים הגדולים והכבדים עד שאפסו כוחותיי, ואז אבא החליף אותי. נשמת לרווחה...

*

לאבא התחשק לנסוע לריו לבקר חבר מעיירת הולדתם בפולין, קולקיי. הם היגרו לברזיל יחד באותה אונייה. הוא כתב לו מכתב והגיע מענה ממנו המזמין את אבא לבוא להתאכסן בביתו. אמרתי לאבא שגם אני רוצה לנסוע. הוא לקח אותי.

נתקבלנו בלבביות וחמימות ובילינו אצלם בנעימים שלושה ימים.

הם התגוררו בבית בן קומתיים, עם חנות רהיטים בקומת הקרקע. היה זה מבנה פשוט, אך יפה מאוד בעיניי, ששכן קרוב ל-Itanarati, ארמון ממשלתי גדול.

לאבא ולחברו היו הרבה נושאי שיחה, אבל בכל זאת הצלחנו לבקר בשלושה אתרים. לגן הבוטני החבר ליווה אותנו. היה זה גן ענק, מטופח ומרשים, עם צמחייה ועצים מכל ברזיל. אבא לא התעניין במיוחד בגן, אך בעיני מצא חן ה-"ויטוריה רג'יה" שמקורו בנהר אמזונס – הפרח הכי גדול בעולם שצף על מי הנהר. שמעתי שנמר יכול לעמוד עליו בלי לשקוע...

יומני היקר, על ה-"הכי גדול..." יש לי מה לומר לך – זהו מנהג ברזילאי להתגאות בדברים הברזילאים שהם "הכי גדולים בעולם". למשל, הקפיברה, חיה שגודלה ככבש שמן, היא "המכרסם הכי גדול בעולם" והסוקורי "הנחש הכי גדול בעולם". אני חושב שלאומיותו של הברזילאי סובלת מנחיתות מתסכלת בגלל שברזיל והאמזונס הם המדינה והנהר "הכי גדולים" ... בדרום-אמריקה בלבד!

לדידי, הברזילאי הוא הפטריוט הכי גדול בעולם – על כך אין לית מאן דפליג.

*

עלינו ברכבל לפסגת ההר "Pão de Açúcar" (לחם הסוכר), שקרוי כך משום שצורתו כחצי-כיכר לחם עומדת. מדוע "סוכר" איני יודע.

עלינו גם בקרון פתוח בצדדים, שהעפיל על מסילת ברזל לפסגת הר Corcovado. על פסגת ההר עומד הפסל הענק של ישו בידים פרוסות, סמל העיר. הפסל הוא מתנה מצרפת, ממש כפי שפסל החירות, סמל העיר ניו-יורק וארצות הברית כולה, גם הוא מתנת צרפת.

יומני, קטונתי כדי לתאר את הנוף המשתרע לרגלי שני ההרים האלה.

*

פרק 87 – הכניסה לתיכון

ב-1939. לקראת סוף כיתה ד' בבית הספר היסודי שוחחתי עם אבא ואמרתי לו שהפסדתי שנות לימוד רבות מדי ואיני רוצה להפסיד עוד שנה לפני התיכון. לכן ברצוני להשתתף בקורס מיוחד להכנה לבחינות הכניסה לתיכון הממלכתי בעיר, היחידי שהיה חינם. בחינות הכניסה קשות מאוד, כי רק חמישית מהמועמדים מתקבלים. מקובל ללמוד שנה שלמה בקורס פרטי להכנה, הנקרא "cursinho". זהו קורס לתלמידים שכבר סיימו את בית-הספר היסודי, לפני תחילת לימודיהם בתיכון.

הלכתי עם אבא ל-"cursinho" שמתקיים בשכונה שלנו, בכיתה אחת של 30 תלמידים, כולם יהודים, עם מורים, האחים רודולפו ואיזאק.

רודולפו אמר לנו שהוא מוכן לקבל אותי לקורס שלו. לא הופתעתי מכך, מכיוון שהלימודים היו בתשלום. יחד עם זאת הוא הזהיר אותי שבשלושת החודשים עד הבחינות, סיכויי ללמוד את כל החומר ולהצליח הם קלושים, במיוחד שעדיין לא סיימתי את בית-הספר היסודי. אמרתי שלא איכפת לי, ושברצוני לנסות. אם לא אצליח, אחזור לקורס בשנה הבאה, לשנה שלמה.

הכיתה כבר התקדמה הרבה בחומר. המורים ב-"cursinho" לימדו את כל החומר הנידרש לבחינות הכניסה לתיכון בעזרת "Compendio". זהו ספר בו מקובצים המקצועות הנדרשים – דיקדוק, מתמטיקה, היסטוריה של ברזיל, גיאוגרפיה ומדעי הטבע. בבית זנחתי את כל עיסוקי והקדשתי את כל זמני הפנוי לשינון הספר כולו, עד שידעתי אותו בעל פה, כמו תוכי.

*

יומני, ברצוני לציין שאבא היה לי לעזר רב. מדי ערב אחרי הארוחה ישבנו ליד השולחן והוא האזין לי מדקלם מה שלמדתי במשך היום. אינני יודע אם הבין כל מה שאמרתי, אבל האזין בקשב. במתמטיקה הוא דווקא מתמצא מצויין ומסביר לי מה שאני לא מבין. אחרי הכל הוא סיים תיכון אוקראיני עם תעודה.

*

יומני, אני מצטער להגיד שאיכזבתי את המורים ב-"cursinho" – אני אחד מחמשת הנבחנים שהתקבלו לתיכון הממלכתי, מתוך השלושים שנבחנו. בזאת הפסידו האחים רודולפו ואיזאק שנה של משכורות חודשיות שחסכתי לאבא.

אל ייראה הדבר קל בעיניך, יומן. אתה יכול לתאר לעצמך את הרגשתי כששואלים אותי היכן אני לומד ואני עונה " Ginásio do Estado " באיזה מבט של כבוד והערצה מסתכלים עלי? אני חושב שבהחלט מוצדק ומגיע לי, כי לא קל להתקבל לתיכון הזה. בזכות ממוצע הציונים שהשגתי במבחנים, הייתי בין האחרונים ברשימת 350 התלמידים שהתקבלו, אבל התקבלתי.

*

יומני, עדיין לא סיפרתי לך דבר על ההתרחשויות בבחינות. רוב המבחנים בכתב היו קשים, אך בדרך כלל התמצאתי בחומר והייתי בטוח בעצמי. באחד הימים הייתי צריך להבחן בשני מקצועות – מתמטיקה וגיאוגרפיה.

המבחן הראשון היה במתמטיקה ומובן שהקדשתי את הזמן לפניו לשינון נוסחאות. רק בהפסקה הקצרה לפני המבחן השני היה לי מעט זמן להתכונן בגיאוגרפיה. פתחתי את הספר באקראי בפרק "מופעי הירח". קראתי כמה שהספקתי לפני המבחן.

בכיתה הגרילו את המספר 13 (מספר המזל שלי!). מה היה הנושא שהוגרל? "מופעי הירח". כתבתי הרצאה מפורטת בנשימה אחת,

ביקשתי עוד גיליון נייר והייתי הראשון בכיתה שסיים... מיותר לומר שקיבלתי ציון 100.

בבחינות בעל-פה קרו מספר דברים מעניינים. אספר לך, יומני, על שניים מהם.

בבחינה בעל-פה במתמטיקה המורה כתב על הלוח " $2+3 \times 4$ " ושאל את הנער הנבחן "כמה זה?". "20", ענה. המורה המשיך בשאלות ושחרר אותו. בדיוק כך קרה עם עוד שני תלמידים. הם קיבלו ציונים נמוכים... הגיע התור שלי. כשהתיישבתי על הכיסא מול המורה אמרתי "14" לפני שהוא שאל. הוא חיך, "מדוע?". התשובה הייתה מוכנה בפי "לפי ההיררכיה בחישובים, קודם מחשבים את החזקות, אחר-כך הכפלים והחילוקים, ורק בסוף את החיבורים והחסורים. 3 כפול 4 הם 12 ועוד 2, 14". "מר מגדל, אתה יכול ללכת. יש לך ציון 100".

המבחן בהיסטוריה היה מצחיק – בדיעבד, כי בהתחלה הייתי מיואש. בפתק שהגרלתי היה כתוב "הפלישה ההולנדית הראשונה". נעשה לי שחור בעיניים... – ככול שהתאמצתי, לא עלה בזיכרוני כלום בנושא. אפילו לא זכרתי באיזו מדינה בברזיל עגנו הספינות הולנדיות בפלישה הזאת, שנכשלה. הייתי מיואש...

המורה קרא בשמי. התיישבתי מולו, נתתי לו את הפתק שהגרלתי ולפני שהוא הספיק להסתכל מה כתוב בו, פתחתי בהרצאה על הפלישה ההולנדית השנייה, שבה נכבשה מדינת Pernambuco, (בצפון-מזרח ברזיל) ובירתה Recife. לפני זמן לא רב קראתי את

הרומן "Mauricio de Nassau" של סופר קלאסי ברזילאי, הסוקר את תולדות הכיבוש, ספר שהדהים וריתק אותי.

דיברתי בהתלהבות, בהפגיני עד כמה אני בקי בפרטים בנושא, כולל חלקם של היהודים שביקשו להתרחק מהאינקוויזיציה, והקימו בעיר קהילה מפוארת, עם רב חשוב ובית-כנסת, הראשונים ביבשת אמריקה.

המורה ישב כמו מומיה, בשקט, בלי להניד עפעף והקשיב לסקירה שלי. כשגמרתי, הוא הגיש לי בלי אומר את הפתק שהגרלתי. הסתכלתי בו.

"אוי ואבוי! התבלבלתי בפלישות... אם אדוני רוצה אספר על הפלישה הראשונה".

"אין צורך. אשאל כמה שאלות".

רק עם ניסוח שתי השאלות נזכרתי בתשובות.

"מר מנדל, הרצאתך הייתה מצויינת, אבל אינני יכול לתת לך ציון 100, כי התבלבלת בנושא. תקבל 95".

"תודה, אדוני המורה", קמתי מהכיסא עם הרגשת הקלה עצומה בלב.

נו, יומן, איך אני כשחקן? מוסר השכל? צריכים קצת מזל והרבה יוזמה... העיקר, לא לאבד את העשתונות.

*

פרק 89 – חופשה בבית הבראה

הייתי עייף מהבחינות. אימא שמה לב לכך וקבעה בפסקנות שאני זקוק לבית-הבראה. לאבא לא הייתה ברירה – הוא לקח אותי לבית

מרגוע ב-Campos de Jordão, סידר את העניינים, שילם עבור שבוע שהות, נתן לי קצת מזומנים, כרטיסי רכבת לחזרה ובעצמו שב הביתה.

*

אהבתי לבלות חופשה של שבוע אצל אחותה של אימא, דודה חייקה, בעיר Garça הקטנה, הקרובה ל-Taquaritinga ול-Galia. בהן גרנו פעם. שם פינקו אותי כהוגן. הדודה השתדלה מאוד להנעים עליי את שהותי. במיוחד נהניתי מכך שהיה לדודים מינוי שנתי לגזוזטרה באולם של בית-הקולנוע, ממנו ראו היטב את המסך. יכולתי ללכת לראות סרטים מדי יום, בלי לשלם.

הפעם החליטו ההורים לשלוח אותי לבית-הבראה, ולא לדודה חייקה.

*

Campos de Jordão – עיירה יפה ומפורסמת באוויר ההרים הצח שלה והסנטורים שלה לטיפול בחולי שחפת, ששוכנו בשכונה נפרדת מחוץ לעיר.

אני התאכסנתי בבית מרגוע תלת-קומתי בנוי מעץ, גדול ויפה מאוד, על גבעה בודדה.

עם הגעתי, נבדקתי על ידי רופא בית-המלון, כי אין מקבלים בו חולים. הרופא נתן לי פתק לאמבטיות המים החמים, בו רשם את הטמפרטורה המומלצת לי – 36°C.

באותו יום, לפני ארוחת הערב, הלכתי לאמבטיות, לאגף הגברים שבצידו האחד קיר ארוך עם ווים לתליית בגדים וספסלים. ממול שורה של אמבטיות מוארכות וביניהן פרגודים.

משרת במקום הושיב אותי, לבוש בחלוק בלבד, בכיסא ליד אמבטיה פנוייה, ושטף אותה ביסודיות בסבון ובחומר חיטוי ריחני. הוא שאל אותי מה החום הדרוש לי. כיוון שלא ביקש להסתכל בפתק, אמרתי 38°C – אם מים חמים, שיהיו חמים...

כאשר המשרת סיים, נכנסתי למים לאט-לאט, בזהירות, ונשכבתי כולי בתוכם – רק האף והעיניים בחוץ. הרגשתי נעימות. נרגעתי... נרגעתי... נרגעתי... ומשכו אותי החוצה בשערותיי. הייתי מבוכלבל.

המשרת הושיב אותי בכיסא, עטף אותי בחלוק, וביקש לראות את פתק הרופא. הוצאתי אותו מכיס החלוק ונתתי לו.

"שמע, ילדי, לא עושים דברים כאלה. זה לא משחק – יכולת לטבוע ולמות! יש לך מזל שראיתי אותך שוקע במים..."

"לא ידעתי. עכשיו אני יודע ולא אעשה זאת שוב."

"באמת שלא עשיתי, יומני, כי לא באתי יותר לאמבטיות של המים החמים. הסתפקתי בטוש של המקלחת הצמודה לחדרי."

*

בארוחת הערב ישב כומר מבוגר בשולחני. אדם צנוע, ראש כנסייה בעיירה נידחת בפרובינציה. תמיד בראש מורכן, מסכן ומושפל. דיבר ברכות, כמתחנן לסליחה. לפי שיחתו, נישמע לי כאדם נורא

פרימיטיבי יחסית למנהיג רוחני של קהילה. בכל זאת התיידדנו – כאמור, אני מתיידד בקלות עם כל אחד. הוא שאל אם אני יודע דמקה והזמין אותי למשחק אחרי האוכל.

*

בסלון המנוחה שיחקנו דמקה על שולחן נמוך, ישובים בכורסאות. האם עלי לספר לך, יומני, שניצחתי כל הזמן? "לא ראיתי אותך בחדר התפילות", אמר לי. "אני לא בא, כי אינני נוצרי – אני יהודי".

בשומעו שאני יהודי, החוויר, הצטלב ונישק את הצלב הגדול שנשא תלוי בשרוך לצווארו, כאילו השטן הופיע לפניו. התנהגותו הרגיזה אותי עד מאוד, קמתי, הסתובבתי, השפלתי את המכנסיים והתחתונים והראיתי לו את הטוסיק שלי... "ראה, אדוני הכומר – אני אמנם יהודי, אבל אין לי זנב!". הוא ניבהל והסתלק. לא חזר להזמין אותי יותר לשחק דמקה.

*

למחרת התעוררתי בבוקר והצצתי דרך החלון – לובן! הכול לבן כשלג. כנראה שהטל קפא בלילה במעטפת דקיקה של קרח לבן, שכיסה את הצמחייה והבית. לאחר ארוחת הבוקר הקרה נמס ונוף רענן הוריקן. יופי מדהים!

אחרי הפירות, הקפה בחלב והלחמניות בחמאה, לקחתי מקל להליכה בהרים מערמה ליד הדלת הראשית של בית המרגוע ויצאתי החוצה. שאפתי לריאות מלוא החופן של אוויר פסגות צה וקריר, שהסב לי הרגשה נפלאה. הצטרפתי לקבוצת אורחים אחרים, שהלכה לטייל בסביבה.

בארוחת הצהריים התיאבון שלי חגג. תאמין לי, יומני היקר – תיאבון לא חסר לי מעולם, אבל הפעם, לא אכלתי – זללתי... לזו היית רואה מה הגישו על השולחן, היית מבין אותי. אם קיבתי לא התפקעה, כבר לא תתפקע לעולם...

רצתי להזרי, כדי שלא ארדם בדרך ותפסתי תרדמה עמוקה. התעוררתי מלא מרץ, רענן ושבע. הלכתי לספרייה לקרוא. כך ביליתי כל השבוע – בטיולים, קריאה, משחקים ושיחות חולין. בחוזרי הביתה, אימא שמחה במראה שלי. היא אמרה שאני יותר... אינני יודע כיצד להסביר לך, יומני. האמת שעליתי במשקל. קצת...

*

פרק 90 – גיליתי את Palestina

יומני, בתקופה זו התחלתי להתעניין בבולי דואר משומשים ואספתי אותם... כך גיליתי את Palestina.

מה שקרה, כך קרה: מצאתי חנות למכירת בולים לאספנים שכל גודלו חדרון אחד עם דלת כניסה מהרחוב, בו ישב המוכר, ולפניו כיסא ללקוח אחד בלבד. שם הייתי "משקיע" חלק מחסכונותיי, בתחילה הייתי רוכש מעטפות שקופות של 100 בולים שונים, בזיל הזול, כי

רצייתי כמויות, בחלוף זמן נעשיתי יותר בררן ובחרתי בולים אחד אחד וכך הגיעו לידיי שני בולים שהדהימו אותי! הם היו מ-Palestina[EI]. באחד תמונת קבר רחל ובשני מגדל דויד. בדרך הזו השתכנעתי שארץ-ישראל של סיפורי המקרא של סבא אינם סיפורי סבתא. ארץ-ישראל קיימת במציאות. מסתבר שהגויים החליפו את שמה ל-Palestina.

התוודעתי גם לילדים שנולדו בארץ-ישראל ודיברו עברית. הם סיפרו לי שהאנגלים שולטים שם ושהוריהם ירדו לברזיל בגלל התנאים הקשים והפרעות של הערבים. הם חולמים לחזור...

דוד אורצי, חניך "השומר הצעיר" בפולין, שנשאר נאמן לתנועה, הוסיף לי מידע על חלוצים, קיבוצים וציונות, אבל רק עם קריאת הספר בספרדית "תולדות העם היהודי" מאת ססיל (בצלאל) רוט, שקיבלתי בבר-המצווה, קיבלתי מושג על קורות היהודים בגלות. קראתי על "תור הזהב" בספרד, מסעי הצלב והטבח שערכו בקהילות יהודיות (קודם חשבתי שהם אבירים גיבורים), על האינקוויזיציה, על הרצל והקונגרסים הציוניים...

*

פרק 91 – היום הראשון בתיכון

יומני, אני שמח לספר לך שהיום, ב-1940. היה יומי הראשון בתיכון. אני עדיין נרגש ממה שקרה לי...

אימא התעוררה היום השכם בבוקר להכין לי ארוחת בוקר – קפה בחלב, דייסת קוואקר וחביתה – וסנדוויץ', כי צפוי שאחזור מאוחר אחרי הצהריים. היא צדקה, משום שלקח לי לפחות שעה להגיע לתיכון – הצטרכתי ללכת לתחנה של bonde מס' 48, רכב חשמלי ציבורי, שהיה תמיד מלא ונאלצתי להיתלות מעל המדרגה בצידו, כמו שנוסעים בהודו – סכנת נפשות! לאחר סיבוב גדול ירדתי בתחנה, ממנה המשכתי רגלי, בריצה, כיברת דרך. עוד אספר לך על המקום, יומן.

אתה מבין, יומן, קמתי מוקדם מאוד, למען לא לאחר לשיעורים, במיוחד בימי התעמלות בוקר חובה.

לקראת היום הראשון אימא קנתה לי שעון מעורר, קומקום קטן לכוס אחת, סיר ומכסה למנה אחת של דייסה ומחבת קטנה לחביתה. הכול מנירוסטה. היא לימדה אותי איך מכינים כל דבר, שוטפים את הכלים אחרי השימוש ומסדרים אותם בארון.

"ניוֹמְלָה, מהיום והלאה אתה גדול ועומד ברשות עצמך..." היא באמת עשתה כך – יותר לא קמה מוקדם בגללי – הסתדרתי בגפי.

*

פרק 92 – מיקום התיכון

לפני שאמשיך בסיפור שלי, יומני, מספר מילים על מיקום התיכון שלי. כדאי שתדע – זה מעניין.

הוא נמצא בפארק Don Pedro II, בשולי פארק Ibirapuera הענקי והיפה, עם אגם ומזרקה גדולים, שקהילת המהגרים היפניים אימצה, מטפלת ומטפחת.

מדי שנתיים מתקיימת בו ה-Bienal המפורסמת, תערוכות בינלאומיות של ציור ושל ספרים.

*

פרק 93 – בחצר בתיכון

יומני, טרם סיפרתי לך את מה שקרה לי ביום הלימודים הראשון בתיכון.

ביום זה לא למדנו ממש – כל פעם נכנס לכיתה מורה אחר מהתשעה האמורים ללמד אותנו השנה.

כל מורה הציג את עצמו – בדרך כלל גם כתב את שמו המלא על הלוח הירוק-כהה, לא שחור, שלאורך הקיר – והקריא בקול אחד-אחד את שמות התלמידים, שקמו בתורם. בהמשך הסביר בקווים כללים את התוכנית שילמד השנה במקצועו.

בהפסקה יצאנו לפוש בחצר המרוצפת.

*

בחצר התגודדו מעגלים-מעגלים קטנים של התלמידים ששוחחו ביניהם. שמתו לב שלרוב יהודים עמדו ביחד.

לפתע הבחנתי בנער צעיר, מוצק מאוד, בעל חזות יפנית, בוודאי מכיתה א', שצעד עם כף היד השמאלית מושטת קדימה, לכיוון מרכז

המעגל של היהודים והם זזים הצידה ומפנים לו דרך למעבר. הוא המשיך לקראת קבוצה אחרת של יהודים, גם מהכיתות הגבוהות, שפינו לו דרך.

כל התלמידים בחצר עקבו בעיניהם אחר מעשה הקונדס – הגויים השתעשעו וחשתי שהיהודים במבוכה. אני ניזכרתי בעמידתו האיתנה של אבא מאחורי הדלפק בחנות והחלטתי בליבי שאם היפנצ'יק יגיע לקבוצתי, אני – לא אזוז! הוא בא!

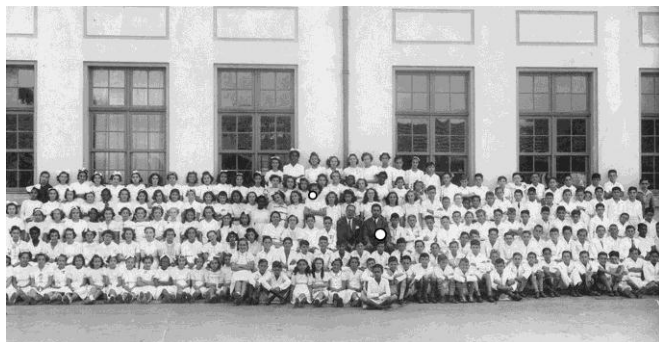
מספר ילדים בקבוצה שלי התרחקו והוא התקרב אלי עם כף ידו השמאלית מושטת קדימה. תפסתי את זרת ידו בחוזקה וסובבתי אותה בכול כוחותיי. הוא התפתל מכאב, אבל לא בכה. ירד על ברכיו ודפק בידו הימנית על הקרקע בזעקה "agua!", כלומר "מים!". כך נכנעים בברזיל מתאבקים בקרב ואז הוא נפסק.

לא הרפיתי ממנו, הכרחתי אותו לשכב על בטנו "תגיד, חבוב: תמשיך להפריע ליהודים?".

"לא! אני נשבע..."

שיחררתי את היד שלו והורדתי את הרגל מגבו. הוא התרומם על רגליו, בהחזיקו בידו הימנית את הזרת ביד השנייה, הסתובב והסתלק.

*



1939. סאן-פאולו. סיום כיתה ד'. מסומן בעיגול – ד"ר תיודומיר

מעגל הקבוצה שלנו ניסגר והמשכנו בשיחה. הבטתי סביב בזווית עיניי – איש לא אז ממקומו, אך הבחנתי שהחיוך הטיפשי על שפתיהם של הגויים נמחק מפרצופם...

*

מיקום ישיבתנו בכיתה היה בהתאם לאלף-בית שמותינו הפרטיים. היפנצ'יק, ששמו Nelson Yamamoto, ישב קרוב אלי. כעבור זמן לא רב התיידדנו. פעם אמר לי בשיחת רעים "Nahum", אתה היהודי האמיץ ביותר שאני מכיר".

יומני, סלח לי שלא סיפרתי לך שבכניסתי לתיכון נרשמתי תחת השם "Nahum", כפי שמכנים את הנביא נחום ב-"Biblia", התנ"ך בפורטוגזית. כך אני רשום כעת במשרד הפנים הברזילאי.

*

פרק 94 – תקרית ללא דיווח

נהגתי לנסוע לתיכון מהתחנה הקרובה לביתנו בחשמלית פתוחה בצדדים, ולרוחבה שורות של ספסלי עץ. לכל אורכה של החשמלית היו מידרכי עץ משני צידיה, שבעזרתם עלו אליה. החשמלית הייתה תמיד עמוסת נוסעים בצפיפות. לפעמים נסעתי בעמידה על המידרך

ונאחזתי במעקה האופקי שבכניסה לאזור הספסלים גדוש היושבים, "תלוי" מחוץ לחשמלית... סכנת נפשות!

החשמלית עשתה סיבוב גדול עד לתחנה הקרובה ביותר לתיכון ונאלצתי משם לרוץ כקילומטר, כדי לא לאחר לשיעור הראשון. הכי קשה היה לי בימי התעמלות הבוקר, בהם הייתי צריך להקדים בשעה. החזרה הייתה פשוטה יותר – משום שלא מיהרתי. לרוב הלכתי ושוחחתי עם חברים מהשכונה, כולם יהודים. מעניין – בין כותלי התיכון היו לי קשרים מצויינים עם תלמידים גויים, אך מחוץ לבניין, התיידדתי רק עם יהודים. לעיתים רחוקות נפגשנו בדרך עם תלמידות (כולן יהודיות, כמובן..). ושוחחנו. הן למדו בבניין שלנו, אך באגף ניפרד לגמרי. היינו נפגשים בנסיבות שונות (ברחוב, במועדון "מכבי"), אך לא ביקרתי בביתן.

לפעמים קרה שכדי להימנע מלנסוע בחשמלית דחוסה כקופסת סרדינים שמאריכה את מסלולי בסיבוב גדול העדפתי ללכת בניחותא עד לכיכר של הקתדרלה (Praça da Sé) ומשם להמשיך דרך המידרחוב Rua Direita המרכזי וההומה אדם, עד סופו בכיכר סאן-בנטו (Praça S. Bento), ממנו יוצאת לשכונה שלי חשמלית נוחה ומהירה. ההליכה אומנם ארוכה פי ארבע, אבל הנסיעה נעימה.

*

כאן המקום לציין בפנייך, יומני, שרוב הכיכרות בעיר ממוקמות מול כנסיות נוצריות. אני מכיר רק יוצא מן הכלל אחד: כיכר הרפובליקה (Praça da República).

הקתדרלה היא הכנסייה הגדולה מכולן. בונים אותה כבר כמאתיים שנה, לפי שיטת ימי הביניים – קבוצת פועלים מסתתים ידנית באיזמל כל אבן, כדי להתאימה למקומה בקיר הנבנה. רוב הבניין גמור ומשלימים את שני המיגדלים המרובעים הגבוהים בצידי החזית. אין לי מושג כיצד מרימים את האבנים השוקלות טונות לגובה הדרוש. הכניסה למקום אסורה למבקרים, אבל ממילא לא הייתי ניכנס – כדברי אימא, יהודי לא ניכנס לכנסייה.

*

המתנתי בתחנה לחשמלית שלי ושמעתי צרחות. אנשים סביבי פתחו בריצה מבוהלת. הסתכלתי לכיוון הרעש וראיתי על הגשר המוביל לכיכר אנשים רבים רצים לקראתנו וחיילים רכובים על סוסים רודפים אחריהם ומכים בהם במקלות, ללא רחמנות.

לא ניסיתי להבין מה מתרחש – רצתי אל הכנסייה, דילגתי במעלה המדרגות והסתתרת עד שוך המאומה בנישה ליד דלתות הכניסה לכנסייה. להיכנס פנימה לא העזתי – אני הרי יהודי!

בדיעבד נודע לי שהמיפלגה הקומוניסטית במחתרת, האסורה על ידי השלטונות, אירגנה הפגנה והצבא שלח פלוגת פרשים לפזר אותה... אינני יודע על הרוגים ופצועים. התקשורת (העיתונות והרדיו) לא פירסמה דבר על התקרית.

*

בשיעור הראשון בהיסטוריה של ברזיל המורה סיפר שמשרד החינוך של מדינת סאן-פאולו יוזם חידון תחרותי בהיסטוריה של ברזיל לתלמידי תיכון ורשאי להשתתף בה כל תלמיד הרוצה בכך. על כל בית-ספר תיכון לבחור את נציגיו. המורה שאל אם מישהו מהכיתה מעוניין. הרמתי יד, בין הבודדים שעשו כך. תמיד אהבתי היסטוריה וחשבתי לעצמי שאין לי מה להפסיד. המורה רשם את שמותינו ואמר לנו מתי והיכן להתייצב למבחן הפנימי לבחירת שני הנציגים של התיכון שלנו..

ביום המיועד, התאספנו המועמדים בשתי כיתות ועל הלוח כתבו שלושה נושאים, שמהם כל נבחן יבחר אחד עליו יכתוב. בחרתי "מקורותיו של האינדיאני הברזילאי". נושא זה עניין אותי ולמרות גילי הצעיר (קרוב ל-13) קראתי בסיפרייה העירונית מספר תיאוריות. ללא קושי מילאתי בשעתיים שהקציבו לנו עשרה גיליונות...

לאחר שלושה שבועות המורה להיסטוריה הודיע שנבחרו הנציגים, שני תלמידים מכיתות גבוהות והוסיף שמהכיתה שלנו הוגשה עבודה מצויינת, זו שלי! לדעתו הייתי ראוי להיבחר, אבל אני לא יליד ברזיל והוועדה הבוחנת חשבה שאין זה נאה שהתיכון הממלכתי שלנו יוצג על-ידי מהגר. כפיצוי הוענק לי הספר, "פרקים חשאיים בהיסטוריה של ברזיל".

*

לקראת בר-המצווה שלי אבא שכר מבעוד מועד, שנה קודם, בכדי להכין אותי למאורע, מלמד – רב מְנַדל. איני יודע אם הוא היה באמת רב, אני מניח שלא, אבל כך קראנו לו, לשם כבוד – זקן מופלג, שניתמך במקל, ופניו העגולים עטורי זקן לבן. אדם חביב, שדיבר כמעט בלחש, במתינות.

הוא לימד אותי חזור ולמד כול מה שעלי לדעת לעלייתי לתורה בבית הכנסת, עד שידעתי היטב את התפילות בעל-פה. בזמן הנותר היה מקריא לי סיפורים מהתנ"ך החל מ"בראשית ברא...)", בעברית עם תירגום לאידיש, סימולטני צמוד, מלה במלה "ויומר הוט-געזוגט ה' גוט למשה צו-מוישה... וכו'...". בתחילה התקשיתי להבין, אבל הסתגלתי מהר.

כך התוודעתי לאדם וחווה, לקין והבל, לנוח והתיבה, לשימשון ודלילה, לאבות והאימהות, עד למשה ויהושע בן נון...

עיקר מאמץ השקיע המלמד הזקן שאשנן בעל-פה את הדרשה שחיבר כדי שאשא אותה בבית הכנסת, בה אני מודה להורי שהביאו אותי עד הלום, למעמד המכובד של בר-המצווה, ושאני מתחייב להיות בן נאמן לעם היהודי ועוד "מחרוזות פנינים" כאלה.

*

בית הכנסת שסבא פקד בכל התפילות, ממוקם בקומה שנייה של בית מגורים קרוב לדירתו ושהותאם לתפקידו. ביקרו בו מניין או שניים של זקנים יהודים מתמידים. ביום בר-המצווה שלי מישפחתי מילאה אותו עד גדותיו.

הופעתי הייתה מושלמת, בלי גימגומים וטעויות – מה רצית, יומני, לאחר שנה של חזרות...

רק סירבתי לשאת את הדרשה שהמלמד שלי חיבר בשבילי לאירוע. ריחמתי על המלמד הזקן המאוכזב, אבל לא רציתי. פשוט כך – לא רציתי!

*

פרק 98 – ימי הולדת

יומני, לא סיפרתי לך כיצד הורי חגגו את ימי ההולדת שלנו, של אחותי ושלי, כי לא חגגו. הפעם הראשונה והיחידה בחיי שהורי ערכו לי מסיבה ביום הולדתי היה בבר-המצווה שלי, עליה אספר לך בהמשך. קיבלתי בהזדמנות זו מתנות רבות, במיוחד ספרים רבים, ואבא נאליץ לקנות כוננית ספרים עבורם, שהעמידו בסלון – המתנה היחידה שזכיתי לקבל ממנו. מאימא אינני זוכר שקיבלתי מתנה. לעומתי, אחותי כן הייתה מקבלת מהם מתנות, כולל הפסנתר עליו סיפרתי.

*

אחותי הוזמנה פעם למסיבת יום-הולדת של חברה והלכה אליה מגונדרת בשמלה יפה, שאימא הלבישה אותה לאחר מקלחת, מצוידת במתנה ארוזה בנייר צבעוני מבריק. המסיבה הייתה עליזה והילדים נהנו מאוד, אבל בסוף אחותי פרצה בבכי גדול ודרשה את המתנה בחזרה... והגיעה עמה הביתה.

אימא הסבירה לאחותי שלא יפה לקחת בחזרה מתנה – מתנה שנותנים לא לוקחים בחזרה! ההמשך ברור ומובן מאליו – אימא הטילה עלי את המשימה להשיב את המתנה לחברה של אחותי. התנגדתי כי התביישתי, אבל לא הייתה לי ברירה – הלכתי...

*

פרק 99 – מסיבת בר-המצווה

המסיבה התקיימה בחלק המרוצף של החצר בבית הסבים. ספרתי 25 שולחנות עם 8 כיסאות, מפות לבנות, צלחות וסכו"ם (יומני, לפי חישובי 25 כפול 8 היו 200 מסובים). מניין השיגו את הציוד הזה, יומני, אין אני יודע. מה שאני כן יודע הוא שכל המאכלים לארוחת הצהריים לתפארת שהוגשה במסיבה, הוכנו במו ידיה של סבתא מלכה, בעזרת אימא שלי – מאתיים מנות מושלמות ממיטב המטבח היהודי: "געפילטע פיש", עוף מבושל עם תפוחי אדמה, מרק עוף צה עם איטריות, קומפוט זויפים עם פתיית תפוחי-עץ ולקינוח, תפוזים. בסוף, איך אפשר בלי? תה או קפה.

מה אגיד לך, יומני? סעודת מלכים! אני לא זוכר מסיבה כזאת, גם לא בחתונת הדודים... מדוע זכיתי לכבוד כזה? נדמה לי שבגלל שאני הנכד הבכור בכול המשפחה, שכולם אהבו...

אחרי סיום הארוחה, מספר קרובים בירכו אותי. חשתי שעלי להגיב, קיבלתי השראה ואומץ, נעמדתי זקוף במקום מושבי בין הוריי בשולחן הכבוד ו"הרבצתי" את הדרשה שהמלמד חיבר עבורי, נאום חוצב להבות, עם כל תנועות הידיים והאינטונציות שהוא לימד אותי.

יומן ילד יהודי בברזיל

נאום הניצחון שלי! הראשון והיחיד שלי בימי חיי, מול קהל.
חבל שלא ראית, יומני היקר שלי!

*

פרק 100 – הנחת התפילין

אחרי המסיבה גם סבא אברום הביא לי מתנה, תיק קטן מקטיפה ירוקה, מקושט בריקמה מוזהבת, ובפנים טלית קטנה ותפילין. בעיניי שי נהדר.

"ניומלה, אני מבקש שתניח את התפילין, כפי שהמלמד לימד אותך".
"אבל אני לא דתי, סבא..."

"לא חשוב, אתה יהודי ועל יהודי להניח תפילין".
"סבא, לכבודך אניח את התפילין האלה משך שנה, אבל לא יום נוסף.
אני מבטיח!"
ואכן, שנה תמימה השכמתי לקום מוקדם מהרגיל, גם בימי התעמלות, להנחת תפילין.

דע לך, יומני, מה שאני מבטיח, אני מקיים!

*

פרק 101 – סיכום

יומני היקר ביותר! חסל סדר יומן... הגענו לסוף הדרך הארוכה. עקב המטלות המרובות הרובצות עלי, הן בתיכון, הן בפעילות החברתית שלי, אין לי פנאי לדווח לך על האירועים המתרחשים אצלי. עלינו

להיפרד, ידידי, לא לפני שאספר לך פרט קטן, חשוב לי, מכונן, שקרה לי.

*

בגיל 11 הבנתי בהיסח הדעת שאבא לא היגר לברזיל בגלל שאחותי נולדה, אלא בשל רצונו לשפר את תנאי החיים חסרי התקווה שלנו בפולין. הבנתי שאימא לא הייתה באמת מסוגלת לטפל לבדה בשני תינוקות, לכן סבא אברום לקח אותי לביתו בקולק. אימא לא זנחה אותי – היא פעלה לטובתי. אימא אהבה אותי מאוד!

נכון שהייתי דוחה את אחותי וגם התאכזרתי בה, כי הייתי מרוגז עליה, בגלל סיבות משלי (לדעתי מוצדקות). אך בתוכי תמיד חיבבתי אותה על השובבות, הפיקחות והחברתיות שלה. אין כמוה טובת-לב. בנוסף לכל אלה, חייב אני לרוזיניה אחותי את חיי, שהצילה אותי כשחילצה אותי מטביעה במי השיטפון בוואדי בעיר גליה. כשהבנתי את הדברים האלה, יחסי כלפיה השתנה מקצה לקצה – היא הפכה לידידתי הטובה והמסורה ביותר בחיי. כעת אני אוהב ומעריך אותה ממש.

*

יומני, הגיעה עת פרידה, אך לא לפני שאשתף אותך בתחושה שצמרר את כל גופי בקוראי מחדש את כל היומן, מההתחלה עד כאן.

האפיזודה היחידה שזעזעה את כל נימי נפשי ממש הייתה הגעתנו לברזיל, לנמל סאנטוס – כפי שסיפרתי לך, אמא ובזרועותיה שני ילדיה הפעוטים, אחותי ואני, עמדה בקציף ואבא לא חיכה לנו, כי לא ידע על הקדמת האנייה ביום. אימא אובדת עצות, לא ידעה מה לעשות – בלי כסף, במדינה זרה, שאת שפתה לא הבינה.

כפי שכבר סיפרתי, אדם שהציג את עצמו כנציג ה"ג'וינט" אמר לה שבא לקחת אותנו לסאן פאולו. הוא הביא אותנו עד לפנסיון של מר שוחט, הוריד אותנו מהרכב למזרכה, עם המזוודה, מול דלת הכניסה לפנסיון ונסע הלאה, מבלי ללוות אותנו לתוך הבית – הוא בוודאי ראה, דרך הדלת הפתוחה, שהיה צורך לעלות במדרגות רבות לקומה השנייה, כיצד אימא תסחוב את המזוודה הכבדה? מעשה זה עורר בי כעת את החשד הקשה שהיהודי שהביא אותנו היה כנראה סרסור שהתחזה כנציג ה"ג'וינט" והתכוון למכור את אימא לאחד הבורדלים (בתי בושת) בסאן פאולו. סוכנים כאלה הסתובבו בנמלים הגדולים בברזיל ובארגנטינה, כאשר הגיעו מהגרים, כדי ללכוד בנות תמימות... אם הנחתי נכונה, יתכן שבדרך הוא נמלך בדעתו, אולי בגלל הילדים... את האמת לא נדע לעולם והספק הזה מכרסם בנשמת! המחשבה מה היה גורלנו אם לא היינו נעזבים מול פתח הפנסיון של מר שוחט מרעידה אותי מכף הרגליים עד קדקוד.

ובכן, יומני, בצער רב אומר לך "שלום לך, ידידי, ותודה על מה שעשית למעני. שלום, שלום!" סיימנו.

יומן ילד יהודי בברזיל